

Henning Bender

Fra fødsel til global ekspansion

De Smithske

1834 - 2009

DESMI

Metalindustri i 175 år

DESMI

© DESMI og Henning Bender 2009

Redaktion: Henning Bender under medvirken af Henrik Sørensen og Bodil Kyvsgaard

Forfatter: Henning Bender

Fotografisk materiale: DESMI og Aalborg Stadsarkiv under medvirken af fotograf Liljan Nørgaard Jensen

Typografisk tilrettelægning af DESMI Marketing

Smudsomlag og shirting af DESMI Marketing

Bogen er sat med Minion Pro og trykt af Suzhou Huafang Printing Co.,Ltd. No.7 DongWu 2 Road Suzhou, Jiangsu Province, Kina

Indbindingen er sket på Suzhou Huafang Printing Co.,Ltd. No.7 DongWu 2 Road Suzhou, Jiangsu Province, Kina

ISBN978-87-89590-27-1

EAN 9788789590271

Henning Bender

Fra fødsel til global ekspansion

De Smithske

1834 - 2009

DESMI

Metalindustri i 175 år

DESMI

Indholdsfortegnelse

Forord	9
Indledning.....	11
KAPITEL 1 1833-1856. Fødslen af dansk industri.	13
Sammenfatning 1833-1856.....	13
Hvem var H. Smith?.....	15
Familiebaggrund	15
Netværk.....	15
Liv og død i Aalborg	16
Jernstøberier i Danmark og i Aalborg før Henning Smith.....	17
Kupolovnen.....	17
F.W. Meyers Jernstøberi i Aalborg 1807-1824	17
A.F. Heidemanns jernstøberi i Hjørring 1830-1920	18
Henning Smiths Jernstøberi i Aalborg 1833-.....	19
Privilegium af 21. december 1833	19
Udstedte og benyttede privilegier på jern- og metalstøberier 1828-1838	21
Fabriksbygningerne – Aalborgs Fabriksgård	22
Johan Georg Galster	22
Byen hvor ingen fabriksvirksomhed kan trives.....	23
Henning Smith og Aalborgs Fabriksgård	23
Produktion 1834-1856.....	25
Maskinfabrikation	25
H. Smith ”taber dampen” i forhold til B & W	26
Støbejernsartikler.....	27
Nørresundby Jernstøberi og Maskinværksted.....	28
Ledelse og medarbejdere 1834-1856	29
KAPITEL 2 1856-1875. Drivhjulet i den industrielle udvikling	31
Sammenfatning 1856-1875.....	31
Skiftet efter Henning Smith 1856.....	32
Finanskrisen 1857-1858	32
I/S Det Smithske. De første vanskelige år 1856-1860	33
Interessenter og direktører 1856-1875.....	34
I/S Det Smithske i fremgang 1860-1875	37
Støbejern og støbegods	37
Dampmaskiner på ny	40
Selve drivhjulet i industrialiseringen.....	40
Virksomhedens baggrund og historie.....	40
Pladsproblemer	43
Andre metalvirksomheder i Danmark	43
På landsplan	43
På det lokale plan.....	44
Personale, løn og arbejdsforhold	44
En brancheforening mod socialisme?.....	46
Løn og forbrug.....	46

KAPITEL 3	1875-1900. Mangel på kapital og faguddannede	49
	Sammenfatning 1875-1900	49
	Aktieselskaber 1872-1875	50
	Fra I/S "Det Smithske" til A/S "De Smithske"	51
	Aktieselskabets kapitalforhold 1875-1900	52
	Algade og "Papegøjehaven"	53
	Algadefabrikken	53
	Fabrikken i "Papegøjehaven"	53
	"at vi danske ikke er ret anlagte for fabriksvirksomhed"	54
	Mangel på kredit i Aalborg	54
	Mangel på faguddannede i Aalborg	55
	Produktionsværdi og overskud 1875-1900	55
	Støbegods	56
	Dampmaskiner	59
	Kedler	59
	Er "De Smithske" til salg?	61
	Arbejds- og lønforhold på "De Smithske"	62
	Direktørskifte 1893-1896	62
	Arbejdskonflikter	63
	Lockouten 1897	64
	Lockouten 1899	64
	Status ved år 1900	65
KAPITEL 4	1900-1935. Landskendt for kirkeklokker	67
	Sammenfatning 1900-1935	67
	Jern- og metalindustrien i Danmark 1900-1935	68
	Aalborgs tre største metalindustrier	69
	Buaas fabrikker	69
	De Smithskes Reparationsværft og Aalborg Værft	69
	De Smithskes reparationsværft i Nyhavn 1838-1902	69
	De Smithskes reparationsværft i Østre Havn 1903-1912	71
	Hvorfor "De Smithske" ikke ville etablere et stålskibsværft	72
	Aalborg fik alligevel sit stålskibsværft	73
	Kirkeklokker	75
	De første kirkeklokker	75
	Danske kirkeklokker	75
	Badeanstalter, centralvarme og klokker	76
	De sønderjyske kirkeklokker	77
	Generelt 1900-1935	79
	Nøglepersoner og personale	79
	Direktører	80
	Medarbejdere	80
	Ro og fred og ingen konflikter	82
KAPITEL 5	1935-1977. Fremgang mellem to flytninger	85
	Sammenfatning 1935-1977	85
	Sporskiftet 1936	87
	De gamle lokaler	88
	De nye lokaler på Annebergvej 1936-1977	89

Egenfeldts fremtidsstrategi af 1936	90
Anden verdenskrig og den tyske besættelse	91
Efterkrigstiden 1945-1959	94
125-års jubilæet den 9. juni 1959	97
Gode tider bliver bedre 1960-1975	97
Udbytte og aktiekapital 1875-1977	98
Produktion, udvidelser og datterselskaber	98
Datterselskaber	99
DESMI-RK AB 1964-1980	99
Skalborg Maskinfabrik A/S 1966-1979	99
A/S K.B. Hanssons Metalstøberi 1969-1977	100
Nyt pumpeprogram fra Myhrwold og Rasmussen 1974	100
Sporskiftet omkring 1975	101
Nye direktører 1970, 1972, 1977	101
Nedtur	102
Planlægning 1972-1977	102
Klokkesalget afhændes 1974	103
Fabriksudsalget afhændes 1976	103
Støberiet ophører 1977	103
Stålafdelingen afhændes 1981	105
Ny ejer (1975) – Dansk Andels Cementfabrik (DAC)	106
Flytning (1977-1978)	107
Personale	109
Samarbejdsudvalg 1947-	110
Medarbejderrepræsentanter i bestyrelsen 1974-	110
KAPITEL 6 1977-2009. Fra afgrundens rand til global ekspansion.	111
Sammenfatning 1977-2009	111
Den nye fabrik ved Aalborg Lufthavn	113
DAC og ”De Smithske”	114
Rekonstruktionen 1981	115
Pumper	116
Horisontale centrifugalpumper	116
Vertikale centrifugalpumper	117
Rotan-pumpen	117
Overtagelse af Thrige Pumper 1993-1994	118
Olieoptagningsudstyr 1978-2009 og vejen til det globale marked	120
RO-CLEAN DESMI A/S ved Jens Kampmann	122
”De Smithske” bliver i 2003 omdøbt til ”DESMI”	123
Ny direktør og bestyrelsesformand	124
Medarbejdere	124
Koncentration omkring pumper	125
Datterselskaber 1978-2009	126
DESMI Ltd., Newcastle 1978-	126
DESMI FHS Ltd., England 2002-	127
DESMI Inc., USA 1991-	127
DESMI GmbH Rotan Pumpengesellschaft, Hamburg 1993-	127
DESMI K & R Pompen B.V., Utrecht 2002-	127
DESMI Norge A/S 2002-	128

DESMI Pumping Technology (Suzhou) Co., Ltd. 2004-	128
DESMI Korea Ltd., 2009-	129
DESMI Danmark A/S 2006-	129
DESMI Contracting A/S 1998-	131
RO-CLEAN DESMI A/S 1996-	132
RO-CLEAN DESMI Ltd. 1996-	133
AFTI, USA 2008-	134
RO-CLEAN DESMI LATIONOAMERICA 2009-	134
RO-CLEAN DESMI ASIA 2009-	134
Fremtiden	135
Bestyrelsesformænd og bestyrelsesmedlemmer 1875-2009	137
Fabrikkens direktører 1833-2009	139
Utrykte kilder	140
Trykt litteratur	142

Forord

DESMI A/S vil med denne bog ikke blot markere sit 175-års jubilæum som en af Danmarks ældste eksisterende metalindustrielle foretagender, men ønsker samtidig på de primære sprog der anvendes i koncernen, dansk, kinesisk og engelsk at give egne medarbejdere og læsere i al almindelighed et indblik i den industrielle udvikling som firmaet har været en del af i næsten to århundreder. Lige fra første fødsel på det helt lokale plan i 1833 til de globale aktiviteter der præger industriel produktion og afsætning i vore dage. Når beskrivelsen af denne verdensomspændende industrialisering i særlig grad lader sig udføre på baggrund af DESMI's historie, skyldes det at virksomhedens arkiv i helt usædvanlig grad er bevaret for hele perioden 1833-2009.

Vi har været så heldige at få industrihistorikeren mag. art. Henning Bender til at skrive bogen. Henning Bender, der var stadsarkivar i Aalborg 1974-2008, fik nemlig i årene 1975-1976 den opgave at sikre DESMI's ældre arkiv for fremtiden. Det skete i forbindelse med fabrikkens totale flytning fra Aalborg til det nuværende hovedsæde i Nørresundby.

Som det vil fremgå, når man læser bogen, er der langt fra tale om den vanlige lovprisning af en virksomhed, ”der har været i konstant fremgang fra første begyndelse”. Sådanne fremstillinger findes ellers ofte i jubilæumsskrifter og gør, at de kan være vanskelige at skelne fra reklamer. Denne bog fortæller tværtimod om en virksomhed, der som alle andre, gang på gang blev ramt af markedsmæssige omstillinger og kriser.

Spændingen for læseren ligger derfor i fremstillingen af hvordan det alligevel, trods alle problemer, lykkedes at overleve gennem omstilling til nye og ofte ganske originale og uventede produkter: kakkelovne, dampmaskiner, gravkors, skibe, badeanstalter, kirkeklokker, tørvemaskiner og pumper.

Det er fortællingen om industriens udvikling fra fødsel til global ekspansion. Fra privilegiet til Henning Smith på indretning af et jernstøberi i Aalborg den 21. december 1833 til nutidens mere globale marked for pumpesystemer til væsketransport og specialudstyr til bekæmpelse af olieforurening.

Læseren ønskes god fornøjelse med bogen.

Jens Kampmann

Henrik Sørensen

Indledning

Dansk industri så sin egentlige fødsel i 1830'erne. Tidligere havde en række håndværksvirksomheder vokset sig så store, at de samlet blev betragtet som manufakturer eller fabrikker. Det gjaldt særligt tekstil- og tobaksfabrikker, hvor produktionsstørrelsen alene var bestemt af det antal vævere eller tobaksspindere der var samlet på et sted.

Det der nu blev indført efter britisk model var nye produktionsmetoder og dampmaskiner der fremover til stadighed forøgede produktionen pr. medarbejder. I Danmark skete det i form af talrige jernstøberier og maskinfabrikker, hvoraf dog kun en eneste af de oprindelige virksomheder fra 1830'erne har overlevet: *"Henning Smiths Jernstøberi"* fra 1833. Fra 1857 hed fabrikken *"I/S Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted"* og fra 1875 da der blev to fabrikker *"A/S De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder"* mens concernen endelig fra 2003 tog navneforandring til det mere mundrette – *"DESMI A/S"*.

De tidlige jernstøberier, der spredte sig som en bølge over hele landet i løbet af 1840'erne og 1850'erne, producerede alle det samme sortiment af støbegodsvarer for det samme hjemmemarked, og konkurrencen blev derfor stadig hårdere indtil finanskrisen 1857-1858 ryddede godt op blandt de nye virksomheder. *"Det Smithske"* overlevede imidlertid, for fabrikken havde allerede i Henning Smiths tid oparbejdet en væsentlig støtte fra Aalborgs ledende købmandsfamilie: Simoni. Det var derfor også dem der overtog ledelsen efter Henning Smiths død i 1856.

"Det Smithske" blev i 1860'erne og begyndelsen af 1870'erne omtalt i den lokale avis som *"selve drivhjulet i den industrielle udvikling"*. Og så godt gik det, at virksomheden i 1875 blev omdannet til et aktieselskab og fordoblede sit fabriksareal. Man kaldte sig herefter med flertalsformen *"A/S De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder"*, men det skete desværre netop da en ny og denne gang langvarig økonomisk krise satte ind. Den blev særlig hård for Aalborgs vedkommende hvor bank- og virksomhedskrak og svigtende handel betød, at byen ikke længere havde væsentlig risikovillig kapital. Avisen mente derfor i 1876 i modsætning til tidligere, at danskerne *"ikke er egnede til at drive større fabriksvirksomhed"*. Tilbagegangen i Aalborg skyldtes særligt de stadigt dårligere havneforhold og da de blev ordnet i 1890'erne kom næste spring fremad. Men ikke for *"De Smithske"*.

Under det store industrielle gennembrud i Aalborg i 1890'erne, der gav byen tilnavnet *"byen med de rygende skorstene"*, var der først og fremmest tale om, at byen blev centrum for den danske cementproduktion. Men både kapital og teknisk viden kom nu ude fra, formidlet af ingeniørfirmaet *"F.L. Smidth"* i København og ordrene gik helt forbi *"De Smithske"*. Bedre blev det ikke da virksomheden også tabte kampen om markedet for landbrugsmaskiner. Og det i et land hvis helt dominerende eksport var smør og flæsk. De gamle forbindelser i byrådet fra Simonis tid skaffede dog stadig *"De Smithske"* ordrer på skibsreparationer, pumper til vandværket og varmeanlæg til skoler

og kirker. Men kirkerne skulle bruge klokker!

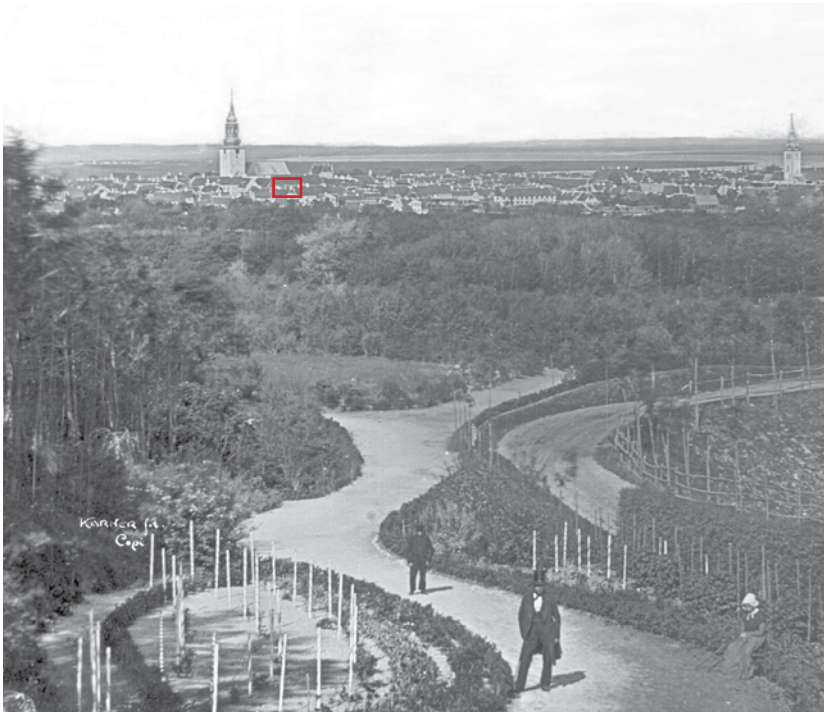
Det var netop dette, der i første halvdel af 1900-tallet gjorde ”De Smithske” kendt som landets førende støberi for kirkeklokker, særligt da man efter 1920 havde forsynet hele Sønderjylland. Berømmelsen hjalp dog ikke synderligt på den øvrige produktion. Der skulle en ny og mere fleksibel ledelse til, kombineret med mangelsituationen under krig og besættelse 1939-1945. Det betød en række nye produkter: særligt tørveværker, vandturbiner og pumper.

Navnlig pumperne blev en lukrativ niche, der efterhånden i løbet af 1950’erne og 1960’erne blev firmaets ledende produkt. I en sådan grad, at eksportandelen blev stadigt større og efterhånden omfattede mere end halvdelen af produktionen. Virksomheden var således en af dem der bidrog til, at den danske industrieksport fra og med 1961 oversteg værdien af landbrugseksporten. Der blev derfor stadig større behov for en helt ny fabrik, men da man tog beslutningen i 1975 skete det samtidigt med at hele det sværindustrielle kompleks i landet stort set forsvandt under de tilbagevendende energikriser. Tilbage i Aalborg var der efterhånden kun ”Aalborg Portland cement” og ”De Smithske”.

Heldigvis blev de penge den nedlagte ”Dansk Andels Cement” havde fået for salg af sine produktionsrettigheder investeret i en overtagelse af ”De Smithske”. Man fik sin nye fabrik i Nørresundby og bibeholdt pumpeproduktionen. Alle andre aktiviteter måtte til gengæld skæres bort: Klokker, støberi, fabriksudsalg, stålafdeling og datterselskaber i Stockholm, Aalborg og Nibe.

Nu var det jo ikke blot ”De Smithske” der havde problemer, størstedelen af den danske industri havde det endnu værre. Virksomheden kunne derfor i de følgende år ”plukke” de bedste programmer fra andre nedlukningstruede virksomheder og det betød, at man lidt efter lidt kunne udvide sit pumpeprogram væsentligt med tilkøb af produktionsrettigheder til skibs- og industripumper, pumper til forsyningsanlæg – samt olieforureningsudstyr. Det gik rigtigt godt og virksomheden ejes i vore dage af ledelsen selv, således som tilfældet også var i begyndelsen. Men ellers er meget naturligvis ændret.

DESMI, der i 1833 startede som et helt lokalt jernstøberi i Aalborg, har stadig sit hovedsæde i Nordjylland, men befinder sig i vore dage på alle markeder der er væsentlige for koncernen. DESMI omfatter derfor nu både producerende selskaber i Danmark og Kina, samt datterselskaber og kontorer der varetager salg og service i England, Holland, Tyskland, Norge, USA, Ecuador, Indonesien og Korea. Det giver med den nuværende krise helt andre udfordringer, men også muligheder. Under den aktuelle krise søger ledelsen således at udvide koncernens globale markedsandele ved at satse på den rette kombination af held, flid og dygtighed, som har virket så godt under alle tidligere kriser.

Aalborg fra syd i september 1849. I forgrunden bakken, der først nu fik navnet Skovbakken. Som det ses på billedet er de nye bøgetræer netop plantet. Bagved ses byen med sine to kirker. Til venstre domkirken Sankt Budolfi og til højre Vor Frue Kirke. Sejladserne på Limfjorden der slynger sig i baggrunden havde siden Aalborgs grundlæggelse tusind år tidligere gjort byen til Jyllands største handelsby og kongerigets vigtigste by efter hovedstaden København. Ønskede man som håndværker, handelsmand eller industridrivende at starte en virksomhed uden for København, faldt valget oftest på Aalborg. Det gjaldt således Henning Smith fra Randers der startede sit jernstøberi i de bygninger der er indrammet ved Sankt Budolfi kirke. Her producerede han tidens nyeste og mest moderne varer, støbegods og dampmaskiner. Det samme gjaldt billedets fotograf, Johan Bülow Birk, der efter endt uddannelse hos fotografiets opfinder, Louis Daguerre i Paris, sammen med en række af Danmarks førende fotografer, slog sig ned i Aalborg, hvor handelens og industriens fremgang omkring 1850 gav et godt marked for deres produkter.

Sammenfatning 1833-1856

Den danske industri blev født i 1830'erne med åbningen af en række jernstøberier rundt omkring i landet. Industrielle virksomheder havde eksisteret tidligere, men den bølge, der nu rejste sig, var den første der fik en lang levetid. Så lang at Henning Smiths jernstøberi i Aalborg fra 1833-1834 kan fejre sit 175-års jubilæum i året 2009.

Det er ofte blevet sagt at jernstøberierne, og hermed Danmarks industrialisering, blev startet fordi landet savnede kakkelovne efter adskillelsen fra Norge i 1814. Det er næppe tilfældet, det skyldtes snarere, at en langvarig og ødelæggende økonomisk krise var ved at være overstået omkring 1830 og at man havde fået helt nye metoder fra Storbritannien til produktion af støbejern. I stedet for træ var man begyndt at bruge stenkul i en "kupolovn" der tillod kontinuerlig tapning af flydende støbejern.

Støbejern efter britisk mønster blev fra omkring 1830 samfundets foretrukne grundmateriale, som plastik og fibermaterialer er det nu. Tidligere havde smeden formet redskaber og maskiner med hammer, ambolt og smedesvejsning, men den nye støbeteknik gav helt

nye muligheder. Eller som det blev sagt i Aalborg allerede i 1811: "Om en genstand overhovedet kan udtænkes, kan den også produceres i støbejern". Brugte man støbejern signalerede man desuden til naboer og venner, at man var moderne og velorienteret om hvad der foregik i det store naboland mod vest, der med sine dampmaskiner var verdens første industrination.

Dette kapitel handler om hvordan Henning Jacobsen Smed (1792-1856), søn af en klejnsmed fra Randers, lærte alt dette nye at kende. Om hvordan han startede en fabrik i Aalborg og i øvrigt skaffede sig kapital. Sin "britiske" indstilling signalerede han tidligt gennem at ændre sit danske navn "Smed" til det engelske "Smith". Historien vil efterfølgende fortælle om hvorledes han startede med støbegods under toldbeskyttelse i 1830'erne, men herefter som den første i Jylland begyndte at producere dampmaskiner i 1840'erne, og om hvordan han i 1850'erne løb ind i en voldsom konkurrence. Alle danske byer, selv de mindste, ønskede at få del i den nye industrielle udvikling og fra omkring 1855 var der oprettet over 100 jernstøberier og maskinfabrikker i landet. Selv i nabobyen Nørresundby.

Begyndelsen blev gjort med en ansøgning om at oprette et støberi i Aalborg den 20. september 1833, tilladelsen blev udstedt den 21. december 1833 og den 9. juni 1834 var Henning Smith nået så vidt, at han kunne præsentere sit allerede producerede varesortiment for offentligheden i Aalborg Stiftstidende:

Jernstøberi i Aalborg

Undertegnede, der har erholdt Kongeligt allernådigst Privilegium på at anlægge et Jernstøberi, anbefaler sig herved med Følgende, til de billigste Priser:

Kakkelovne af flere Facons og støbte med smukke Ornamenter. Komfurindretninger af alle Størrelser. Flere Sorter Plove, såsom bairlandske, vinstrupske og amerikanske.

Grubegryder, Komfur- og andre Gryder af forskellig Størrelse.

Tagvinduer af flere Størrelser. Blæseformer og Spyttebakker.

Hjul med Tilbehør til Rensemaskiner. Mortere af alle Størrelser, ligeså Klokker til Skibe og andet Brug. Store og små Ambolte med og uden Sparhorn m.m.m.

Det bemærkes tillige, at jeg indestår for enhver Kakkelovn, med hensyn til Sprængning.

Hvad Bestillinger, der måtte indløbe til Maskinarbejde eller lignende, som skal files og slibes efter Støbningen, støbes så blødt, at det, med hensyn dertil, kan behandles som Smedejern. I Støberiet vil Enhver overbevise sig om Støbningens Finhed. Alt gammelt Jern købes sammesteds til de højeste Priser.

Aalborg, den 9de juni 1834.

H. Smith

Announce for det nye jernstøberi i Aalborg Stiftstidende den 9. juni 1834.

Jernstøberi i Aalborg.

Undertegnede, der har erholdt Kongeligt allernådigst Privilegium paa at anlægge et Jernstøberi, anbefaler sig herved med Følgende, til de billigste Priser:

Kakkelovne af flere Facons og udstøbte med smukke Ornamenter.

Komfyr-Indretninger af alle Størrelser.

Flere Sorter Plove, saasom bairlandske, vinstrupske og amerikanske.

Grubegryder, Komfyr- og andre Gryder af forskjellig Størrelse.

Tagvinduer af flere Størrelser, Blæseformer og Spyttebakker.

Hjul med Tilbehør til Rensemaskiner.

Mortere af alle Størrelser, ligesaa Klokker til Skibe og andet Brug.

Store og smaae Ambolte med og uden Sparhorn, m. m. m.

Det bemærkes tillige, at jeg indestaaer for enhver Kakkelovn, med Hensyn til Sprængning. Hvad Bestillinger, der maatte indløbe til Maskinarbejde eller lignende, som skal files og slibes efter Støbningen, kan udstøbes saa blødt, at det, med Hensyn dertil, kan behandles som Smedejern.

I Støberiet vil Enhver overbevise sig om Støbningens Finhed.

Alt gammelt Jern kjøbes sammesteds til de højeste Priser.

Aalborg, den 9de Juni 1834.

H. Smith.

Hvem var H. Smith?

Familiebaggrund

Henning Smith eller som dåbsattesten lød: *Henning Jacobsen Smed* blev født den 1. januar 1792 i Trangstræde i Randers. Faderen, klejnsmed Jacob Michelsen Smed (1742-1794), var i marts 1786 blevet enkemand med 4 børn, mens moderen, Kirsten Henningsdatter (1754-1805), var blevet enke i september 1786. Henning Smiths forældre giftede sig derfor med hinanden i december 1786 og fik sammen to sønner – Lars Jacobsen Smed (født 1789) og Henning Jacobsen Smed (født 1792). Henning var derfor den yngste i en børneflokk bestående af halvsøskende: Anne Kirstine Jacobsdatter (f. 1770), Michael Jacobsen Smed (f. 1771), Peder Jacobsen Smed (f. 1773), Ane Jacobsdatter (f. 1778) - samt storebroderen Lars Jacobsen (f. 1789), der døde som ugift fattiglem i 1840'erne.

Henning Smith (eller rettere Henning Jacobsen Smed) var kun to år, da faderen døde den 30. januar 1794. Moderen giftede sig samme år med mestersvenden på værkstedet i Trangstræde, Niels Jørgensen (født 1765). De moderniserede værkstedet og fordoblede antallet af medarbejdere fra 3 til 6. Samtidigt indrettede Hennings mor, Kirsten Henningsdatter, et logihus for 5 elever fra den nærliggende latinskole. Det var altså her, mellem latinskoleelever og ansatte på værkstedet, at Henning Smed/Smith voksede op og vel lagde grunden til de egenskaber han senere blev prist for i nekrologen fra 1856: *indsigt og praktisk sans*.

Netværk

Men netværk skadede heller ikke. Det blev tydeligvis grundlagt allerede i drengetiden i Randers, hvor han lærte klejnsmed Simonis sønner Daniel og Frederik i Adelgade at kende. Begge flyttede dog til Aalborg, byen der indtil midten af 1800-tallet var Jyllands største by og det erhvervsmæssige centrum for unge der ville frem. Daniel startede vinfirmaet Simoni, der kom til at eksistere i mere end 150 år, mens Frederik blev skibsreder og storkøbmand.

Henning Smed tog derimod til København, skiftede sit lidt provinsielle efternavn "Smed" ud med det mere engelsk klingende "Smith" og blev i 1813 guldsmedsvend. Guldsmede var der ikke akut brug for i København netop i 1813, hvor den danske stat gik i betalingsstandsning og Henning Smith rejste i stedet til Aal-

Guldsmed Henning Smith, født i Randers 1792 og død i Aalborg 1856, fik 21. december 1833 privilegium på jernstøberivirksomhed i Aalborg. Her gengivet efter et dagurreotypi fra omkring 1850.

Henning Smith, har som det vil ses fra udstillingen i Nordjyllands Historiske Museum, efterladt sig en stor del sølvarbejder fra sin tid som mester i Aalborg 1816-1856. Alle mærket "HS" og Aalborgs Byvåben.

Øverst hænger 12 spiseskeer og fra venstre mod højre skåle og tekande, skrivetøj og lystager samt to lavsprotokoller for henholdsvis Bødkersvendene og Hattemagerne.

Hertil kommer den sølvpapegøje Henning Smith i 1840 udførte til "Det broderlige Skydeselskab" i Aalborg, hvor den stadig findes og årligt bæres af fuglekongen.

borg med sin forlovede, Anne Sophie fra Køge. Om de blev opfordret til at komme vides ikke, men parret blev i hvert fald hjerteligt modtaget af vennerne fra Randers, Daniel og Frederik Simoni, der var forlovere da Henning Smith 20. april 1815 giftede sig i Vor Frue Kirke i Aalborg med Anne Sophie Arentzen (1796-1844).

Dette venskab med familien Simoni fik central betydning for ”De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder” i resten af 1800-tallet og langt ind i 1900-tallet. Allerede i 1833 lånte Henning Smith penge af Daniel Simoni til etableringen af ”Jernstøberiet i Aalborg”. Det var også Randersklejnsmeden Frederik Simonis børnebørn: Christian, Henrik og Carl Simoni der i 1857 stod for 3/7 af indskudskapitalen i ”I/S Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted” og det var Christian Simoni, samt Henrik og Carls enker, der tegnede 1/3 af aktiekapitalen i ”A/S De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder” i 1875. Endelig blev grosserer Christian Simoni virksomhedens bestyrelsesformand 1857-1888, mens sønnen J. Chr. Simoni var bestyrelsesmedlem 1890-1932.

Liv og død i Aalborg

Den 8. marts 1816 fik Henning Smith borgerskab i Aalborg som guldsmedemester med bopæl, værksted og forretning i det stadig bevarede hus i Algade 16. Han købte huset den 22. august 1821, men solgte det allerede i 1830 og købte i stedet det langt større hus i Algade 54. Skråt over for lå de bygninger i Algade 43, hvor han fra 1833 indrettede sit jernstøberi. Henning Smith, der blev enkemand 8. december 1844, giftede sig igen den 8. august 1845 med Caroline Smith, født Christensen (1815-1891). Begge blev boende i Algade 54 til deres død. For Henning Smiths vedkommende indtraf døden allerede tirsdag den 29. januar 1856 tidligt om morgenen. Det drejede sig om akut hjertestop – 64 år gammel. Alderen var der dog ikke enighed om. Enken mente han var 62 år og skrev det både i dødsannoncen og på den endnu bevarede gravsten, mens Aalborg Stiftstidende lod ham være 65.

Nekrologen i byens avis var i øvrigt sat stort op. Det var fortællingen om den fattige guldsmedearbejder der kom til byen uden at eje en skilling, men som siden skabte sig en stor virksomhed og formue. Alt havde han gennemført i kraft af sin store viden om maskinfabrikation og jernstøbning, samt ved sin indsigt og praktiske sans. Det havde ikke alene gjort ham til Aalborgs betydeligste industrielle virksomhedsleder, men også til en af Jyllands største skibsredere. Og rigtigt var det at han som skibsreder hørte til blandt de største,

Henning Smiths gravsted på Almenkirkegården i Aalborg. Fødsel angives til 1794 selvom han er født i 1792. Årstallene for hans første og anden hustru er korrekte. Rød granitsten fra Bohuslen til forskel fra de mange han havde forsynet med støbejernskors i sin levetid. Foto 2008 ved forfatteren.

mens han som jernstøberiejer kun var én blandt flere hundrede andre på landsplan. Allerede som ganske ung kan han vanskeligt have undgået at høre om og efter al sandsynlighed også have set jernstøberier med de moderne kupolovne (højovne med stenkul eller koks). Både da han var i København omkring 1810 og da han kom til Aalborg i 1814.

Jernstøberier i Danmark og i Aalborg før Henning Smith

Kupolovnen

Endnu omkring 1800 var det vanskeligt at skelne mellem større smedeværksteder og industrier, men følgende jernstøberier ansås i hvert fald i samtiden som industrielle: Kanonstøberiet i Frederiksværk fra 1756 samt skotten Thomas Potter's støberi i København, der virkede fra 1769 til 1813. Henning Smith må også have kendt H.J. Meldahls (1776-1840) jernstøberi på Vesterbrogade, der grundlagdes i 1811 og fortsatte frem til 1885. Meldahls baggrund var ikke alene tidligere beskæftigelse hos jernstøber Aal i Næs i Norge, men særligt at han havde arbejdet som former i England. Det var herfra han hjembragte ideen om den kupolovn som han introducerede i København. En højovn, hvor man smeltede jernet kontinuerligt ved til stadighed at lægge lag af råjern og stenkul brændt til koks, der gennemblæstes af flammerne således at det smeltede jern kunne tappes forned. Ovnene var opfundet i England i 1774 og den var selve forudsætningen for al støbejernsproduktion indtil efter 1945, hvor elektriske smelteovne overtog arbejdet. En sådan ovn og støbeprocesserne i forbindelse hermed så Henning Smith imidlertid også efter ankomsten til Aalborg. Her lå i årene 1807-1824 Danmarks første jern- og metalstøberi uden for København.

F.W. Meyers jernstøberi i Aalborg 1807-1824

Meyers støberi på Vesterbro i Aalborg omsmeltede omkring 1820 ca. 5 tons jern om året med en stab på gennemsnitligt 15 medarbejdere. Meyer (1773-1843) var fra Hamborg, han havde fået sin uddannelse i Dresden og fik i 1803 borgerskab som klejnsmed i Aalborg, men omkring 1807 udvidedes smedjen med moderne støbejernsfaciliteter. Sammen med Meldahls i København var Meyers omkring 1820 landets to største jernstøberier. I alt havde landet i 1820 seks støberier med 54 arbejdere. Meldahl og Meyer havde hver 15 medarbejdere, mens de resterende 4 støberier hver havde mindre end det halve.

At det derfor var en fabrik der var tale om i Aalborg, ikke et værksted, var regeringen ikke i tvivl om: *"Med hensyn til afsætning, det antal mennesker det beskæftiger og mængden af det der tilvirkes, er Meyers fabrik langt vigtigere end en mesters værksted"*. Betydelige indkøb af både stangjern og stenkul peger i hvert fald på samme proces som Meldahls støberi i København og et af Meyers produkter ser man den dag i dag.

Kupolovn på "Det Smithske Jernstøberi". Foroven hældes råjern, cinders og koks, mens der forned blæses luft ind fra venstre, mens det flydende støbejern tappes til højre. Akvarel fra 1871.

Moltkestøtten i Kildeparken i Aalborg blev rejst i 1815 til minde om parkens grundlægger, generalmajor A.L. Moltke. Støtten blev rejst af den første jernstøber uden for København, ”fabrik-kunstneren” F.W. Meyer (1773-1843) der i årene 1807-1824 drev et jernstøberi i Aalborg af samme størrelse som det største i København. Samtidigt billede.

Det drejer sig om mindestøtten for generalmajor A. L. Moltke, der nu står mellem Hotel Hvide Hus og Aalborghallen. Den blev i 1815 rejst i Kildeparken på initiativ af og med indskriftsplader støbt af Meyer. Men herudover kan man i hans årlige indberetninger til regeringens industrikontor følge hans produktion af gadelygter, solskærme, lysekroner, temaskiner, gryder – samt kakkelovne. Eller som Meyer udtrykte sig i 1811. ”Hvis et metalarbejde lader sig tænke, lader det sig også udføre”. En sådan produktion kunne jo nok tiltale en Henning Smith, der var opvokset i et klejnsmedeværksted.

Ved kong Frederik den Sjettes besøg i Aalborg den 16. juni 1824 blev det da også Meyers Jernstøberi kongen fik fremvist som Aalborgs største seværdighed og som ”Jyllands første metalfabrik”. Krisen i 1820’erne slog dog virksomheden ud og den fortsatte siden som almindeligt klejnsmedeværksted. Næste gang en konge besøgte et jernstøberi i Jylland blev det også på ”provinsens første jernstøberi”. Støberiet lå dog denne gang i Hjørring.

A. F. Heidemanns jernstøberi i Hjørring 1830-1920.

Da Christian den Ottende i juli 1842 besøgte det største af jernstøberierne i Hjørring, var anledningen indvielsen af parkanlægget Christiansminde (nu kaldt plantagen), men der blev også tid til at besøge Andreas Frederik Heidemann (1798-1860). Han var født i Kongsberg og indvandrede til Vendsyssel i 1820, hvor han arbejdede som landsbysmed i Astrup indtil han kunne flytte ind til Hjørring. Her modtog han efter ansøgning kongeligt privilegium på indretning af et jernstøberi i Hjørring 16. september 1830. Virksomheden blev fortsat af søn og sønnesøn, de hed også A. F. Heidemann – begge to. Men egentlig havde det slet ikke været meningen at jernstøberiet skulle være blevet i Hjørring. Den 23. marts 1833 ansøgte Heidemann nemlig regeringen om at flytte sit jernstøberi til Aalborg ”fordi det er temmelig svært at opretholde et jernstøberi i Hjørring, på grund af de vanskelige transportforhold byen har for tunge materialer”. Aalborgs beliggenhed var langt bedre selvom ”man i Aalborg klager over at ingen Fabriksvirksomhed kan trives i byen”. Betingelsen var dog, at han samtidigt som hovedbeskæftigelse, måtte

oprette en maltknusningsfabrik i Aalborg, ”for man kan næppe leve af et jernstøberi alene”. Magistraten i Aalborg anbefalede i sit hørings svar i maj 1833 Heidemanns ansøgning om at flytte sit jernstøberi til Aalborg meget varmt. Man burde helt bestemt have et jernstøberi i Aalborg ”og vi må egentlig undre os over, at der ikke for længe siden er oprettet et jernstøberi og lignende fabrikker i Aalborg”. Et maltknuseri med metalvalser havde man derimod ikke brug for, det ville gå ud over vandmøllerrettighederne i byen. Men, gentages det, man ville aktivt støtte oprettelsen af et jernstøberi med penge og bygninger. Det løfte fik magistraten lejlighed til at leve op til få måneder senere.

Henning Smiths Jernstøberi i Aalborg 1833-

Privilegium af 21.december 1833

Vi Frederik den Siette af Guds Naade, Konge etc.

Gjøre vitterligt at Vi paa indkommen allerunderdanigst Ansøgning fra Guldsmedemester Henning J. Smith om at meddeles Vort aller-naadigste Privilegium til et Jern- og Metalstøberis Anlæg og Drivt i Aalborg, aller naadigst have bevilget og tilladt, ligesom Vi herved bevilge og tillade, at bemeldte H.J.Smith maa i Aalborg anlægge og drive et Jern og Metalstøberie til Støbningen af Fabriks Redskaber, Maskiner, Valser og hvad der i Almindelighed henregnes til et Jern og Metalstøberie, ligesom han ogsaa til dette Anlægs Drivt maa holde de fornødne Mestere og Arbeidere samt udsælge støbte Varer i store og smaae Partier.

Dog paalægges det bemeldte H.J.Smith forinden han iværksætter Arbeidet, til vedkommende brand-Commission at indlevere en nøiagtig Tegning over den opførende Ovn in duplo, og i et og alt at indrette Ovnen samt Skorstenen og den hele Indretning paa saadan Maade, som det til Betyggelse fra Brandvæsenets Side foreskrives efter en approberet Tegning.

Forinden skulle H.J.Smith førend han dette Vort Privilegium benytter sig, forevise samme for Stedets Øvrighed, som deraf meddeles en verificeret Gjenpart. Skulde Imidlertid om dette privilegium, Misbrug eller Misligholdelse nogen Klage indkomme til Vort General Toldkammer og Commercekollegium, da skal han tilforpligtet være udi denne Sag, og saasom Privilegii Ords Forklaring angaar, bemeldte Collegii Decision at underkaste sig uden videre Proces eller Lovmaal.

Hvorefter Vedkommende sig alleunderdanigst have at rette.

Givet Kiøbenhavn d. 21de Decbr 1833

Under Vort Kongelige Segl L.S.

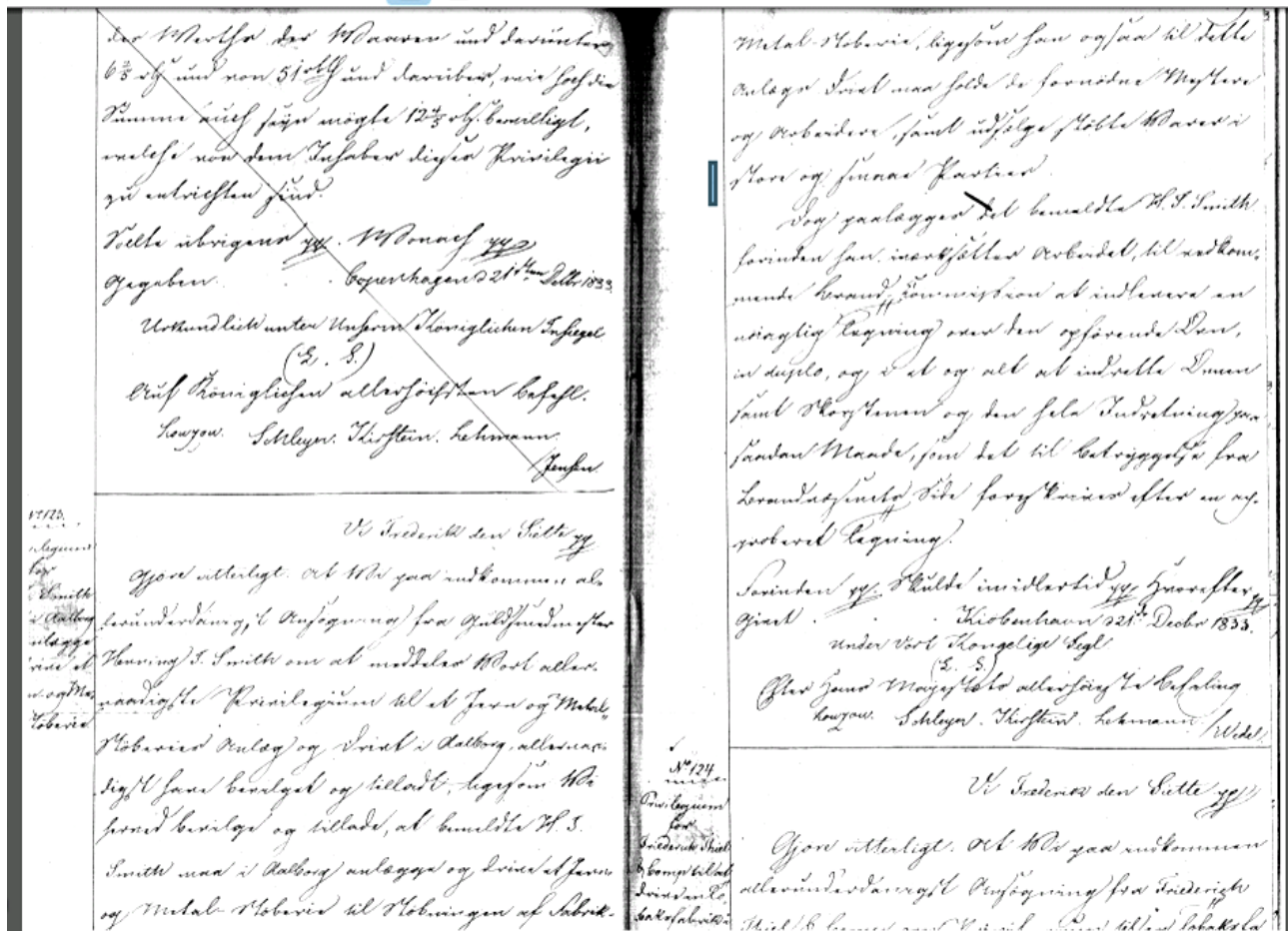
Efter Hans Mayestæts allerhøieste Befaling

Lowzow, Schleyer, Kirstein, Lehmann/Wedel

Heidemann i Hjørring fik ikke sit maltknuseri i Aalborg og flyttede derfor ikke. Men den 20. september 1833 sendte guldsmedemester Hen-

ning Jacobsen Smith i Aalborg brev til regeringen om ret til at anlægge et jernstøberi i byen og med tilladelse til frit at ansætte de nødvendige håndværkere. Selvom også denne ansøgning støttedes varmt af magistrat og amtmænd, med understregning af hvor afgørende oprettelsen af et jernstøberi ville være for Aalborgs hele udvikling og fremtid, gik den dog ikke glat igennem. Henning Smith modtog den 19. oktober 1833 et forholdsvist skarpt svar fra industrikontoret, om at han ikke sådan uden videre kunne antage hvem han ville. Som mester i guldsmedelavet burde han mere end andre vide, at smede- og snedkerarbejde ikke måtte udføres uden om lavene. Derimod var der ikke noget problem med ansættelse af formere. Faget var helt nyt og der fandtes derfor ikke noget lav for formere. Også arbejdsmænd kunne man naturligvis frit ansætte. Henning Smith måtte derfor bide i det sure æble. Efter at have lovet at ansætte lavsorganiserede smede- og snedkermestre og efter endnu en gang at have rykket for svar den 5. december 1833, modtog han endelig den 18. januar 1834 sit privilegium, dateret i København den 21. december 1833:

Kopibogen fra Kommercekollegiets Industri- og fabrikskontor i København, hvor kopien af privilegiet af 21. December 1833 findes indført. Originalen der blev sendt til Henning Smith er gået tabt, men kopien findes således på Rigsarkivet.

Udstedte og benyttede privilegier på jern- og metalstøberier 1828-1838

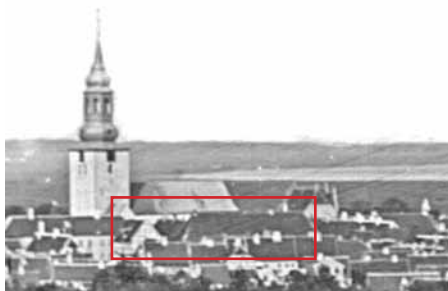
Samme ordlyd som Henning Smiths privilegium – kun person- og stednavn udskiftedes.

Privilegium til	Erhverv	Sted	Dato År	Nedlagt
P.F. Lunde	Smed	København	19.12.1829	1867
A.F. Heidemann	Smed	Hjørring	16.09.1830	1935
Carl F. Weiss	Jernstøber	Horsens	28.01.1831	1840 (1940)
Henning Smith	Guldsmed	Aalborg	21.12.1833	
Peter Allerup	Former	Odense	11.06.1836	1977
Chr. A. Heegaard	Isenkræmmer	København	02.12.1837	1898
D.F. Løwener	Billedskærer	København	21.04.1838	1970

Hovedsætningen i både dette og andre samtidige privilegier var, at ”*NN må i XX-by anlægge og drive et Jern- og Metalstøberi til støbning af fabriksredskaber, maskiner, valser og hvad der i almindelighed henregnes til et jern- og metalstøberi, ligesom han til dette anlægs drift må holde de fornødne mestre og arbejdere samt udsælge støbte varer i store og små partier.*”

Eller med andre ord, da Henning Smith ikke selv var mester i smedelavet, skulle han ansætte en sådan. Det gjorde Henning Smith straks. Folketællingen 1. februar 1834 nævnte smedemester Mathias Jørgensen 36 år ”*som ansat ved Jernstøberiet*”, samt en arbejder, Peder Jensen 26. Adressen var Algade 43, jernstøberiets adresse frem til 1935. Her fandtes også det udsalg der nævntes i privilegiet og som Henning Smith annoncerede om i Aalborg Stiftstidende 9. juni 1834

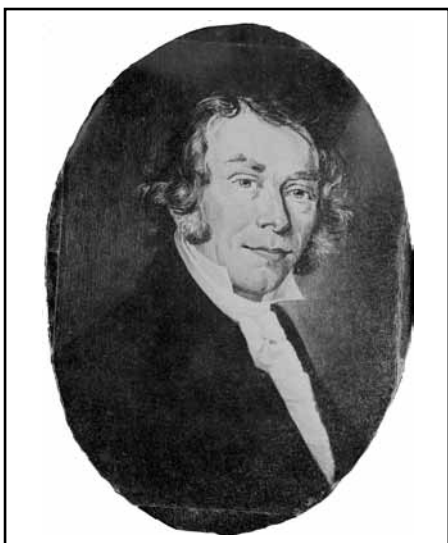
Ved udgangen af 1834 indberettedes det i øvrigt til regeringen, at produktionen for hele 1834 havde udgjort 32 tons støbejern, udsmettet af 16 tons gammelt jern og 16 tons nyt jern. Til støbningen havde været anvendt 300 tønder koks eller cinders og der havde i gennemsnit været ansat 6 faste og 8 daglejere. Der er derfor intet der tyder på at fabrikken ikke har arbejdet hele året 1834 – og det var vel også forudsætningen for at man havde noget at sælge fra og med 9. juni 1834.

På fotografiet fra september 1849 ses både vest- og østfløj på Aalborg Fabriksgård, samt den store sydfløj. Det trefløjede anlæg åbner sig mod domkirken umiddelbart nord for fabrikken. Til venstre herfor ses Bispegården og til højre Jens Bangs Stenhus.

Efter opførelsen i 1753 blev bygningerne benyttet til forskellige formål. Silkefabrik, tvangsarbejdsanstalt, klædefabrik og skole indtil Henning Smith fra slutningen af 1833 indrettede jernstøberi i bygningerne. Fra 1838 var hele anlægget i brug for dette formål.

Foto: Johan Bülow Birk, 1849.

Johan Georg Galster (1776-1848) var oprindeligt nordeuropæisk agent for firmaet Watt og Boulton i Birmingham, der producerede verdens første dampmaskiner, der kunne drive andet maskineri. Under krigen mellem England og Danmark 1807-1814 blev han som engelsk agent interneret i Aalborg, ”hvor hans virksomme ånd, end ikke under krigens rasen kunne være ledig” som det berettes i ligttalen fra 1848. Maleri fra 1824 af Ole Rasch i Lindholm.

Fabriksbygningerne – Aalborgs Fabriksgård

Virksomheden var således formentlig i drift inden 1. februar 1834, men produktionen foregik i lejede lokaler: Aalborgs Fabriksgård. Denne fabriksgård i Algade 43 var blevet bygget i 1753 og havde de følgende 10 år rummet et af 1700-tallets mest fantasifulde fabriksprojekter. Den 31. august 1753 havde silkefabrikant Jens Jensen fra København ikke blot erhvervet toldfrihed på indført råsilke og eneret på salg af silkeklæde i Jylland, men 12.000 rigsdalere kvit og frit af regeringen til etablering af foretagendet. Efter datidens målestok var det et enormt beløb (C. W. Obel blev i 1787 etableret for totalt 8.000 rd. som man selv skaffede). Jens Jensen nedrev hele området mellem Algade og Skolegade syd for domkirken og byggede et fabriksanlæg på 850 m² lokaler. På sin højde i 1761 rummede fabrikken 37 vævestole trukket af hestegange og beskæftigede 135 arbejdere. Man producerede årligt 3-4.000 meter silkeklæde, men afsætning var der intet af. For silkeklædet fra Aalborg kunne hverken konkurrere på pris eller kvalitet med det der blev indsmuglet.

I de følgende år 1763-1793 forsøgte man forgæves at få en ny fabrikation i gang, men det lykkedes først da komplekset i årene 1793-1812 blev indrettet til tvangsarbejdsanstalt for Aalborg by og amt. Antallet af børn og voksne, der arbejdede med klædefabrikation oversteg 200 og var på sin højde 550, men trods den store mængde tvangsarbejdere dækkede indtægten ikke engang arbejdernes mad og forplejning. 1812 måtte klædefabrikken nedlægges. Bygningen ejedes af købmand Christopher Qvist, der på dette tidspunkt havde interesser i de fleste af byens daværende fabrikker: Tobaksfabrikkerne, sæbefabrikken, sukkerraffinaderiet og papirfabrikken i Svenstrup. Nu fik han også kontakt med Aalborgs anden store foretager under krigen mod England 1807-1814: Johan Georg Galster (1776-1848).

Johan Georg Galster

Galster var ikke hvem som helst. Han var nordeuropæisk agent for Englands mest berømte dampmaskinefabrik: ”James Watt & Matthew Boultons” fabrik i Birmingham. Det var her dampmaskinens stempelbevægelser for første gang blev omsat til rotationskraft og dermed skabte en maskine, der kunne trække andre maskiner. Inden krigen 1807-1814 nåede Galster at udskifte Danmarks allerførste ”ildmaskine”, dampmaskinen fra 1790 på orlogsværftet, med en ny i 1804. Hertil kom 1807 en dampdreven møntprægningsmaskine fra ”Watt & Boulton” til den kongelige mønt i København. Møntmaskinen arbejdede i øvrigt hårdt årene efter under den galopperende inflation der førte til statsbankerotten i 1813. Galster selv blev under politiopsyn forvist til Aalborg - han var jo engelsk ”agent”!

Krigen med England og udelukkelsen af varer fra den engelske tekstilindustri betød, at klædefabriker skød op i Danmark som paddehatte i regnvejr. I Aalborg oprettede Galster en strømpefabrik 1808-1814 med

op til 124 ansatte; lærredsvæveri 1809-1817 med 10 ansatte; en hattefabrik 1810-1813 med 6 ansatte og en handskefabrik 1809-1811 med 80 ansatte. Han manglede ganske vist dampmaskiner fra England, og vandkraft kunne han heller ikke få, det blev hindret af vandmøllernes opstemningsrettigheder i Aalborg. Men efter krigen ville alt gå godt!

Byen hvor ingen fabriksvirksomhed kan trives

1814-1815 var krigen slut og en ny gennemmekaniseret tekstilfabrik i Aalborg skulle have været kronen på værket. Galster rykkede derfor ind i "Aalborgs Fabriksgård" og etablerede en komplet fabrik med 9 karte-maskiner, 8 spindemaskiner, 5 haspe- og spolemaskiner og 2 overskæremaskiner. Det hele skulle have været drevet af en stor dampmaskine fra England, men englænderne ønskede ikke konkurrenter på kontinentet. Det hindrede de bedst ved at forbyde udførslen af dampmaskiner. Så i stedet indrettedes en hestegang med 4 hestes trækraft, men intet fungerede efter hensigten. Qvist døde 20. maj 1815 og kunne derfor ikke længere støtte foretagendet, mens Galster blev erklæret konkurs den 3. november 1816. Den samme vej gik alle øvrige fabriksvirksomheder i Aalborg når undtages C. W. Obel, der kun med nød og næppe overlevede 1820'erne. Når Heidemann i 1833 fortalte, at man i Aalborg mente, at ingen fabriksvirksomhed kunne trives i byen, havde det gode grunde.

Henning Smith kan ikke have undgået at opleve disse fallitter og må have talt med venner og bekendte om det tredobbelte industriforlis i "Aalborgs Fabriksgård": 1763, 1812 og 1816. Gården lå lige over for hovedindgangen til domkirken og alle i Aalborg så dette monument over fejlslagen industrialisering, om ikke dagligt, så i hvert fald når de gik i kirke om søndagen. Der var derfor stærke kræfter i byen der ønskede at genoplive dette symbol på fremgang, selvom det nu ville blive for fjerde gang! Netop i 1833 havde regeringens industrikontor udført beregninger, der på grundlag af tal fra landets eksisterende jernstøberier viste at en nyetableret fabrikant ville opnå et årligt nettooverskud på 13,5 % af omsætningen. Man manglede kun en der turde binde an med opgaven i Aalborg.

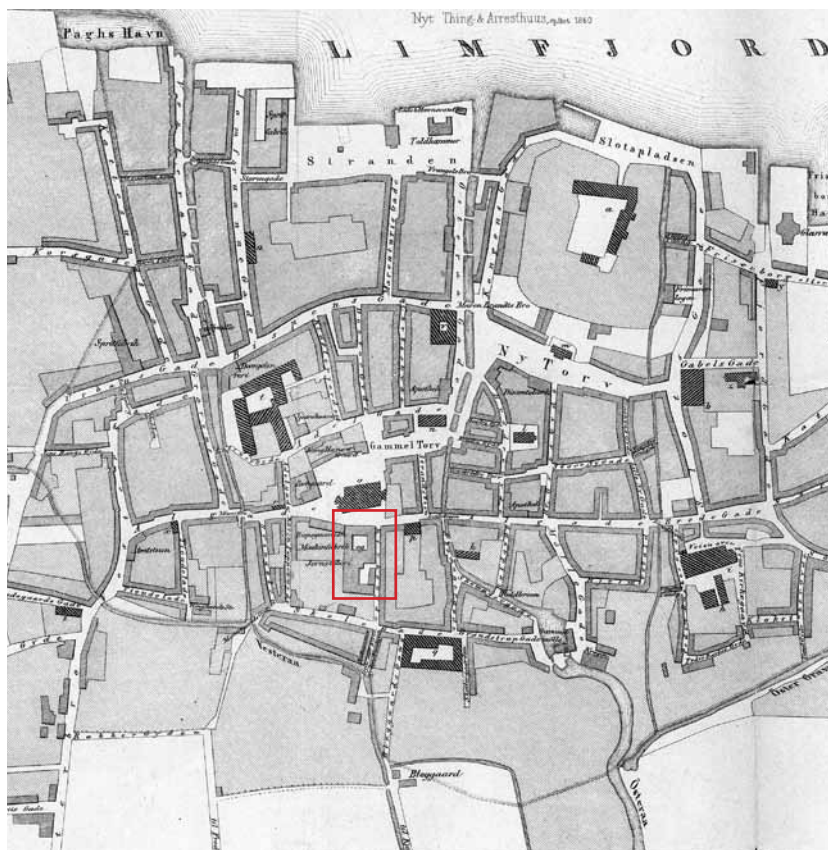
Henning Smith og Aalborgs Fabriksgård

Efter 18 års fuldstændig stilstand i den industrielle udvikling i byen, blev det nu guldsmedemester Henning Smiths tur til at genoplive "Aalborgs Fabriksgård". Bygningerne dannede et trelænget kompleks med mur ud imod Algade. Hovedbygningen mod Algade kom først til i 1857 efter Henning Smiths død. Østre og vestre fløj var ens, begge i to etager, hver etage 230 m² – mod syd forbundet af en tværbygning, også i to etager, hvor hver etage målte 190 m². Her var den hestegang der havde drevet klædefabrikken. I første omgang lejede Henning Smith blot stueetagen i den østre bygning, men kunne allerede i sommeren 1836 tage resten af østfløjen i brug, hvorefter han først fik skøde på hele komplekset den 11. februar 1838. Det drejede sig om 1300 m² – lofter ikke medregnet. Grunden var 2.300 m².

Fotografi fra Algade 1930 – hvor hovedbygningen fra 1857 i tre etager og syv vinduesfag forbinder de to fabriksfløje i to etager, hver med tre vinduer fra 1753. Det var i fløjen til venstre i stueetagen, at fabrikken startede i 1834. Nu vestre hjørne af Algade/Budolfi Plads hvor "Nordea" ligger.

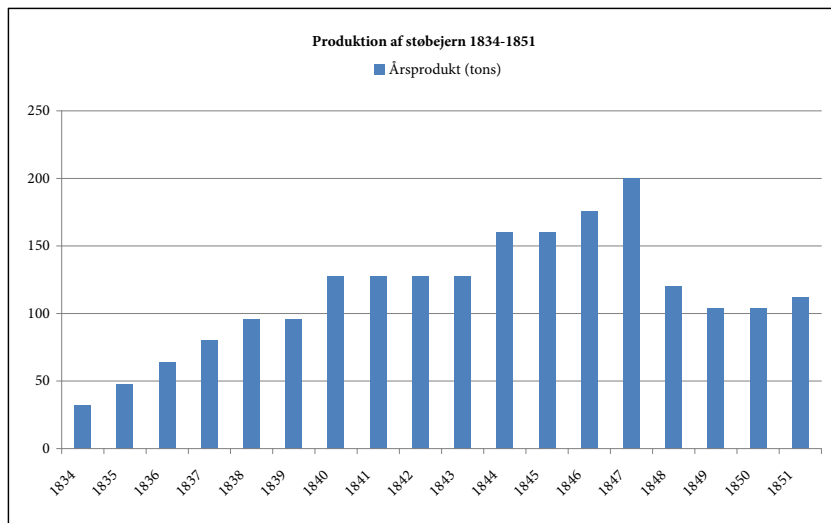
Det Smithske Jernstøberi på kort over Aalborg fra 1859

Fabrikkens facade mod Algade. Til venstre domkirkens sydkapel og i forgrunden bispegården i Aalborg. Ukendt fotograf ca. 1930.

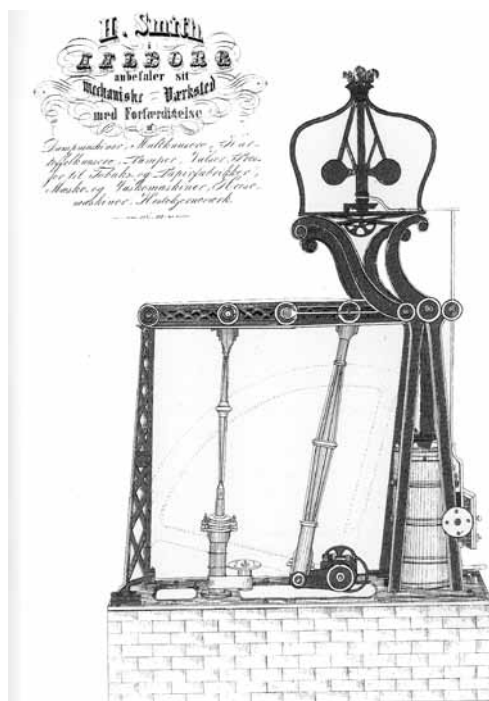
Produktion 1834-1856

Tallene stammer fra fabriksindberetningerne til Kommercekollegiet samt H. Smiths egne indberetninger til Aalborg Rådstue. Af disse fremgår det i øvrigt, at H. Smith selv regnede den 21. december 1833 som fabrikkens start-dato.

Det er så heldigt at produktionen af støbejern lader sig følge for årene 1834 til 1851, hvor der årligt indleveredes beretninger til fabrikskontoret på råvarer og færdigprodukter regnet i pund, men her omregnet til tons. Det ses at produktionen steg til omkring 125 tons i 1840, hvor konkurrenter begyndte at dukke op i landsdelen. Maskinproduktionen i årene 1843-1848 fik den yderligere til at stige indtil krigen 1848-1851 og konkurrence fra Nørresundby Jernstøberi sagtnede væksten.

Maskinfabrikation

Det var dampmaskiner som denne, Henning Smith fremstillede midt i 1840'erne. Reklamen der er fra 1844 fremhævede særligt maskiner for sprit-, tobaks- og papirfremstilling. Det var produktioner der netop fandtes i Aalborgområdet og den tidlige mekanisering af fabrikkerne betød formentlig at Aalborg i løbet af 1800-tallet blev hjemsted for Nordeuropas største tobaks- og spritfabrik. C.W.Obel og De danske Spritfabrikker. Så store blev fabrikkerne at de allerede i 1850'erne skaffede sig afløserne for de første maskiner fra Danmarks største maskinfabrik, B & W i København.

Statistikken angav kun vægt, mens både vi og samtiden interesserer os mest for maskinerne. Om dem fortalte Aalborg Stiftstidende den 10. april 1843, at *”den driftige og indsigtfulde Henning Smith nu har udvidet sin virksomhed til et maskinværksted. Den første af hans fabrikerede og i disse dage fuldendte større maskine, er en højtryksmaskine på 5 hestes kraft der står til eftersyn hos ham. Hr. Smith påtager sig at levere dampmaskiner til fabrikker og andre industrielle foretagender indtil 10 hestes kraft”*. Avisen fortsatte 14. januar 1845 med: *”Iblandt de industrielle anlæg her i byen, der bestandigt er gået en fremadskridende udvikling i møde, er Hr. Mechanicus Smiths jernstøberi og Mechaniske Værksted, der drives med vedholdende kraft og kyndig indsigt. I de senere år er dette nu også udviklet til bygning af dampmaskiner på 2 á 5 hestes kraft, hvoraf for tiden 7 er under arbejde. De 4 bestilte til Randers og de 3 her til egnen”*.

Hvad Randers angik, var der 7 dampbrænderier i 1847, hvoraf 4 fik dampmaskiner fra Henning Smith. Hvad de tre maskiner *”her til egnen”* angik kendes kun de meget betydelige dampbrænderier på Thustrup og Hals hovedgårde. Beskrivelsen af sidstnævntes dampmaskine på 4 HK der drev maske- og svalemaskineri, samt malt- og kartoffelknuseri, svarede nøje til et samtidigt katalog fra Henning Smith på levering af dampbrænderianlæg.

Konkret ved vi kun, at Henning Smith leverede dampmaskine og *”det øvrige mekaniske anlæg”* til Peter Wibroes dampbrænderi Ved Stranden i Aalborg, samt i hvert fald dele af Henius fabrik for *”Rød Aalborg”* fra 1846. Henning Smith engagerede sig således med det tekniske materiel til udbygningen af den aalborgensiske spritindustri i 1840'erne. Det giver også forklaringen på fabrikkens stagnation efter 1847. Herefter opførtes der ikke flere nye dampbrænderier i området, mens de gamle først blev videreudbygget fra 1860'erne. Faktisk kan man for 1850'erne kun finde en lille maskine til Chr. Simonis dampmølle i 1850 og den mekaniske indretning af Kjærs Mølles Klædefabrik der baserede sig på vandkraft. Det gjaldt både i 1851-1852 og efter Kjærs Mølles brand i 1855.

H. Smith ”taber dampen” i forhold til B & W

Til gengæld anskaffede Greens svovlstikkefabrik i 1846, Wibroe's dampfarveri 1850, C. W. Obel og Poul Pagh 1856 og 1857 ikke deres maskinanlæg fra Henning Smith, men fra den virksomhed der i løbet af 1850'erne blev landets største: Burmeister & Baumgarten (fra 1865 Burmeister & Wain, kort sagt B & W) i København. Herfra kom også de to første dampmaskiner og pumper til Aalborg Vandværk i 1854. Et vandværk der i øvrigt var projekteret i 1852 af ingeniørfirmaet English, Hanssen & Walenn, altså før koleraepidemien i efteråret 1853. Senere skulle vandværket dog kaste mange opgaver af sig til *”De Smithske”* både hvad reparationer og dampmaskiner angik.

Når Henning Smiths maskinafdeling således ”tabte dampen” skyldtes det at konkurrencen voksede kraftigt under den industrialiseringsbølge

der tog sin indledning omkring 1840: Hvis døgnfluerne frasorteres og man nøjes med at regne de firmaer, der eksisterede over en længere år-række, blev der ud over de 12 der eksisterede allerede i 1840'erne, etableret yderligere 43 jernstøberier rundt omkring i de danske byer, mens der i 1850'erne kom yderligere 48 mere. Ved Henning Smiths død var der over 100 støberi- og maskinvirksomheder i et land, der ikke tidligere havde haft nogen egentlig industri. Nogle af disse blev overordentligt sejlivede. Ud over den nu ældste af alle: "De Smithske/DESMI" i Aalborg (1833) kan nævnes *Ørkiel* i Svendborg (1838), *Helsingør* (1845), *Strømmen* i Randers (1845), *B & W* i København (1846), *Hess* i Vejle (1847), *L. Lange* i Svendborg (1850), *Morsø* 1853; *Frichs* i Århus (1854), *Tasso* i Odense (1856), *Møller og Jochumsen* i Horsens (1857) og *Titan* i København (1857). Udviklingen omfattede desuden den nordjyske region. Ved Henning Smiths død var der 14 jernstøberier og maskinfabrikker: Frederikshavn (1), Hjørring (5), Løgstør (1), Løkken (1), Nykøbing Mors (1), Nørresundby (1), Sundby (Thy) (1), Thisted (1), Hobro (2). Det påvirkede naturligvis også produktionen på "De Smithske". En mangedobling af producenter, hvoraf flere var langt større end "De Smithske" blev ikke modsvaret af en tilsvarende udvidelse af markedet. Tværtimod var de danske producenter presset af de mere fremskredne industrinationer til alle sider: Tyskland, Sverige og England – samt inden for monarkiets grænser indtil 1864: Slesvig-Holsten. Det gjaldt ikke blot maskiner men også basisproduktionen: støbejernsartikler.

Støbejernsartikler

De støbejernsartikler Henning Smiths jernstøberi fremstillede, adskilte sig ikke nævneværdigt fra det andre producerede. Allerede annoncen fra 9. juni 1834 ligesom senere annoncer og varekataloger viser på linje med alle andre jernstøberier: kakkellovne, komfurer, vinduesrammer af støbejern samt gravkors. Hvad kakkellovne angik, er der ikke mange eksemplarer overleveret, men de få der den dag i dag står på virksomhedens hovedkontor viser, at det drejede sig om smukt ornamenterede ovne - både firkantede og cylindriske. Vinduesrammerne af støbejern kan bl.a. ses på billedet af fabrikken selv fra 1862. Hertil kom støbejernsgravgitre og særligt gravkors af støbejern. På alle felter har man formentlig domineret det regionale marked i Himmerland. Det gjaldt i hvert fald gravkorsene. Her fandtes endnu i 1970 ved Aase Fayes inventering af støbejernskors i Danmark, 157 kors fra Henning Smiths jernstøberi - flest på kirkegårdene i Store Lyngby og Gudum hvor der henholdsvis er 14 og 13. Korsene produceredes særligt i to hovedperioder: omkring 1840 og atter fra 1860-1878. Der findes flere typer, men grundformen er selvsagt den samme og en støbt sommerfugl på korset, ret specifik for "De Smithske". Det ældst kendte er formentlig det støbejernskors som tobaksfabrikant C. W. Obel midt i 1830'erne fik Henning Smith til at fremstille til Gudum kirkegård syd for Aalborg over faderen "den blide, christeligt sindede" sognepræst i Gudum, Ole Frederik Obel. Han var ganske vist allerede død i 1809, men da støbejernsmøden slog igennem i 1830'erne fik Ole Frederik Obel også et sådant. Mens fabrikken dominerede det himmerlandske marked, mistede man til gengæld

Støbejernskakkellovn fra Henning Smiths Aalborg Jernstøberi fra 1840'erne. Befinder sig nu i DESMI's hovedsæde i Nørresundby. Foto 2009 forfatteren.

en stor del af markedet i Vendsyssel. Nærmeste konkurrent på det nordlige marked lå i Nørresundby.

Ældst kendte støbejernskors fra Henning Smiths jernstøberi fra 1834 ses på forgående side. Det er rejst for sognepræst Ole Frederik Obel i Gudum, der døde i 1809. Hans søn, tobaksfabrikant C.W. Obel lod imidlertid 25 år senere H. Smith støbe et kors. Sommerfuglen øverst på korset er karakteristisk for de mange andre kors H. Smith leverede til denne og andre kirkegårde i Himmerland. Korset til højre over Birgitte Svanfolk i Gudum er på bagsiden dateret til november 1838. Foto 2009 forfatteren.

Julius Galster, søn af Johan Georg, byggede i 1856 arbejderboliger i Nørresundby, men fik problemer under krisen i 1857.

Nørresundby Jernstøberi og Maskinværksted "Gabrielsværk"

Fabrikken blev startet i 1847 af jernstøber H. P. Jensen som vognfabrik med fabrikation af beslag og aksler. I 1853 blev den overtaget af Julius Galster, søn af den Johan Georg Galster som vi hørte om ovenfor. Galster omlagde produktionen til støbegods med særligt henblik på tærsker- og hakkelsesmaskiner til landbruget og nåede midt i 1850'erne med en årsproduktion på 160 tons støbegods og 36 arbejdere op over Henning Smiths fabrik (115 tons og 33 arbejdere). Efter krisen i 1857 faldt den dog tilbage og blev senere mere et supplement til end en konkurrent til "Det Smithske". Johan Galster, lederen af Nørresundby Jernstøberi, var til gengæld stærkt optaget af den walisiske industrileder Robert Owen (1771-1858), og hans tanker om at profit maksimeres gennem arbejdervelfærd. Galster var derfor blandt de første i Danmark med arbejderboliger og sygekasser og oprettede i foråret 1866 landets første brugsforening i Nørresundby.

Ledelse og medarbejdere 1834-1856

Caroline Smith beklagede i dødsannoncen for sin mand, Henning Smith, de mange, der herigennem mistede den der havde skaffet dem deres daglige brød.

Bekjendtgjørelser.

† † †

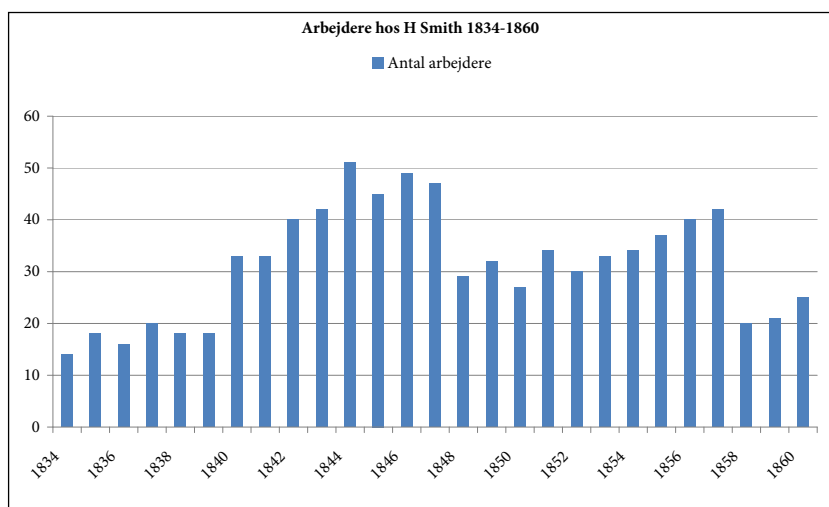
Med dyb Veemod bekjendtgjøres for Slægt og Venner, at Herren idag Morges bortkaldte min elskede og virksomme Mand, Skibsrheder og Jernstøberieier **Henning Smith**, i hans Alders 63de Aar. Hans Bortgang vækker stor Sorg hos mig, og Savn hos dem, der ved hans Driftighed havde dagligt Erhverv.

Aalborg, den 29de Januar 1856.

Caroline Smith,
født Christensen.

Begravelsen finder Sted Onsdagen den 6te Februar Kl. 11.

Det drejede sig omkring 40 af de 380 industriarbejdere der fandtes i Aalborg i 1855. Disse 380 bestod af 55 kvinder og 130 børn, der hovedsageligt var beskæftigede i tændstiks, tekstil- og tobaksindustrien, hvorimod Henning Smiths virksomhed kun beskæftigede voksne mænd. Regnet således udgjorde medarbejderne hos Henning Smith 40 af 195 mandlige industriarbejdere i Aalborg – eller 21 %. Men trods Aalborg Stiftstidendes åbenbare stolthed over Henning Smiths virksomhed havde Aalborg i virkeligheden kun en beskednen metalindustri. Med et befolkningstal i 1855 på 9.102 (Odense 12.932 og Århus 8.891) var kun 0,4 % af befolkningen i Aalborg beskæftiget i metalindustrien. Både Århus og Odense havde mere end det tredobbelte – 1,5 %, en by som Hjørring endog 2,5

Tallene stammer fra fabriksindberetningerne, industritællingen 1855 og beretningerne fra Aalborg toldkammer.

%. Metalindustriens svage placering i Aalborg skulle blive et problem for byen i de følgende 100 år.

Udviklingen af medarbejderstaben fulgte naturligvis udviklingen i produktionen. Fra et niveau på knapt 20 medarbejdere de første år 1834-1838, steg beskæftigelsen stejlt til 50 i årene 1839-1843 i takt med at virksomheden forøgedes kraftigt i forbindelse med overtagelsen af hele fabrikkomplekset i Algade 43. Medarbejderstaben holdt sig på dette høje niveau 1844-1847 i den periode hvor der fremstilledes dampmaskiner, men faldt herefter kraftigt til 30 i 1848. I de følgende år voksede antallet kun langsomt til 40 i 1857, for endelig at blive halveret i 1858 til det oprindelige niveau på omkring 20 som følge af den verdensomspændende finanskrisen 1857-1858.

At firmaet således løb ind i en krise i 1857, kunne jo skyldes at Henning Smith døde i 1856, men det er næppe tilfældet. Nok ejede han jernstøberiet, men han var fra 1844 ikke længere den daglige leder. Allerede i 1833 forlangte privilegiet at støberiet skulle ledes af et medlem af smedemesterlavet, selv var Henning Smith jo guldsmedemester. Ud over den allerede omtalte smedemester Matthias Jensen, blev der også tale om en række smedesvende og -lærlinge. En af disse var *Anthon Julius Schmidt*, født i Randers 26. juni 1816 uden at han dog, selvom det har været antydnet, var i familie med Henning Smith. Ham er det imidlertid, der fra og med 1844 og frem til 1856 overalt nævntes som virksomhedens bestyrer, eller om man vil, *virksomhedens første administrerende direktør*. Titlen jernstøberibestyrer knyttedes første gang til Anthon Julius Schmidt, da hans ældste søn den 2. juli 1844 blev døbt Henning Schmidt (!). Familien flyttede herefter ind i bestyrerboligen på virksomheden i Algade 43, mens ejeren af jernstøberiet, Henning Smith, blev boende i Algade 53. Da Henning Smith i 1845 giftede sig med Caroline Smith, blev der oprettet ægtepagt hvorefter længstlevende arvede alt. Dog først efter at jernstøberibestyrer Anthon Julius Schmidt havde fået udbetalt 10.000 rigsdalere.

Efter Henning Smiths død i januar 1856 blev der derfor tale om en fuldstændig dræning af virksomhedens likviditet. Det skete umiddelbart førend landet i efteråret 1857 løb ind i en kraftig international finanskrisen og samtidigt med at de nye ejere nødvendigvis måtte søge at generobre de tabte markedsandele for damp- og landbrugsmaskiner. Trøsten var vel kun, at krisen også ramte alle andre og at det derfor gjaldt om at have det stærkeste net af indflydelsesrige og kapitalstærke forbindelser. Dem ser vi på i næste afsnit der omfatter tiden som interessentskab, ”*I/S Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted*” 1856 -1875.

Sammenfatning 1856-1875

Efter Henning Smiths død den 29. januar 1856 trådte Simoni-familien til. Den havde allerede i mange år støttet virksomheden merkantilt og økonomisk, men blev nu ejere og ledere. Den 11. oktober 1856 købte brødrene Christian og Carl Simoni og fætterren Henrik Simoni firmaet og dannede den 10. november 1856 sammen med 4 andre interessentskabet "Det Smithske Jernstøberi og maskinværksted".

Starten blev svær. Efter at have optaget en række større lån og efter at have gennemført væsentlige moderniseringer af virksomheden, slog finanskrisen i 1857-1858 hårdt til inden man havde nået at konsolidere firmaet. Manglende likviditet gjorde det svært at udvikle produktionen og erobre markedsandele og udbytte fik interessenterne først fra og med 1868. Så gik det til gengæld hurtigt fremad, men det gjorde det også for de mange andre konkurrerende virksomheder, der ligesom "Det Smithske" udelukkende producerede for et lokalt eller regionalt hjemmemarked.

Årene 1868-1875 var generelt set en vækstperiode i hele den industrialiserede del af verden. Den regionale avis, Aalborg Stiftstidende talte således i 1867 om den stadige fremgang for Aalborgs industri, der navnlig kendetegnede "Det Smithske Jernstøberi". Avisen kaldte endog i 1870 "Det Smithske" for selve drivhjulet i byens industrielle udvikling. Den virksomhed der ville bringe Aalborgs industri på omdrejningshøjde med lande som England, Frankrig, Belgien, Sve-

rige og USA! Men det var også i de år medarbejderne begyndte at røre på sig, da de efter Socialdemokratiets stiftelse i 1871 ønskede at få en andel i industriens værditilvækst for herigennem at hæve den daglige tilværelse op over et eksistensminimum. Det betød også at man begyndte at regne på forholdet mellem løn og levevilkår.

Kort efter, i 1875, blev "I/S Det Smithske" til "A/S De Smithske", men da var en ny krise startet og avisen havde fuldstændigt ændret mening. Den klagede i 1877 over at pengekrævende aktieselskaber tog penge fra fornuftige investeringer. For, mente avisen, "danskerne er nu engang ikke egnede til at drive større fabriksvirksomhed!"

Skiftet efter Henning Smith 1856

Caroline Smith født Fjordbach Christensen (1815-1891) blev den 8. august 1845 gift med Jernstøberiejer og skibsreder Henning Smith. Samtidigt var der indgået ægtepagt hvorefter den længstlevende arvede alt. Caroline Smith blev derfor med et slag Aalborgs rigeste person og kunne ved flere lejligheder låne virksomheden penge når det kneb.

Kopi efter ukendt fotograf.

Dødsboskiftet efter Henning Smith var langt det største i byen i mange år og blev derfor først færdigt i efteråret 1856. Enken, Caroline Smith, var herefter byens rigeste person med en formue der var mere end dobbelt så stor som hver af de tre næste i rækken: spritfabrikant Isidor Henius, tobaksfabrikant C. W. Obel og købmand Christian Simoni. Formuen skyldtes ikke mindst hendes 7 skibe der tilsammen lastede 1.000 tons. Som skibsreder stod Caroline Smith nu kun tilbage for Christian Simoni, der ejede 14 skibe med en lasteevne på over 2.000 tons. Tilsammen kunne disse skibe problemfrit klare den samlede årlige import af jern og kul til hele Jylland.

Det var derfor ikke underligt, at Christian Simoni, der var Aalborgs førende kul- og jernimportør, ønskede at råde over jernstøberiet, der var byens største aftager af jern og kul. Caroline Smith beholdt selv skibene og boligen, Algade 58, mens fabriksbygningerne i Algade 43 blev købt af et interessentskab på 7 medlemmer (kort efter 8) for 100.000 kr. - bygningerne for 75.000 kr. og varelageret for 25.000 kr. Kontant betaltes 30.000 kr. mens 70.000 kr. blev lånt af Caroline Smith på 10 år til 4 % med pant i fabrikken. Interessenternes indskud på 7 gange 6.000 kr. rakte derfor knapt til den umiddelbare kontante udbetaling på 30.000 kr., løbende renter og afdrag på lånet, samt væsentlige udgifter til store bygge- og indretningsarbejder på fabrikken i forbindelse med overtagelsen. Hele varelageret blev derfor solgt til mindre end halvdelen af vurderingen. I øvrigt til den hidtidige direktør (1844-1856), Anton Julius Schmidt, der åbnede et udsalg i Randers.

Finanskrisen 1857-1858

Det var jo et temmelig spinkelt finansielt grundlag at fortsætte en fabrik på om tiderne havde været normale. Men det var tiderne under den verdensomspændende finanskrisen i 1857-1858 der fulgte slet ikke! Kredsen af indskydere måtte udvides fra 7 til 8 - hver indskød nu yderligere 1.000 kr. og de måtte bede en meget modvillig Caroline Smith om henstand med afdrag og renter. Der blev desuden optaget et sparekasselån på 6.000 kr. og endelig blev der, vel i håb på mirakler, købt lotterisedler i klasselotteriet!

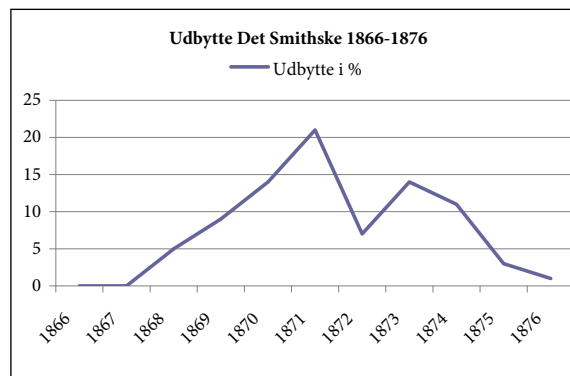
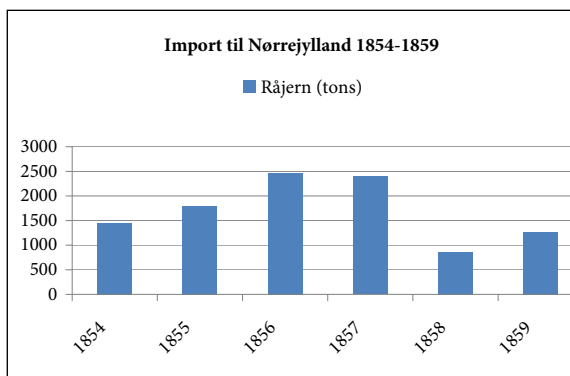
Der var sket noget, der i forbløffende grad lignede hvad der senest skete i efteråret 2008. New York afdelingen af ”*Ohio Life Insurance and Trust Co*”, en af USA’s største kreditinstitutioner krakkede den 24. August 1857 og skabte en sådan panik på børsen i New York at hen ved 5.000 andre amerikanske firmaer krakkede. Det blev ikke bedre af at 14 tons guld fra Mønten i San Francisco, der var sendt til de østamerikanske banker forsvandt sporløst ved et skibsforlis i Caribien i september 1857. Troen på det amerikanske kredit- og pengesystem blev rystet og det påvirkede hurtigt britiske investorer og herigennem børsen i London og med den efterhånden resten af verden. Sent på efteråret nåede krisen Danmark, hvor 229 danske virksomheder gik i betalingsstandsning december-januar 1857-1858. Situationen bedredes først lidt, da den danske stat etablerede en ”bankpakke” på 10 millioner kr., der skulle garantere de danske vekselere i Hamburg, der dengang var det danske erhvervslivs vigtigste kreditgivere. Via C. F. Tietgen og hans nyoprettede Privatbank lykkedes det at standse den værste panik, men begivenheden prægede erhvervslivet de følgende år. For ”*Det Smithske*” klaredes situationen, således som det kan følges gennem firmaets brevkopibøger, kun gennem en lang række komplicerede vekselstransaktioner, hvor vekselrerne Adeler i København og Pontoppidan i Hamborg - og herigennem Privatbanken - spillede den ene hovedrolle, ”*Det Smithskes*” interessenters centrale placering i samfundsmaskineriet den anden.

I/S Det Smithske. De første vanskelige år 1856-1860

For ”*Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted*” var tidspunktet for kreditkrisen ellers næsten så uheldig den kunne være. Store byggearbejder, der rent fysisk skulle danne rammen for fabrikkens *to* produktionsgrene: jernstøbning og maskinfremstilling, var blevet sat i gang i Algade 43 i sommeren 1857. Det gamle trelængede kompleks blev lukket mod Algade med den treetagers hovedbygning der siden rummede fabrikkens hovedkontor og fabriksudsalg. Maskinværkstedet blev indrettet i den ”nordre gård” nærmest Algade og der blev bygget en ”søndre gård” til jernstøberiet ved tilkøb af grund mod Skolegade.

Målet var at generobre det marked for maskiner og fabriksindretning som firmaet havde tabt i Hennings Smiths sidste år og målsætningen var ”*successivt at udvide Fabrikken Virksomhed inden for Maskinarbejde*”. Samtidigt skrev man rundt til alle oplag for at få dem til at opretholde udsalg af støberiets varer. Enkelte forsvandt, hvilket medførte nedlæggelse af et udsalg i Grenå, men til gengæld oprettedes et på Læsø. Da virksomheden desuden mente, at disse oplag burde kontrolleres mindst en gang om året, blev der anskaffet en hestevogn med to heste. Den solgtes dog igen, da det viste sig billigere at leje vogne. Herudover blev direktøren, Carl Wendt, sendt på rejse til København, Hamborg, Holsten og Slesvig for at købe enkeltteksemplarer af kakkelovne og andre støbeartikler, der kunne tjene som modeller for nye og mere moderigtige varer fra støberiet. En høstmaskine blev af samme årsag anskaffet fra firmaet ”*Burgess & Key*” i England.

Så slog krisen imidlertid til og for "Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted" kan vi kun gætte os til størrelsen af virksomhedens underskud 1857-1861. Af toldvæsenets tal for den samlede råjernsimport til Jylland nord for Kongeåen (Nørrejylland) kan man i hvert fald se, at krisen var markant:

Tallene bygger for import af råjern på Overtoldinspektoratet for Nørrejyllands årsberetninger 1843-1878 og for udbyttet på "Smithske" på virksomhedens forhandlingsprotokoller.

Grosserer Christian Simoni (1807-1888) fotograferet i Heinrich Tønnies' atelier i Aalborg i december 1857. Billedet er taget midt under den alvorlige finanskrisen i 1857 som "Det Smithske" overlevede, ikke mindst takket være Christian Simoni der på dette tidspunkt både var administrerende direktør 1856-1858 og bestyrelsesformand 1856-1888. Christian Simoni var søn af Henning Smiths barndomsammerat fra Randers, Frederik Simoni.

Billedet stammer fra Danmarks ældst bevarede fotoalbum der findes på Aalborg Stadsarkiv som en del af Heinrich Tønnies arkivet, der omfatter fotografier, negativer og negativprotokoller for perioden 1856-1975.

Interessenterne, der også personligt tog meget betydelige personlige risici, må dog have troet på virksomheden. Selvom flere faldt fra de første år, blev de erstattet af andre, der måtte affinde sig med at firmaet ikke gav noget udbytte til dem førend 10 år senere – i 1868.

Det er derfor afgørende vigtigt for forståelsen af virksomheden at beskrive hvem de var. Hver af deltagerne i sådant interessentselskab hæftede jo personligt med hele sin private formue. Virksomheden og dens kreditværdighed byggede derfor på et personligt netværk, der formentlig var den vigtigste årsag til at firmaet overlevede finanskrisen 1857-1858. Når firmaet nu kan fejre 175-års jubilæum nogenlunde alene, skyldes det ikke mindst, at mange af jernstøberierne fra 1840'erne og 1850'erne netop forsvandt igen i årene 1857-1858.

Interessenter og direktører 1856-1875

1. Grosserer Christian Simoni, Aalborg
2. Justitsminister Carl Frederik Simoni, København, fra 1872 enken Sophie Simoni
3. Skibsfører Henrik Simoni, Aalborg, fra 1862 enken Kirsten Simoni
4. Købmand Michael Herskind, Aalborg
5. Maskinmester Carl Wendt, Aalborg
6. Skibsfører M. J. Faber, Aalborg – fra august 1861 Maskinmester Peter Wendt, Aalborg
7. Købmand A. H. Wulff, Aalborg – fra juni 1858 i stedet firmaet F & A. Decomyn i London.
8. Kaptajn J. Thorsøe, Aalborg – fra august 1861 i stedet kaptajn Johan Gaarn, Aalborg

1. **Grosserer Christian Simoni** (1807-1888) er nøglepersonen for "De Smithske" i virksomhedens første 50 år. Han var søn af den Frederik Simoni fra Randers der havde været forlover ved Henning Smiths bryllup i 1815. Christian Simoni var i en længere årrække Aalborgs

betydeligste købmand og skibsreder, byrådsmedlem 1845-1860 og direktør for "Aalborg Bys og Omegns Sparekasse" 1847-1853 og han spillede en væsentlig rolle både ved etableringen af Henning Smiths jernstøberi i 1830'erne, som formand for "I/S Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted" 1856-1875 og som formand for bestyrelsen for "A/S De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder" 1875-1888. Hertil kom, at han fungerede som driftsleder for virksomheden 1856-1858. Som ejer af Jyllands største handelsflåde, med kul, koks og jern som hovedartikler, var han klart nok interesseret i at der eksisterede en livskraftig metalindustri i Aalborg. Han mobiliserede derfor også resten af familien. Vigtigst storebroderen der havde en central rolle i dansk politik og administration:

2. **Landstingsmand, minister og amtmand Carl Frederik Simoni** (1806-1872). I 1829 blev han cand.jur. og kontorchef i centraladministrationen. Han blev Indenrigsministeriets første departementschef i 1848 og sad 1849-1866 i Landstinget for Aalborg og Hjørring amter. Kulturminister 1852-1853, indenrigsminister 1856 og justitsminister 1855-1859 og blev herefter frem til sin død amtmand for Københavns amt og stiftamtmand for Sjælland. I modsætning til tidligere havde "Det Smithske" derfor en direkte forbindelse ind i hjertet af centraladministrationen i København. Efter Carl Frederik Simonis død i 1872 overtog enken **Sophie Simoni** (1812-1896) hans andel i "Det Smithske" og fortsatte som hovedaktionær i "De Smithske" fra 1875-1890. Herefter overtog sønnen Johan Christian Simoni (1865-1932) aktieposten og var desuden medlem af bestyrelsen 1890-1932. Den tredje Simoni var Christian og Carls fætter:
3. **Skibsfører Henrik Simoni** (1805-1862), der var anpartshaver og direktør frem til 1862. Hans enke, **Kirsten Simoni** trådte ind som anpartshaver og senere som hovedaktionær.
4. **Michael Herskind** (1828-1900) købmand frem til 1879 og herefter efter sin fallit, måler og vejer i Aalborg. I en periode var han direktør for Aalborg Diskontobank og hvad "Det Smithske" angik, var han, ud over at være medlem af bestyrelsen 1857-1879, også direktør for "Det Smithske" sammen med Henrik Simoni 1858-1862. Herefter tog egentlige fagfolk over, nemlig brødrene, maskinmestrene Carl og Peter Wendt samt skibskaptajn og forretningsfører Gaarn.
5. **Carl Wilhelm Christian Wendt** blev født i Flensborg 7.11.1828 og døde i Aalborg 1910. Ikke alene var han medinteressent fra begyndelsen i 1857, men blev desuden teknisk direktør for virksomheden i 30 år, fra 16. juli 1862 til 1. januar 1893. Han havde fra slutningen af 1840'erne været maskinmester på B & W i København indtil han fra 1855 blev maskinmester på hjuldampere "Iris". Det var det dampskib der i årene 1842 til 1857 varetog trafikken mellem København og Aalborg og da ruten ophørte, fik han den 28. januar 1857 borgerskab som fabrikant i Aalborg, samtidigt med at han blev

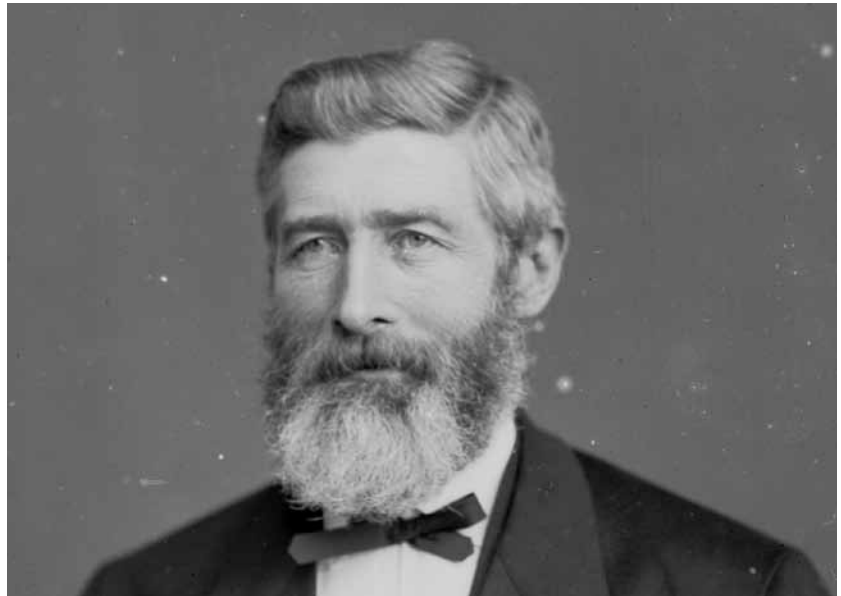
Christophine og Michael Herskind fotograferet december 1857 af Heinrich Tønnies. Michael var direktør (1858-1862) og i bestyrelsen (1857-1879)

interessent i "Det Smithske". På B & W var han blevet afløst af sin lillebror:

Carl W. C. Wendt (1828-1910) var teknisk direktør på "Smithske" 1862-1893 med en baggrund som maskinkonstruktør på Burmeister og Wain i København og herefter maskinmester på passagerskibet "Iris" 1855-1857. Han blev herefter medejer af "Smithske" 1857-1893.

Fotografiet der her er gengivet efter det originale negativ er taget i Heinrich Tønnies' atelier søndag eftermiddag den 11. marts 1883.

Det var netop på dette tidspunkt Carl Wendt beklagede, at det var vanskeligt at få faguddannede til Aalborg. Han måtte derfor personligt klare både salg, tilbudsmateriale og konstruktions tegninger

Hjuldamperen "Iris" sejlede i årene 1842-1857 i fast rutefart mellem København og Aalborg, men havde så mange problemer, at skibet måtte have en maskin kyndig med om bord. Det var 1855-1857 C. Wendt.

Originalt daguerreotypi fra juni 1849 af Johan Bülow Birk.

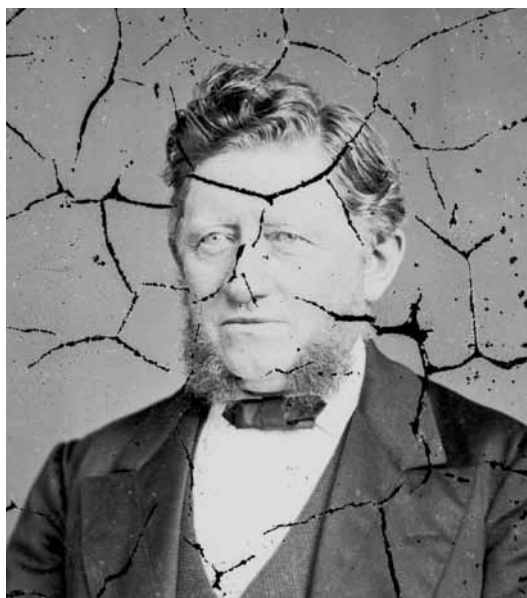
Billedet af "Iris" er det ældste eksisterende fotografi af et motordrevet skib i Danmark. Her ligger hjuldamperen til kaj i Aalborg. I baggrunden mod nord på den anden side af Limfjorden ligger Nørresundby. DESMI's hovedsæde er i vore dage placeret 3 kilometre vest for (til venstre for) Nørresundby kirke.

6. **Peter Nissen Wendt** blev født i Flensborg 25.1.1834 og døde i Aalborg 1905. Ligesom Carl Wendt var han søn af bødkermeister Carl Andreas Wendt og Christine Maas i Flensborg. Peter Nissen Wendt var frem til 1861 ansat på B & W eller rettere på *Baumgarten & Burmeister* som firmaet dengang hed. Grundlæggeren Hans Heinrich Baumgarten (1806-1875) havde i 1846 optaget Carl Chr. Burmeister (1821-1898) som medejer. Baumgarten trak sig i 1861 og blev erstattet af William Wain (1819-1882). Samtidigt forlod Peter Nissen Wendt, der nu var blevet Baumgartens svigersøn, firmaet og

slog sig sammen med hustruen Emma Vilhelmine Baumgarten ned i Aalborg. Her blev han straks (august 1861) parthaver og værktøjer på "Det Smithske" frem til 1891.

7. **Johan Gaarn**, (1827-1911), der var "Det Smithskes" økonomidirektør 1861-1896, blev født i Århus i en skipperfamilie der stammede fra Læsø. Selv blev han reder, skibsfører og senere kaptajn på et af Henning Smiths skibe. Ved H. Smiths død blev han forretningsfører i Caroline Smiths rederi og det var sideløbende med det job, han i 1861 blev parthaver i "Det Smithske" og økonomidirektør.

Johan Gaarn (1827-1911) blev efter en karriere som skibskaptajn i Henning Smiths og senere Caroline Smiths handelsflåde regnskabsfører hos Caroline. Sideløbende med denne stilling blev han i årene 1861-1896 økonomidirektør og med-ejer af "Smithske". Han er her fotograferet søndag den 3. november 1878 i Heinrich Tønnies' atelier. Sprækkerne i negativets overflade skyldes bindemidlet, kolloidum, der først fra 1883 blev afløst af gelatine.

Efter en række gode år for virksomheden frem til omkring 1876 var der begyndt at vise sig balanceproblemer der måtte bekymre den gamle sømand, da Johan Gaarn lod sig fotografere i 1878.

8. Som udenlandsk parthaver havde virksomheden desuden firmaet **Fr. og A. Delcomyn** i London. Ernst Adolph Delcomyn, der var født i Odense 1828 og døde i London 1913, blev i 1849 ansat i handelshuset og vekselerfirmaet Pontoppidan i Hamburg. Et firma, der trods krigen mellem Danmark og Tyskland 1848-1851 sørgede for at formidle dansk-britiske handels- og finansforbindelser. A. Delcomyn blev sendt til London og åbnede i 1854, sammen med sin broder Frederik, firmaet *Fr. & A. Delcomyn*. I de følgende år blev firmaet det vigtigste omdrejningspunkt på det britiske marked for dansk landbrugseksport, samt for britisk eksport til Danmark. A. Delcomyn, der desuden var dansk generalkonsul i London, var en nyttig parthaver og senere hovedaktionær i "Det Smithske".

"I/S Det Smithske" i fremgang 1860-1875

Støbejern og støbegods

Forhandlingsprotokollen afspejlede en yderst trykket stemning i årene 1858 og 1859. Man diskuterede nedlæggelse af fabrikken, men humøret vendte tilbage i løbet af sommeren 1860, hvor man ikke uden held fik respons på en annoncekampagne "hvordan anbefaler sit betydelige lager af nutidens bedst konstruerede maskiner til agerbrug, ligesom damp-

maskiner og dampkedler forfærdiges på bestilling. Desuden har Fabrikken stadig et stort udvalg af kakkelovne efter nyeste facon og alle øvrige støbe- genstande til billigste pris”.

Den 15. maj 1860 fik fabrikken sin første større ordre på næsten 16.000 kr. der gjaldt alle støbegods-arbejder på ”Frederik 7’s kanal” ved Løg- stør, bl.a. den svingbro af støbejern fra 1861 der endnu findes på ste- det. Endnu bedre da ”Det Smithske” fik støberiarbejderne og ankrene på pontonbroen over Limfjorden 1864-1865, til 34.000 kr.

Pontonbroen mellem Aalborg og Nørresundby var den første bro over Limfjorden. Færdiggørel- sen blev i 1864 forhindret af den tyske besættelse af byen, men i 1865 stod flydebroen færdig og fungerede frem til den blev afløst af den nuværende Limfjordsbro i 1933. Byggeriet krævede store mængder støbejern til kæder, pontoner, gelændere og lygte- standere der alle blev produceret af ”Smithske”. Her er broen foto- graferet set mod Nørresundby af Heinrich Tønnies ca. 1885.

For begge arbejders vedkommende hjalp det, at direktør Carl Wendt selv deltog i det forberedende udvalgsarbejde. Sådanne bestillingsarbej- der voksede fra slutningen af 1860’erne i takt med at den jyske læng- debane nåede stadig længere mod nord. Det betød bygningen af en lang række jernbanebroer i Himmerland indtil banen nåede Aalborg i september 1869 og herefter broer i Vendsyssel da banen blev fortsat til Frederikshavn via Hjørring i 1871 og allervigtigst, jernbanebroen over Limfjorden, da banerne i 1873-1876 blev forbundet..

Støberiet der her ses til højre på billedet viser udvidelsen i 1866 ned til Skolegade mod syd. Virksomheden havde herefter ikke flere udvidel- sesmuligheder på grunden syd for domkirken. Her set ca. 1930. Ukendt fotograf.

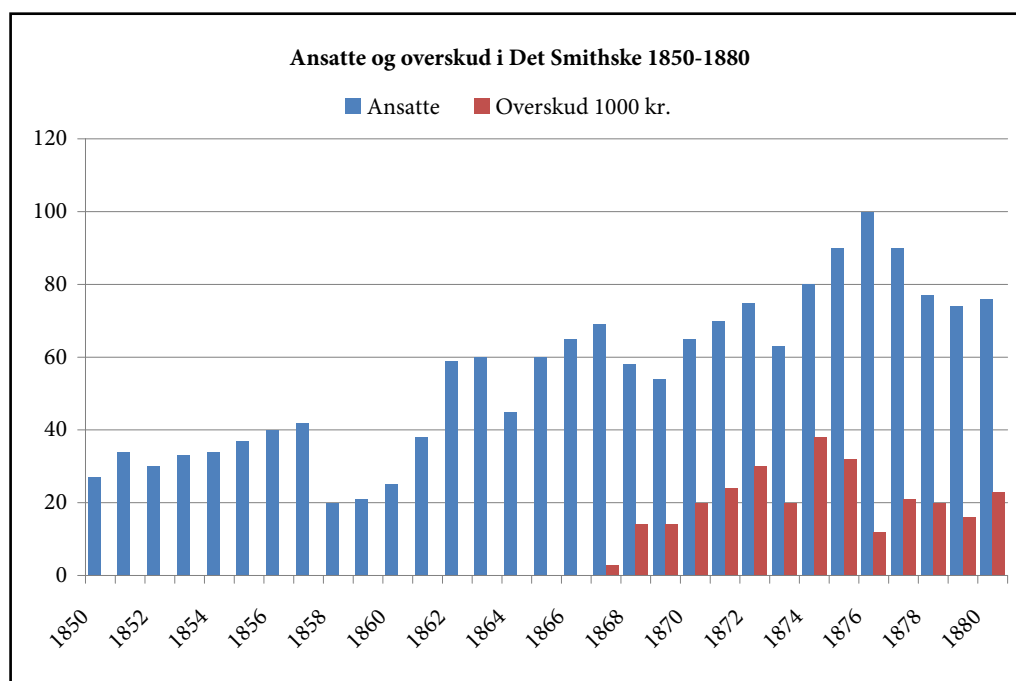

Disse brobygningsopgaver var i øvrigt så store, at man i 1869 bad om tilladelse til at låne pladsen foran Budolfi kirke mod løfte om ikke at arbejde i kirketiden! Samtidigt blev støberiet i 1866 udvidet frem til Skole- gade, idet ”det nu er muligt at sælge meget mere støbegods end der produceres”. 1868 blev det første år der kunne opvise et væ- sentligt overskud på 14.400 kr. For første gang i firmaets historie, kunne der udbe-

tales udbytte. 5.600 kr. fordelt med 700 kr. til hver af de 8 interessenter svarende til 10 %.

Jernbanebroen over Limfjorden der her er fotograferet under bygning af Heinrich Tønnies i 1875 forbandt jernbanen op gennem Jylland med banen gennem Vendsyssel. Selvom den blev bygget af et fransk ingeniørfirma gav den store bestillinger til "Smithske"

Tallene på ansatte bygger på fabriksindberetningerne til Kommercekollegiet til 1854, herefter på indberetninger fra Aalborg tolddistrikt 1855-1878. 1879-1880 på "Smithskes" forhandlingsprotokoller hvor regnskabsresultaterne 1867 ff. også findes.

Dampmaskiner på ny

Produktionen af mindre dampmaskiner, der havde været stoppet siden 1850 blev nu også genoptaget. Den første i 1866 på 4 HK var til firmaet selv. Men særligt i 1870-1871 produceredes en del: Til Isidor Henius' Spritfabrik (fra 1881 De danske Spritfabrikker) 12 HK; C. W. Obels nybyggede tobaksfabrik 8 HK, samt dampmaskiner til byens tre største vandmøller: Gammel Mølle (5 HK); Ny Mølle (12 HK) og Kjærs Mølle (18 HK). Det var dog stadig ikke hverdagskost at bygge eller bruge dampmaskiner. Af de 216 HK dampkraft den aalborgensiske industri rådede over i 1875 var næsten halvdelen, 92 HK, bygget af "Det Smithske" - resten hovedsageligt på en række større maskinfabrikker i Odense, Århus, Horsens og København.

Optimismen og fremgangen på "Det Smithske" blev kraftigt afspejlet i byens avis: 28. juli 1867 bragte Aalborg Stiftstidende en artikel der hævdede, at avisen altid havde fremført, at Aalborgs heldige beliggenhed var fremmede for udviklingen af en egentlig storindustri, samt at dette i særlig grad gjaldt "Det Smithske Jernstøberi" som til stadighed udvidede sin virksomhed ved anskaffelse af nye maskiner og byggerier. Optimismen var fremherskende og Aalborg Stiftstidende fortsatte den 28. maj 1870 med et virksomhedsbesøg på "De Smithske" hvor virksomheden omtaltes som:

"selve drivhjulet i Aalborgs industrialisering"

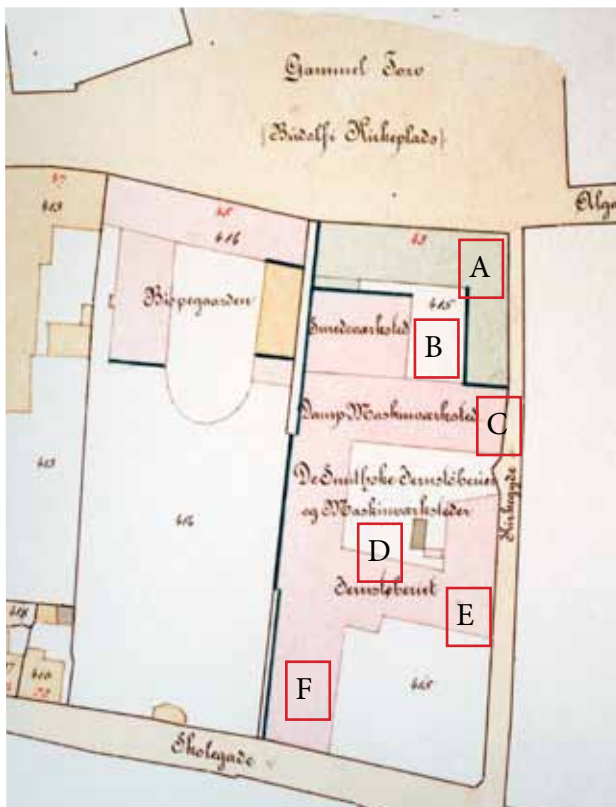
Aalborg Stiftstidendes beskrivelse af "Det Smithske"

28. maj 1870

Virksomhedens baggrund og historie. Efter en længere indledning om jern- og maskinfabrikationens ledende rolle for den industrielle udvikling i England, Frankrig, Belgien, Sverige og USA, mente avisen, at en tilsvarende udvikling var ved at komme i gang i Danmark, "hvor vi heller ikke er tabt bag af en vogn men tværtimod indtager en respektabel plads inden for metalindustrien."

Det gælder ikke mindst i Aalborg hvor "Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted kan konkurrere med de fleste". Det var formentlig en af fabrikkens direktører der har vist journalisten rundt, men hvem det så ellers har været, har han ikke haft helt check på historien. "Støberiet blev som bekendt", siges det, "stiftet af Henning Smith i 1830, men senere, efter denne driftige mands død, solgt til et aktieselskab af hans enke. Siden dengang er fabrikken gået stærkt frem. Dengang, før 1856, beskæftigede den sig særligt med støbegods, men har nu lagt sig meget mere an efter maskinbygning. Samtidigt er beskæftigelsen steget fra 20-30 arbejdere til de nuværende mindst 80." Beskrivelsen af bygninger og funktioner går herefter fra nord til syd, fra Algade til Skolegade. Efter hovedbygningen mod Algade kommer man til første gård og mellembygning med smedje og maskinværksted. Herefter anden gård og anden mellembygning hvor støberiet befinder sig, samt endelig tredje gård hvor lageret befinder sig.

Journalisten begynder derfor med:

Stabssergeant Krag udarbejder i årene 1880-1900 en lang række kort over Aalborg. Kortene er samlet til fuldstændige kort i 1885 og 1900, men undervejs udarbejder og retter Krag en lang række detailkort der bygger på enkelte matrikler. Her Algade 45, matrikel 414 – Bispegården – samt naboen mod øst, Algade 43, matrikel 415 der rummer ”Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder” 1833-1935.

For ”Smithske” markerer:

- A. Forhus, administration og udsalg
- B. Smedeværkstedet
- C. Maskinværkstedet
- D. Støberigården med ovn
- E. Jernstøberiet
- F. Lageret

A. Hovedbygningen mod gaden, hvor ”Fabrikken, der ligger på pladsen ved Budolfi kirke, opfylder ved sin drønende larm og de store mængder støbegods, der ses gennem vinduerne, alle forestillinger om industriel virksomhed. Men man kan næppe forestille sig den rastløse virksomhed der hersker over alt, når man træder inden for den store port til gaden.”

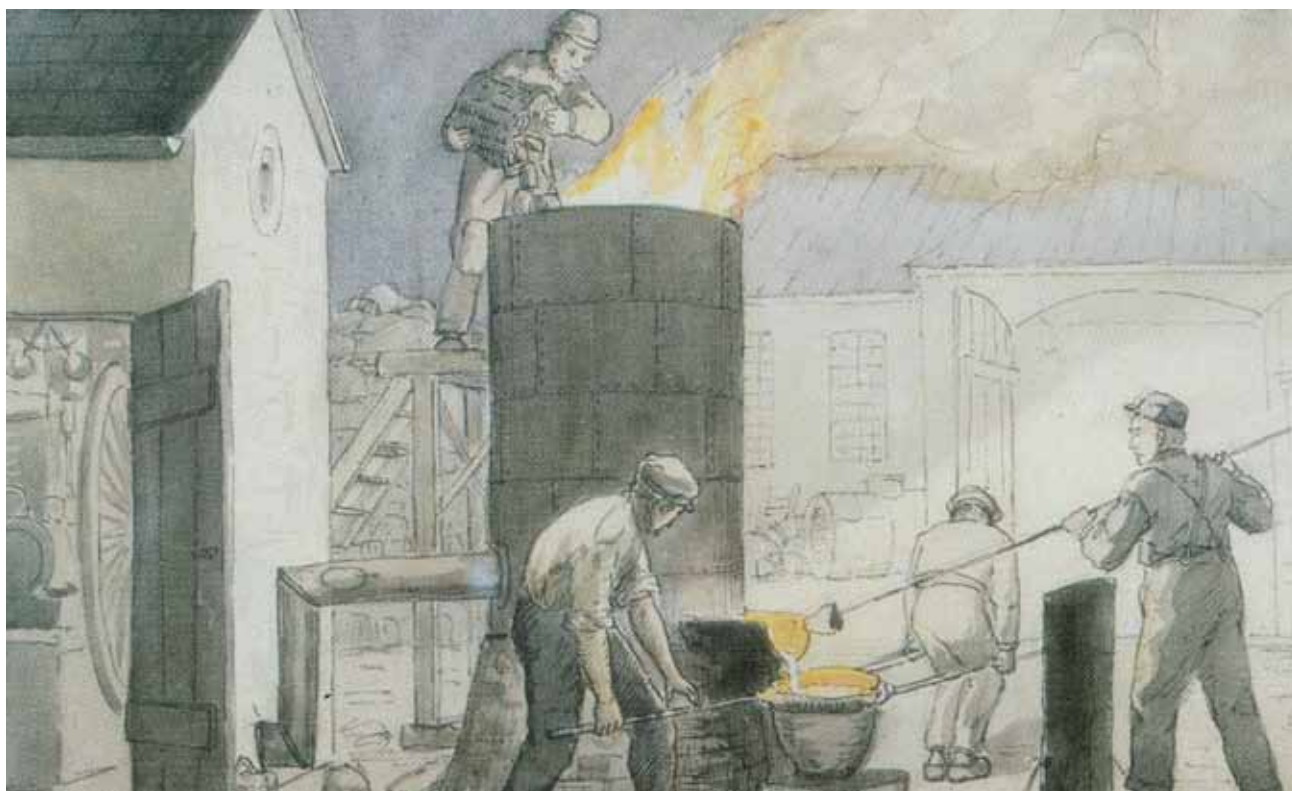
B. Første Gård – Smedeværkstedet. ”I den første gård fra Algade arbejdes der for tiden på en stor dampkedel. Den består af store jernplader, der gøres glødende i den brede ovn i smedeværkstedet til højre. Derefter bøjes pladerne og der bores huller til at nitte dem sammen med. Man skulle tro det var svært i disse tykke jernplader, men det går overordentligt let. Med en maskine, der særligt tjener dette formål, stikker arbejderen et hul ud så let som man graver et hul i en kartoffel med en mønt. Herefter nittes pladen til de øvrige med en så bedøvende larm, at den der ikke har hørt det, vanskeligt kan forestille sig hvor højt det er. I smedeværkstedet er der desuden en damphammer, der består af et stempel der reguleres ved en stang, der vekselvis åbner for dampen eller lader den virke. Man er så fuldstændig herre over slagets styrke, at man enten kan knuse alt hvad den falder på, men også, om man vil kan knuse en nød uden at beskadige kernen.”

C. Første mellembygning – maskinværkstedet ”Herefter kommer vi ind i mellembygningen. Både i stuen og på første sal findes værksteder. Over-

alt løber der drivremme og hjul. Den besøgende, der allerede er fortunlet over larmen i gården, synes det er en sand lykke, hvis han slipper helskindet igennem. Jernet behandles her fuldstændigt som træ. Man kan dreje, høvle og bore i det efter behag. Kæmpemæssige slibestene løber surrende rundt. På dem slibes de støbte kakkelovns cylindre og lignende. To centrifugalblæsere giver støbeovnen og esserne den fornødne træk, så man ved at åbne og lukke kan regulere varmen som man vil. Der findes også en mølle der kan knuse kul og både denne såvel som det øvrige maskineri, sættes i bevægelse ved en 12-16 hestes dampmaskine.”

”I overetagen findes bl.a. file- og snedkerværksted, hvor træarbejdet til maskinerne og modellerne til støbeformene forarbejdes. Her er anbragt en maskinsav, der gør fortrinlig nytte idet den hurtigt giver træet den tilsigtede form.”

D. Anden Gård – Støberigården ”I denne store gård arbejdes der på en 25 meter lang bro, der er bestilt af Hjørring Amts vejevæsen. For at få plads til at sammennitte rækværket på broen svarende til det der blev lavet til Pontonbroen og Svingbroen i Løgstør har man revet hele den ene mur til støberiet ned. Resten af arbejdet kan af mangel på plads først opstilles på

Støberiet på ”Det Smithske” 1871, arbejde ved kupolovnen. Jern og cinders smides i foroven, luft fra maskinen til venstre pumpes ind og flydende jern tappes forneden, tegning V. Pacht.

selve stedet”.

E. Jernstøberiet ”Herefter kommer man ind i selve støberiet, der er et stort lokale der danner en vinkel i hvis hjørne smelteovnen står. Når der støbes kastes råjern og koks vekselvis derned og efterhånden som jernet smelter synker det til bunds og kan tappes som en rødglødende masse i de såkaldte støbeskeer. Herfra hældes de i formene, der fremstilles på følgende måde: I en kasse, der svarer til størrelsen af det man vil støbe, hælder man uden

om en model af træ, ler eller jern, fint sand blandet med kulstøv. Der laves små huller hist og her, så luften kan undslippe, da der ellers vil blive huller eller fordybninger i støbegodset. Hele kassen graves herefter ned i jorden, der stemples fast omkring den og befæstes. Herefter foregår støbningen og den støbte genstand graves atter op når den er afkølet. Herefter går den til maskinværkstedet hvor den slibes og poleres.”

F. Tredje gård – lageret. *”Bag ved støberiet findes endnu en gård der bruges til gammelt støbegods og råjern og i bygningen ved siden af ser man dels en samling af modeller: møllehjul, sving- og tandhjul, gravgelændere m.m. dels magasiner fyldt med alle slags støbesager og maskiner.”*

Journalisten forlader herefter fabrikken forundret over alt det han har set og over, at alt dette kan finde plads på et så lille areal. Den røde tråd i artiklen er nemlig den lokalemangel hele virksomheden arbejdede under. Og heri var ejerne, der naturligvis havde guidet journalisten, ikke uenige.

Pladsproblemer

Algadekomplekset gav ikke tilstrækkelige udvidelsesmuligheder i Aalborgs midtby. Der var gader til tre sider omkring fabrikken og til den fjerde side, mod vest, lå Aalborg Bispegård. Herfra havde flere biskopper i træk klaget over indsyn i bispegårdens have samt det kulstøv, der altid dækkede blomster og træer. Interessenterne begyndte derfor allerede sidst i 1860'erne at drøfte en fremtidig udflytning af virksomheden. En sådan krævede imidlertid større kapital end man besad, idet størstedelen af de forløbne års beskedne nettooverskud var gået til udbetaling af udbytter. Man valgte derfor den løsning, der netop i første halvdel af 1870'erne gik som en bølge gennem dansk erhvervsliv: finansiering gennem dannelsen af et aktieselskab. Særlig hast fik man, da brødrene Vang fra 1874 startede et konkurrerende Maskinbyggeri og Jernstøberi i Aalborg der med sit samlede vareudvalg lagde sig tæt op ad *”De Smithske”*.

Andre metalvirksomheder i Danmark

På landsplan

Det var naturligvis rigtigt når Aalborg Stiftstidende hævdede at metalindustrien var drivhjulet i den industrielle udvikling, i hvert fald når det drejede sig om fremstilling af maskineri til andre fabriksvirksomheder. Men virkeligheden var jo nok snarere, at langt hovedparten af produktionen bestod af et temmelig fastlåst sæt støbegodsartikler, der produceredes over alt. Gryder, pletter og pander, komfurer og kakkellovne, pumper, landbrugsredskaber og bygningsstøbegods: søjler, konsoller og navnlig vinduer. De støberier der udskilte sig som egentlige maskinfabrikker i løbet af 1860'erne og 1870'erne var langt færre, men til gengæld ofte betydeligt større end *”Det Smithske”* hvad såvel produktion, maskinkraft og antal arbejdere angik.

I 1872 var der i henhold til den offentlige industritælling 154 jernstøberier og maskinfabrikker i Danmark med i alt 5.089 ansatte. Heraf havde *”Det Smithske”* ca. 80 (1,6 %). Med 11 virksomheder med mere end 100

medarbejdere og 11 med mellem 50 og 99 medarbejdere, lå ”*Det Smithske*” på et sted mellem 12. og 20. pladsen i Danmark inden for branchen.

På det lokale plan

På det lokale plan spillede ”*Nørresundby Jernstøberi*” efter krisen 1857-1858 ikke længere nogen større rolle. De faglærte formere søgte bort, flere tog til nye støberier, ikke mindst det der stiftedes i Holstebro 1863. Heller ikke ”*Zinchs fabrikker*” i Godthaab ved Svenstrup syd for Aalborg, der var startet i 1858 af smedemester Christian Zinck (1807-1883) udgjorde nogen konkurrence, simpelthen fordi det lige fra starten, udelukkende fabrikerede håndredskaber: leer, knive, skovle, spader og river. Der var en lille snes medarbejdere og fabrikken udnyttede den lokale vandkraft til drift af svanshammer, blæsebælg og slibemølle. Der opstod ligefrem et strategisk samarbejde mellem Zinck og ”*De Smithske*” på salgssiden.

Derimod opfattede man oprettelsen af ”*Bdr. Vang og Co. Maskin- og Skibsbyggeri, Metal- og Jernstøberi*” den 30. juli 1873 som en provokation og en trussel. Allerede navnet lagde sig tæt op ad landets største industrivirksomhed ”*A/S Burmeister & Wain – Maskin- og skibsbyggeri, Metal- og jernstøberi*” med omkring 1.600 ansatte. Men det var ikke det eneste det nye firma ved havnen i Aalborg efterlignede. Lange passager af ”*Det Smithskes*” varekatalog blev simpelthen skrevet af. Det drejede sig om pumpeværker, jernbroer, landbrugsredskaber, støbegods og hele fabriksanlæg. Særligt provokerende var det, at man ikke alene tilbød dampmaskiner og dampkedler som var mere kulbesparende end hvad andre i byen kunne tilbyde (der var ikke andre end ”*Det Smithske*”), men også tilbød at reparere og forbedre de maskiner, der var produceret på andre virksomheder. Samtidigt udvidedes medarbejderstaben fra 10 til 80 og kom derfor på niveau med ”*Det Smithske*”.

Det blev dog ikke et nyt *B & W* i Aalborg. Efter at have søsat skrueskibet ”*Panda*” på 325 tons og efterladt skrueskibene ”*Rosenvold*” og ”*Fulton*” ufærdige, ophørte skibsbyggeriet. Både skibene og resten af firmaet søgtes forgæves solgt på en række auktioner i foråret 1876, hvor ingen, heller ikke ”*De Smithske*” følte sig fristet. ”*De Smithske*” var nu atter alene på det lokale marked og annoncerede den 20. maj 1876 med sit nye fabriksudsalg og sit nye fabriksanlæg lige bag banegården i Aalborg, i Papegøjehaven. Så nok var der atter krise, men virksomheden havde nu igen hele det lokale marked for sig selv. Det afspejlede sig også i personaleudviklingen.

Personale, løn og arbejdsforhold

Fra et absolut lavpunkt med 20 ansatte i 1858, hvor virksomheden stort set var gået i stå, var der tale om uafbrudt stigning frem til højdepunktet med 100 ansatte i 1876. Det betød, at virksomheden i Aalborg i nogle år blev betragtet som en af de vigtigste i provinsen. Det afspejlede sig således ved Socialismens første gennembrud i Danmark i 1871. I okto-

Billedet er formentlig det ældste personale- og industribillede fra Aalborg. Billedet er taget i smede- og maskinværkstedsgården (på kortet markeret med B, side 41) og alle vender ryggen til fløjen mod kirkegyde (altså mod øst) hvor jernstøberiet startede sin virksomhed i 1834.

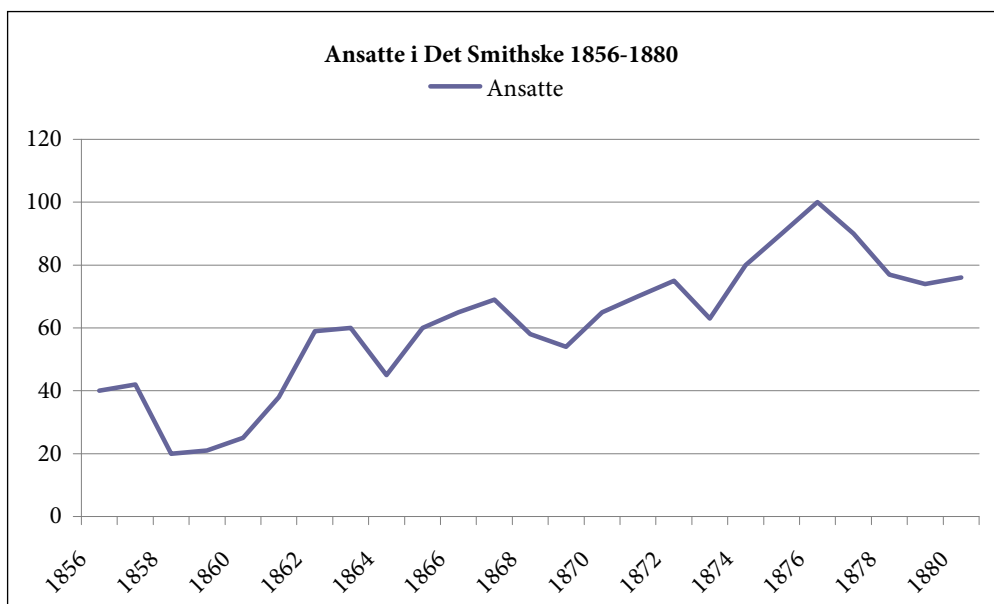
Ud over at vise produkterne, kakkelovne og tandhjul frem er også vinduesindfatningerne i støbejern fra virksomheden.

Arbejderne der alle er klædt i deres bedste tøj, det var jo ikke hver dag man blev fotograferet, fremviser endvidere en fane hvor der står "Arbejdernes Fane ved Det Smitske Jernstøberi og Maskinværksted. 20. juni 1862".

I bagerste række står Johan Gaarn nr. et fra højre, Carl Wendt nr. to fra højre.

Fotografiet er taget af fotograf C.A. Zehngraß, sandsynligvis 20. juni 1862 eller kort efter.

ber og november 1871 foretog Poul Geleff, Socialdemokratiets vigtigste agitator, sin store rundrejse i Jylland med det formål at oprette lokale afdelinger af "Internationale". Han var således i Holstebro sidst i oktober og kom til Aalborg den 2. november, hvor en Aalborgafdeling blev stiftet. Foreningen blev dog kun kortvarig. Den forsvandt helt i 1873 og afløstes først i 1880'erne af egentlige fagforeninger.

En brancheforening mod socialismen?

Man var dog allerede advaret på "Det Smithske" om Poul Geleffs ankomst. Den 25. oktober 1871 skrev direktøren for "Holstebro jernstøberi", Martin Heinrich Petersen, til Carl Wendt på "Det Smithske" og advarede om hvad der var i vente. Han tilføjede at "skønt vore formere arbejder på akkord og mageligt tjener 16 til 24 øre i timen, fandt de dog på, i den allertravleste tid at nedlægge arbejdet, alle mand, hvor de forlangte 10 % mere, Jeg gav dem 5 % og vil fastholde dette". Direktøren i Holstebro konkluderede derfor i brevet at, **nu** måtte lederne af de største metalvirksomheder stå sammen: nærmere bestemt Allerup i Odense, Heegaard i København, Lange i Svendborg og Wendt i Aalborg. Der burde hurtigst muligt dannes en brancheforening af arbejdsgivere, så man kunne stå sammen imod arbejdernes lønkrav. En sådan forening af jernfabrikanter i provinsen blev dog først stiftet i 1895, for København i 1885. I øvrigt lå de lønninger der blev oplyst fra Holstebro i underkanten af de der gjaldt i Aalborg.

Løn og forbrug

Uroen på arbejdsmarkedet foranledigede i øvrigt efterfølgende Staten til at gennemføre en landsdækkende arbejder- og lønningsundersøgelse. For "Det Smithskes" vedkommende indberettedes, at dagslønningerne lå på mellem 225 og 250 øre beregnet ud fra en arbejdsdag på 10 timer. Den halve løn for lærlinge. Forudsatte man fuld beskæftigelse i 300 dage gav det altså en årsløn på mellem 675-750 kr. for voksne mandlige arbejdere. Til sammenligning gav Henius på sin spritfabrik 200 øre om dagen, Harald Jensen 167 øre, men til gengæld fri brændevin og fuld løn første sygemåned. Baggrunden for undersøgelsen var et forsøg på at beregne forholdet mellem løn og leveomkostninger i industrien og for Aalborgs vedkommende, opstillede Aalborg Kommune følgende budget for en arbejderfamilie bestående af mand, kone og tre mindreårige børn, hvor manden havde fuld beskæftigelse:

Arbejder- og erhvervstællingen 1872/1873, Statistisk Bureau, Rigsarkivet

Ugeforbrug	øre	årligt
2½ rugbrød á 4 kg	120	65,00 kr.
750 gram smør	96	52,00 kr.
250 gram fedt	24	13,00 kr.
3 kilo kød	168	91,00 kr.
Æg og mælk	88	47,66 kr.
Salt og krydderier	16	8,66 kr.
Øl	56	30,33 kr.
Urter, kål, grønt	32	17,33 kr.
Fisk	64	34,66 kr.
Kolonialvarer	64	34,66 kr.
40 stk. tøv	112	60,66 kr.
Husleje	154	80,00 kr.
Beklædning	116	60,00 kr.
Snaps og tobak	90	47,00 kr.
I alt årligt arbejderfamiliebudget		641,96 kr.

Stødte der derfor ikke sygdom, alderdom eller arbejdsløshed til, havde arbejderne på "Det Smithske" et efter datidens forhold fornuftigt forhold mellem lønnen på ca. 700 kr. og et årsforbrug på 642 kr. Det gav mulighed for bl.a. at købe kakkelovne og komfurer (fra 20 kr. og op efter), samt gryder, pletter og pander, der kostede omkring 2 kr. stykket i "Det Smithske"s fabriksudsalg.

Når det derimod gjaldt sygdom og alderdom var der først en vis hjælp at hente på fabrikken fra og med 1893 og hvad arbejdsløshed angik, ingen. Selvom I/S "Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted" fra 1875 fik flertalsformen A/S "De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder" gav det ikke flere arbejdspladser. Tværtimod halveredes arbejdsstyrken i årene 1875-1900. Det på trods af at Aalborg netop i disse årtier tredobledes befolkningen fra 11.721 indbyggere i 1870 til 31.457 i 1901 og denne befolkningstilvækst først og fremmest skyldtes den kraftige industrialisering. Eller sagt på en anden måde. Mens virksomhedens andel af den industrielle arbejdsstyrke i Aalborg var 20 % i 1840'erne, faldt andelen til 10 % i 1880'erne og 1 % i 1920'erne. Slutningen af 1800-tallet blev ikke en god periode for "De Smithske".

8 kasserede jernstøbekors på Store Lyngby kirkegård ved Terndrup syd for Aalborg. De er alle producerede i 1860'erne og 1870'erne på "Smithske" sammen med 6 andre kors, der stadig står på plads.

Foto forfatteren marts 2009.

Sammenfatning 1875-1900

Omkring 1875 nåede Henning Smiths gamle virksomhed sit foreløbige højdepunkt regnet på omsætning, gevinst og arbejdsantal. Virksomheden var den største inden for metalbranchen i Nordjylland og blandt de 20 største i landet. Den var vokset markant fra først i 1860'erne, og i 1875 var forsøg på lokal konkurrence slået af marken. Der var gode muligheder for yderligere ekspansion og firmaet blev derfor et aktieselskab, fordoblede fabriksarealet med en hel ny fabrik og ændrede navnet fra "Det Smithske" til flertalsformen "De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder".

Men som virksomheden oplevede det både før og efter, slog en kraftig international økonomisk krise til, umiddelbart efter der var blevet bygget en ny fabrik i 1875-1876. Produktionsværdien sank fra 200.000 i 1875 til 90.000 år 1900; årlige overskud blev til underskud i 1890'erne, og antallet af medarbejdere faldt fra 100 til 40.

Meningen med en fordobling af virksomhedens produktionslokaler var at maskinproduktionen skulle have første prioritet og støbe-godsafdelingen være en bibeskæftigelse. Det var maskinerne der gav de store penge og sikrede en stadig ekspansion. Men virksomheden fik slet ikke ordrer i det omfang man havde tænkt sig, og produktionen af maskiner ophørte helt omkring år 1900. Det skyldtes særligt at virksomheden hverken fik fodfæste på det helt afgørende marked for landbrugsmaskiner eller væsentlig andel i det kraftige fabriksbyggeri i Aalborg i 1890'erne.

Støbegodset, der stadig gav brød til dagen og vejen var ikke længere den samme modesag som tidligere. Stål begyndte at erstatte støbejern og mange støbejernsartikler gik simpelthen af mode fra omkring 1890. I 1897 opgav virksomheden den hidtidige så alsidige produktion af husholdningsstøbegods og nøjedes med bygningsstøbegods. Virksomheden var naturligvis ikke ene om en sådan udvikling. Perioden mellem 1875 og 1900 kaldes ofte den store depression, i hvert fald i Storbritannien, der måtte se sig overhalet som verdens førende industrination af både Tyskland og USA. "De Smithske" oplevede noget tilsvarende på indenrigsplan. For Danmarks vedkommende drejede det sig først og fremmest om at omstille sin landbrugseksport. Korneksporten blev fra omkring 1875 udkonkurreret af store mængder bedre og billigere russisk og amerikansk korn, der førtes frem til det europæiske marked med de nye jernbaner og dampskibe. I stedet udvikledes smør og bacon som de dominerende eksportartikler i 1880'erne. Mejerier og slagterier krævede maskiner og det påvirkede landets industrisektor, der på denne konto voksede fra 4 % af BFI i 1875 til 8 % år 1900.

Aalborg var ganske særligt præget af beliggenheden midt i et af landets største landbrugsområder, samt af opførelsen af "F. L. Smidths" store cementfabrikker og Nordeuropas største tobaksfabrik: C. W. Obel. Men både F. L. Smidth og Obel havde deres egen kapital, egne maskinleverandører og eget overlegent branchekendskab. "De Smithske" på sin side, klagede stadigt mere højlydt over kapitalmangel og vanskelighederne ved at skaffe faguddannede til Nordjylland.

Aktiebrev i "De Smithske Jernstøberier og maskinværksteder" udstedt 1. maj 1888 da de oprindelige aktier á 2.000 kr. blev opdelt på aktier på 500 kr. Aktiekapitalen forblev dog i hele perioden 1875-1954 på 360.000 kr., men hævedes herefter navnlig i 1970'erne til 10½ million. Denne aktieindehaver har benyttet sig af sin tegningsret flere gange indtil aktien blev værdiløs ved tabet af aktiekapitalen i 1981, rekonstruktionen og en helt ny aktiekapital. Det var i øvrigt lidt af en tidsmæssig rekord. Langt de fleste af de aktieselskaber der nævnes i listen, forsvandt efter få års forløb eller blev rekonstruerede.

Aktieselskaber 1872-1875

Aktieselskaber havde man kendt i Danmark siden 1616, men de var få og en egentlig aktieselskabslov blev først vedtaget i 1917. Der kom dog, midlertidigt, gang i dannelsen af aktieselskaber under det opsving der fulgte den fransk-tyske krig i 1870-71. Det industrielle gennembrud i Tyskland og bølgen af nye tyske aktieselskaber spredte sig til Danmark, hvor der 1872-1875 stiftedes mange aktieselskaber. Det skete oftest i forbindelse med fusioner/udvidelser af eksisterende firmaer og som regel således at stifterne modtog en betydelig stifterprovision. Herefter standse bølgen lige så brat som den var startet. En række af disse selskaber fra først i 1870'erne nævnes nedenfor ordnet efter aktiekapitalens størrelse:

Virksomhed	År	Aktiekapital
De danske Sukkerfabrikker	1872	6.000.000
B & W, Burmeister & Wain	1872	4.000.000
Tuborg	1873	1.600.000
Maglemølle Papirfabrik	1872	1.000.000
Hasle Klinker	1873	1.000.000
Crome & Goldschmidts fabrikker	1874	800.000
Aalborg Kemiske fabrikker	1875	800.000
Hellebæk Klædefabrik	1873	750.000
Kastrup Glasværk	1873	700.000
Svovlsyrefabrikkerne	1874	600.000
Dalum Papirfabrik	1873	460.000
Lyngby Oliemølle	1873	400.000
Aalborg Spritfabrik (Henius)	1872	360.000
De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder	1875	360.000
Lundergårds Mosebrug	1875	340.000
Munkemølle i Odense	1873	300.000

A/S "De Smithske" blev et af de sidste aktieselskaber der blev dannet. Sporene skræmte de følgende år efter at mange af disse nye aktieselskaber hurtigt tabte aktiekapitalen og gik fallit. For Aalborgs vedkommende gjaldt det både de stort anlagte "Kemiske Fabrikker" og "Lundergårds Mosebrug" mens "Aalborg Diskontobank", der tabte mere end halvdelen af sin egenkapital på virksomhederne, kun overlevede ved hjælp fra Nationalbanken. Betalingsstandsningerne ramte også A/S "De Smithske Jernstøberier og Metalstøberier" der ikke blot måtte afskrive de leverede maskiner, men hurtigt mærkede de kreditstramninger der fremover kom til at præge byens erhvervsliv.

Fra "I/S Det Smithske" til "A/S De Smithske"

Der var gode anledninger til en overgang til aktieselskabsformen for "De Smithske". Virksomheden havde svulmende ordrebøger og udbyttet til interessenterne var steget fra 5 % i 1868 til 21 % i 1874. Der kunne sagtens produceres og sælges endnu mere på fabrikken om blot man havde mere plads: "Den påtænkte udvidelse af fabrikken viser sig år for år mere nødvendig, da vi kun utilstrækkeligt er i stand til at honorere efterspørgslen fra vore kunder". I august 1874 købte interessentskabet derfor den s. k. "Papegøjehave", Aalborg broderlige Skydeselskab skydebane, for 15.000 kr. Grunden lå lige uden for bykernen, men umiddelbart op af Aalborgs nye banegård fra 1869, med de lokomotiv- og skinnearbejder det kunne kaste af sig. Herefter skulle fabriksbygningerne finansieres ved aktietegning.

Ganske vist var de 8 interessenter lidt bekymrede ved den endnu uprøvede aktieselskabsform. Nok begrænsede den jo de enkelte aktieindehavers ansvar til deres indskud, men mistede de så ikke også indflydelse?

Ludvig Hartvigson (1825-1898) blev repræsentant i bestyrelsen for mindretalsaktionærerne i det nye Aktieselskab "De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder" ved den stiftende generalforsamling 26. februar 1875. Majoriteten satte de gamle interessenter fra 1857 og deres familier sig solidt på.

Aktieselskabsformen var moderne og nødvendig hvis de planlagte udvidelser skulle gennemføres, men man ønskede ikke at miste indflydelse.

Det gjorde man heller ikke med Hartvigson i bestyrelsen. Han var manufakturhandler, bankdirektør og solidt plantet til højre i byrådet.

Ludvig Hartvigson er her fotograferet i Heinrich Tønnies atelier den 26. januar 1873.

De blev derfor enige om at ”tilvejebringe aktiekapitalen under hånden og kun til sådanne, som må formodes at have interesse for og af fabrikken. Fortrinsvis alle vore større kunder”. Samtidigt skulle det sikres, at det nye aktieselskab blev drevet videre af de samme personer. Interessenterne skulle som hovedaktionærer have det afgørende ord og de af dem, der var direktører og driftsledere skulle fortsætte i deres hidtidige stillinger, Carl Wendt og Johan Gaarn som direktører, Peter Wendt værkfører, Christian Simoni bestyrelsesformand, Michael Herskind næstformand. Men man så gerne bankdirektør Ludvig Hartvigson (1825-1898) som repræsentant i bestyrelsen for de nye aktionærer.

Aktiekapitalen blev fastsat til 360.000 kr. fordelt på 180 aktier á 2.000 kr., hvoraf de 8 interessenter straks erhvervede aktiemajoriteten på 136 aktier til afløsning af de tidligere I/S-indskud. Altså 17 aktier plus en provision på 1.000 kr. til hver. Det blev altså 280.000 kr. og det beløb som virksomheden blev solgt for til det nye aktieselskab.

De resterende 44 aktier á 2.000 kr. solgtes uden besvær. De fleste til personer med nære slægtskabsbånd til hovedaktionærerne: særligt Michael Herskinds storebror, pastor Anders Herskind (1823-1906), præst 1867-1875 i Bodilsker ved Nexø samt krigshelten fra begge slesvigske krige, Ritmester Theodor von Freiesleben i Randers, der var gift med Anders og Michael Herskinds kusine, Laura Elmqvist. Resten fordelte sig på enkeltaktier, der blev købt af en række kendte borgere i Aalborg. Den 26. februar 1875 afholdtes stiftende generalforsamling i A/S ”De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder”, hvor alt gik som planlagt. Når måske undtages egenkapitalens størrelse.

Aktieselskabets kapitalforhold 1875-1900

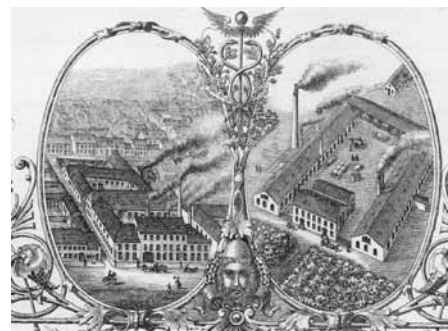
Reelt blev der kun tilført firmaet *yderligere* 80.000 kr. ved aktietegningen og herudover havde man ingen egenkapital. Andre midler måtte derfor søges for at skaffe de 144.000 kr. det kostede at bygge det nye fabriksanlæg. Der blev optaget et fireårigt lån på 20.000 kr. i Aalborg Diskontobank, mens det gamle lån fra 1857 på 100.000 fra Caroline Smith, der i 1875 var betalt ned til 56.000, på ny blev forhøjet til 100.000 kr. på 4½ % hos enkefru Smith. Man havde derfor nu til bygningen af den nye fabrik, men heller ikke mere.

Så selvom man ikke kunne vide det i 1875, var det enkefru Smith og fra 1891 hendes arvinger der fik det sikreste udbytte af den indskudte kapital. Udbytte til aktionærerne blev der i de følgende år ikke meget af. Selvom de nye vedtægter for aktieselskabet bandt ”De Smithske” til at udbetale mindst 5 % i udbytte af aktiekapitalen, kunne dette slet ikke overholdes. 5 % eller mere blev kun udbetalt ved 5 lejligheder før 1. Verdenskrig: 5 % i 1877; 5½ % 1882-1883 og 6 % 1881 og 1890. Kursudviklingen kan ikke følges, da Københavns børs i februar 1889 nægtede at optage aktierne til notering, men vi ved, at da en af hovedaktionærerne, Michael Herskind i 1879 gik fallit, kunne hans aktiepost *ikke* sælges til

kurs 60. En af grundene var, at "De Smithske" fra og med 1876 fik problemer med at koordinere virksomheden på de to parallelle produktionssteder. Den gamle fabrik i Algade og den nye i "Papegøjehaven".

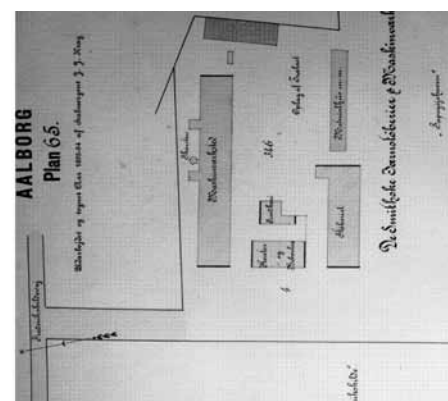
Algade og "Papegøjehaven"

På det brevpapir "De Smithske Jernstøberier og Metalværksteder" benyttede sig af i 1880'erne ser man begge afdelinger. Til venstre afdelingen i Algade (1834-1935) og til højre afdelingen i "Papegøjehaven" på Frederikskildevej (1876-1935) bag banegården og lige nord for den nuværende Aalborgghal. Flertalsformen var berettiget, for begge afdelinger havde både støberi og maskinværksted. Billedet på brevpapiret er tegnet så det hele kommer til at se så stort og driftigt ud som overhovedet muligt, men ikke værre end at det er let at genfinde funktionerne på de to afdelinger.

Algadefabrikken

I Algade på billedet til venstre ser man hovedbygningen mod Algade set fra nord, med fabriksudsalg, kontorer og boliger for direktør Johan Gaarn og værkfører Peter Wendt. Bag hovedbygningen ligger den første gård med smedeværkstedet og første mellembygning der rummede maskinværkstedet, hver med sin rygende skorsten. Herefter følger anden gård, støberigården med jernstøberiet i den følgende mellembygning, også den er forsynet med en rygende skorsten. Endelig nederst mod Skolegade, lagergården.

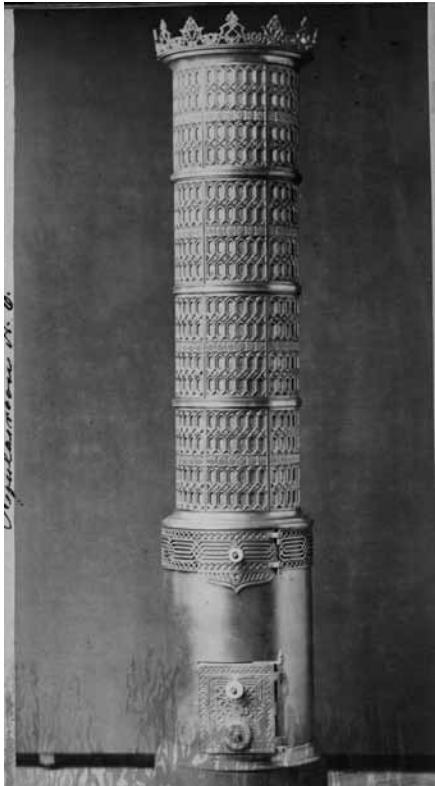
Stabssegeant J.J.Krags kort fra 1893 viser en trefløjet bygning, maskinværksted tv., støberi th. samt direktørbolig i front.

Fabrikken i "Papegøjehaven"

I Papegøjehaven viser tegningen på brevpapiret et lukket firelænget kompleks set fra vest, mens grundplanen viser en række adskilte bygninger. Hovedbygningen med administration og direktørbolig for Carl Wendt. Lige bag hovedbygningen modelsnedkeriet til bearbejdelse af støberimodeller. Længen til venstre rummede maskinværkstedet med en høj skorsten for dampmaskinen. Længen til højre støberiet med tilhørende rygende skorsten og herefter lageret. Bagbygningen mod banegården blev derimod ikke benyttet, men var udlejet til "H. P. Springborgs cigarkassefabrik". Han klagede flere gange over at røgen fra jernbanelokomotiverne ødelagde duften i træet.

"De Smithske" i Papegøjehaven ca. 1900. Fra venstre mod højre maskinværksted, direktørbolig (1. sal) og fabriksudsalg (stuen) samt støberi. Bagved skimtes vandtårnet ved Aalborg Banegård. Ukendt fotograf.

Fotograf Heinrich Tønnies og hans børn og børnebørn drev fotografisk atelier i Aalborg 1856-1956 og begyndte tidligt med reklamefotografier.

Her en cylinderovn fra "De Smithske" fotografieret 1881 som ikke alene blev bragt op i atelieret på 2. sal, men desuden blev købt til brug i dagligstuen på første sal. Fotograffamilien ses nedenfor:

Totalt set var der tale om to parallelproduktioner af såvel støbegods som maskiner, med hver sin direktørbolig. Det var derfor ikke underligt at der hurtigt opstod væsentlige kommunikationsproblemer, der så tidligt som i 1880 søgtes afhjulpet med en direkte telefonlinje mellem de to afdelinger. Det mere vidtrækkende problem var dog, at "De Smithske" havde foretaget en omfattende investering i nyt produktionsapparat og bygninger umiddelbart førend landet ramtes af en omfattende international krise. I 1877 kom det bl.a. til udtryk i at den lokale avis ikke lænere priste virksomhedens foretagsomhed. Tværtimod lød det nu:

"at vi danske ikke er ret anlagte for fabriksvirksomhed"

Aalborg Stiftstidende den 23. november 1877

Den bagvedliggende årsag for den langvarige krise der startede midt i 1870'erne var for Danmarks vedkommende først og fremmest, at landets bærende eksportvare, korn, blev udkonkurreret af billigere og bedre russisk og amerikansk korn. Udviklingen i infrastrukturen betød at det globale marked voksede sig stadig stærkere, og korn kunne nu føres frem til Europa med dampskibe og tog. For USA's vedkommende endda dyrket af bl.a. de mange danske udvandrere der netop i disse år i store tal rejste mod vest over Atlanterhavet, mens de sendte korn tilbage mod øst.

Men sådan så Aalborg Stiftstidende ikke på problematikken. Krisen skyldtes ifølge avisen den forcerede industrielle udvikling i Danmark som den ellers tidligere havde anbefalet så varmt. I særdeleshed skyldtes krisen de større fabriksanlæg, der byggede på pengekrævende aktieforetagender og derfor gjorde pengene til andre og mere fornuftige investeringer alt for dyre. For, fortsatte avisen: *"Man kan vel uden anstød for vores nationalitetsfølelse sige, at vi danske ikke er ret anlagte for fabriksvirksomhed i det større. Ikke heller har vi den nødvendige tekniske sans og snilde som kræves, om man skal drive en industrivirksomhed med held. Da vi desuden mangler råvarer, stenkul ikke at forglemme, bør man tænke sig godt om inden man vover sig ind på fabriksområdet med større kapitaler, selv hvis konjunkturerne havde været gunstige"*.

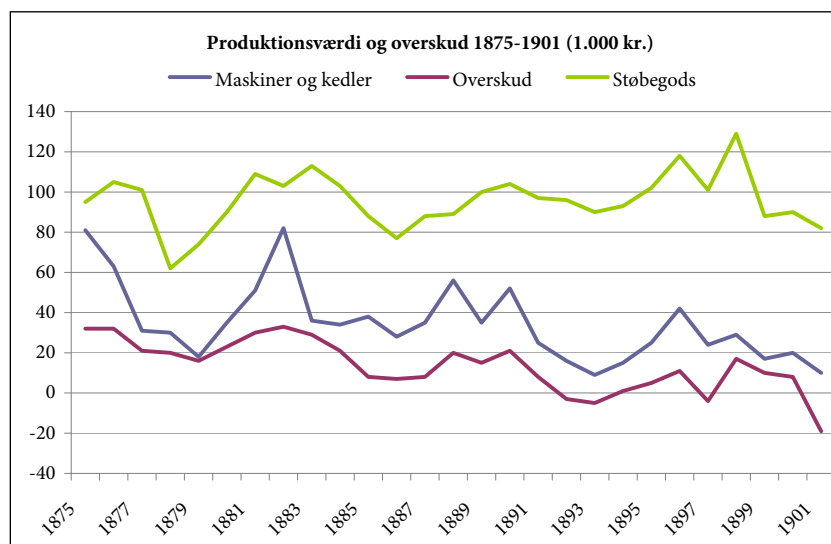
Mangel på kredit i Aalborg

Konjunkturerne havde faktisk været gode i 1874, da man besluttede sig for udvidelsen og overgang til aktieselskabsformen, men det var ikke opmuntrende tale for den virksomhed der nu var byens største industrielle aktieselskab: A/S "De Smithske". Men det var rigtigt at andre fallitter nu betød, at lokal kreditgivning fremover blev meget stram. "De Smithske" fik således sine banklån opsagt og løb de følgende tiår ind i kroniske likviditetsproblemer der lammede næsten al aktivitet og udvikling. 1890'ernes kraftige industrielle ekspansion i Aalborg, kom ikke "De Smithske" til gode. Fremdriften lå hos cementfabrikkerne, der finansieredes gennem international aktietegning, og hos tobaksfabrikken C. W. Obel med fabrikkens vældige, personlige egenkapital.

Mangel på faguddannede i Aalborg

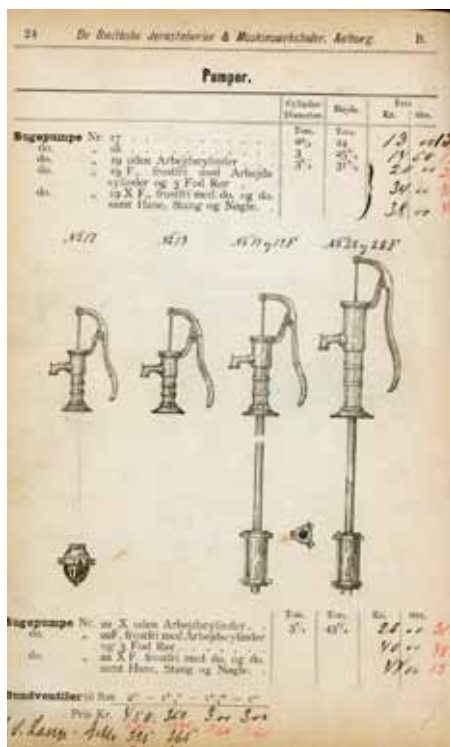
Aalborg Stiftstidendes påstand om at danskere ikke besad den fornødne tekniske sans og snilde som krævedes, om man skulle drive en industrivirksomhed med held, havde noget på sig. I hvert fald når det gjaldt Nordjylland. "De Smithskes" direktør 1862-1892, Carl Wendt, beklagede flere gange at virksomheden i alt for høj grad savnede arbejdskraft, når det gjaldt konstruktioner, tegninger og tilbudsmaterialer. Han kunne ikke selv, helt alene, både rejse rundt for at sælge fabrikkens produkter, og så samtidigt tegne, konstruere og nyudvikle disse produkter. Fra 1883 blev direktørens klager så markante, at man ved flere lejligheder søgte kvalificerede medarbejdere i de landsdækkende aviser. Men hver gang uden held. Produktionen havde derfor svært ved at udvikle sig og produkterne var for gammeldags, da konkurrencen om at bygge de kæmpestore fabrikker omkring Aalborg virkelig gik i gang i 1890'erne. Den negative udvikling kan følges i produktion og udbytte 1875-1900.

Produktionsværdi og overskud 1875-1900

"De Smithskes" eget arkiv. Maskiner og kedler 1875-1900. Årsregnskaber med bilag 1882-1900; forhandlingsprotokoller 1875-1900.

Grafen over produktionsværdien for henholdsvis støbegods, dampmaskiner og kedler samt for årsresultatet 1875-1901 - alle vist i 1.000 kr. - viser med al ønskelig tydelighed, at selvom støbegods-produktionen holdt sig nogenlunde konstant perioden igennem, var fabrikkens resultat helt afhængig af maskinproduktionen. Den faldt jævnt gennem perioden og det samme gjorde overskuddet. Meningen med at have to fabriksanlæg i Aalborg havde været, at man ville bevare jernstøberiet i Algade og flytte maskinværkstederne til Papegøjehaven. Men balancen mellem produktionsgrenene betød, at opgaverne måtte blandes. Mens reparationsafdelingen i hele perioden svarede for ca. 20 % af produktionsværdien, ændrede relationen mellem maskin- og støbegodsafdelingen sig således, at maskinernes andel faldt fra 40 til 20 % af produktionsværdien, mens støberiets andel omvendt steg fra 20 til 40 % i samme åremål. En tendens der i øvrigt forstærkedes allersidst i 1800-tallet, hvor maskinproduktionen svandt ind til næsten ingenting. Støberivirksom-

Trykt varekatalog fra "De Smitske" ca. 1880 med et lille udvalg af støbejernsprodukterne. Fra spyttbakker og brødmaskiner til håndpumper.

heden bredte sig derfor til begge afdelinger og veg kun, når der var større maskinarbejder i bestilling.

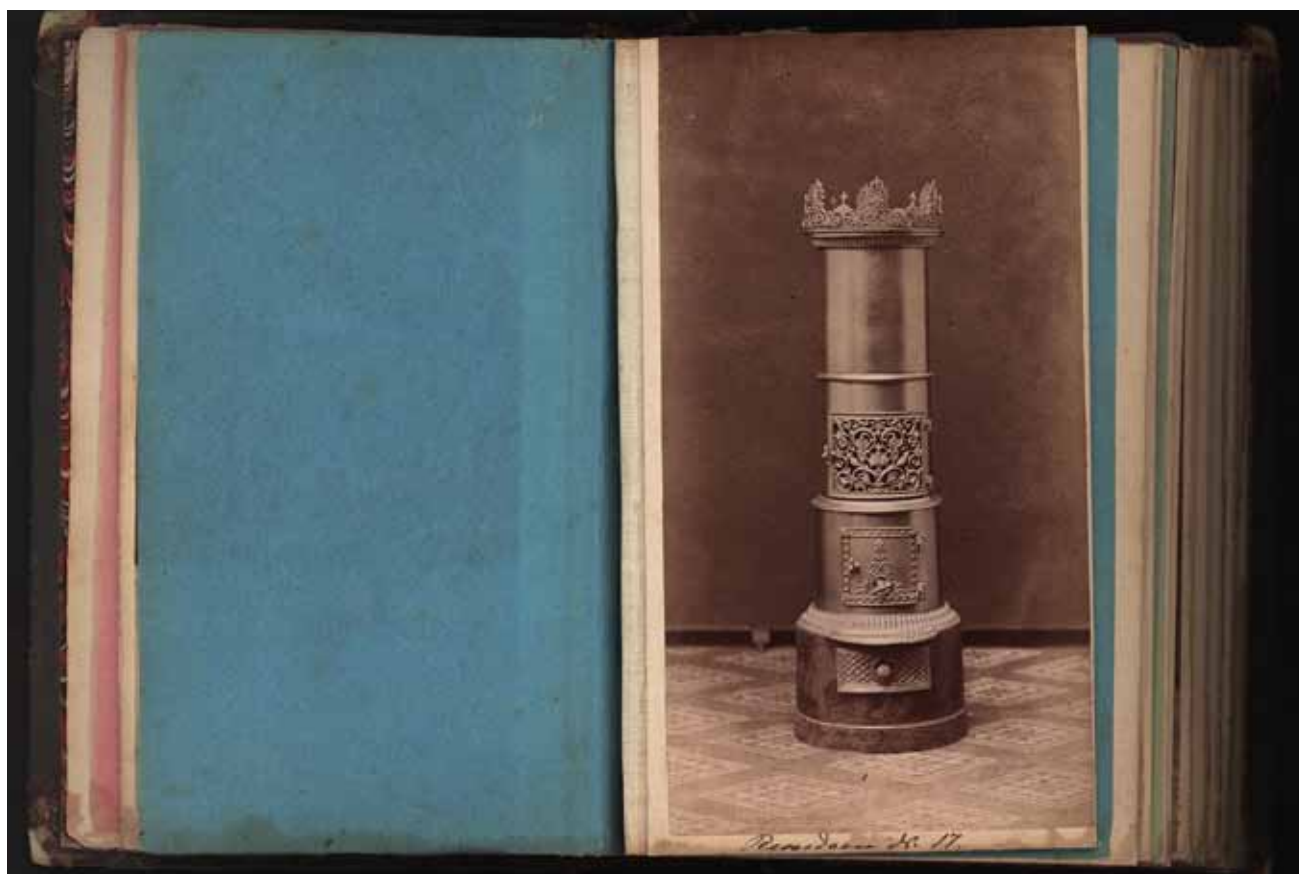
Støbegods

Der kunne i øvrigt være gode grunde til at holde sig til støbegodset, frem for den mere risikobetonede maskinfabrikation. Støbegodsproduktionen gav som det kan ses en stabil fortjeneste år efter år, mens omsætning, fortjeneste og tab på maskinproduktionen svingede hektisk efter hvor fuld ordrebogen var. Støbegodset var det tørre brød, mens maskinproduktionen, hvis man var heldig, gav smør og pålæg. Desuden havde fabrikken et langt mere velrenommeret navn i støbegodsbranchen og søgte derfor længst muligt at opretholde et overordentligt bredt udvalg af alle sorter støbegods. Men denne bredde gjorde samtidigt virksomheden sårbar over for den lange række andre provinbstøberier, der efterhånden specialiserede sig på enkelte varer. Skulle man konkurrere med dem alle, og både "Morsø", "Voss" i Vejle og "Lange" i Svendborg havde oprettet konkurrerende fabriksudsalg i Aalborg, betød det investeringer som den skrantende Aalborgvirksomhed ikke rådede over. For støbegodsets vedkommende findes der en lang række pris- og varekataloger overleveret fra disse år, flere endda forsynede med fotografiske gengivelser af varerne. Det drejede sig om bygningsartikler: ovne, komfurer, vinduer, ventilationsriste, vaskekummer, trapper, gelændere, dørbeslag og håndtag, konsoller og søjler m.m., samt husholdningsartikler som gryder, pander, brødkærere, kagejern, strygejern, presser, håndpumper, havestole, borde, bænke og altanrækværk m.m., ligesom der var tale om landbrugsredskaber: hakkelsesmaskiner, tærskværker, hestegange, mølleakslar, kærneværker, harver, ringtromler og svinetrug. Hertil kom gadeinventar, lygtepæle, kloakdæksler og gadenavnsskilte – samt gravgitre, gravkors og gravkranse. Egentlige salgsopgørelser findes for 1891 og 1892:

	1891	1892	Modeller	Priser
Rund- og cirkulærovne	451	512	43	10-95 kr
Koge- og etageovne	210	276	28	22-47 kr.
Komfurer	279	340	35	10-139 kr.
Køkkenvaske	150	183	5	4-9 kr.
Grubegryder	108	108	21	4-16 kr.
Gravgitre	17	25	15	4-8 kr./meter
Kakkelovnsrør	12 tons	11 tons		

Når netop denne opgørelse for 1891 og 1892 blev taget med i årsberetningen, og ikke andre, skyldtes det nok ønsket om at vise at produktionen steg. De følgende år tales der kun om fald i omsætningen og om hvor vanskeligt det var at skabe plads og tid for støbegodsproduktion, når man samtidigt skulle udføre store maskinarbejder. I 1897 udtalte direktør Sørensen at både værkstedernes pladsforhold og værktøjernes antal satte grænse for hvad der kunne udrettes om man fortsatte med et fuldt sortiment. "De Smithskes" produktion indskrænkedes derfor fra sommeren 1897 til alene at omfatte bygningsstøbegods, særligt vindu-

esrammer. I stedet blev "De Smithske" kommissionsforhandler for kakkelovne og komfurer m.m. fra "Hess" i Middelfart.

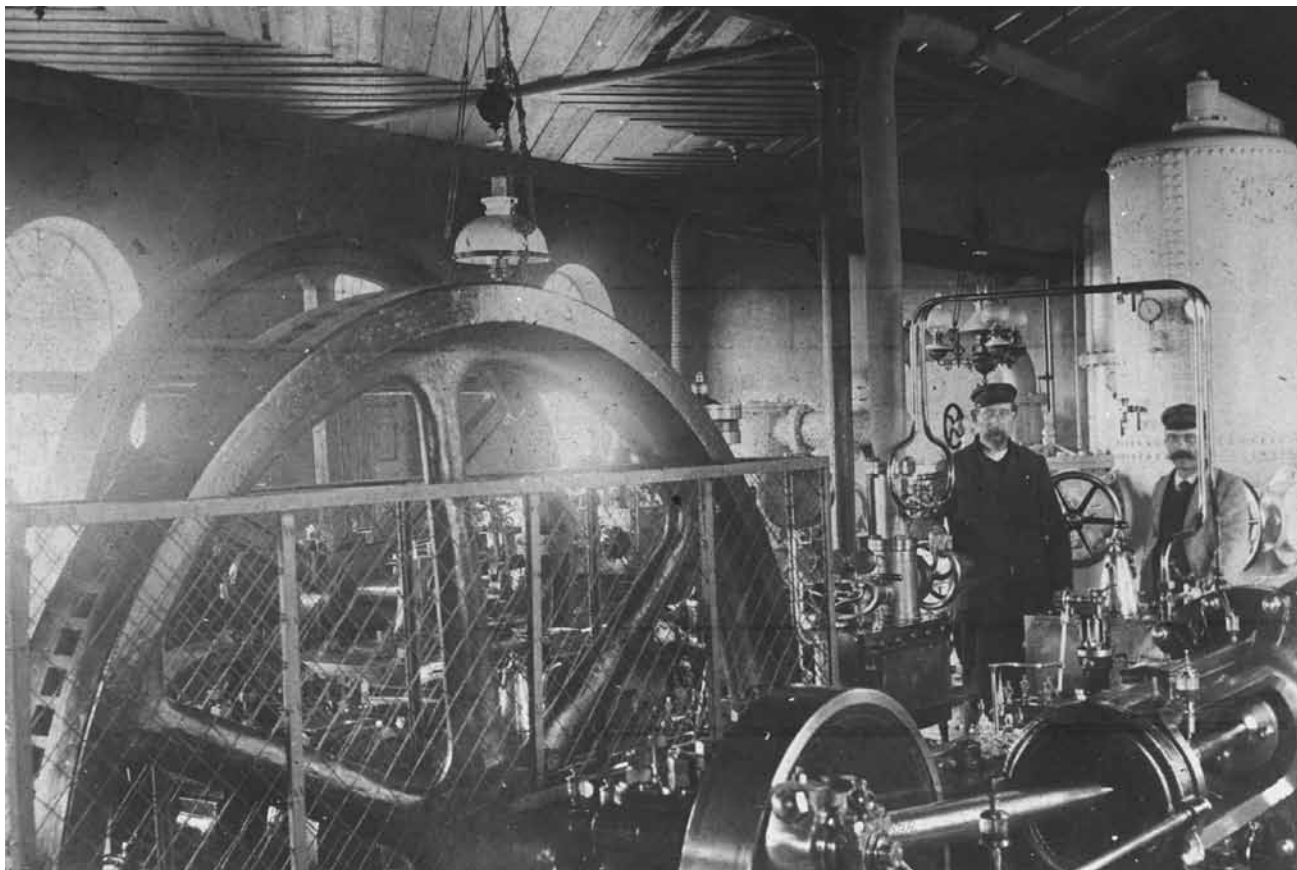
Opslag i varekatalog med fotografier af "De Smithskes" produkter fra omkring 1880. Her "Rundovn model 17". Stort set alle støbejernsvarer der blev produceret på "De Smithske" på dette tidspunkt, findes fotograferet af Heinrich Tønnes. Varebøger eller plancher der kunne foldes ud blev brugt når sælgeren eller agenten skulle orientere kunderne om udvalget. Fotografierne var langt lettere at tage med på handelsrejser, de imponerede kunderne da det dengang var en helt ny og moderne måde at præsentere varerne på – og så var billederne naturligvis ikke nær så tunge som varerne selv.

DAMPMASKINER med kedler				
År	Antal	HK	Aftager	Pris
1875	1	8	De Smithske, Papegøjehaven	6.000
1876	1	14	Aalborg Teglgård uden kedel	3.800
1876	1	3	Løgstør klædefarveri uden kedel	1.400
1878	1	16	Aalborg Vandværk med pumpeværk	12.400
1879	1	3	Rafns Sæbe- og Mineralvandsfabrik, Aalborg	2.000
1879	1	2	1 mejeri	340
1880	1	12	Gammel Mølle, Aalborg, mølleri	6.360
1881	1	4	1 mejeri	2.200
1881	1	12	C.W.Obels Tobaksfabrik, Aalborg uden kedel	4.000
1882	3	36	Østerbro Træskæreri, Aalborg	13.280
1882	1	16	Harald Jensens Spritfabrik, Aalborg	7.200
1882	1	16	Aalborg Vandværk m. pumpe	11.550
1882	3	7	3 mejerier	1.200
1883	2	45	Bygholmvejles inddæmningselskab m. pumper	11.700
1883	5	23	5 mejerier	6.400
1883	1	6	Bryggeriet "Vendia", Hjørring	4.000
1884	1	4	Aalborg Svineslagteri, Koopmann	2.170
1884	4	12	4 mejerier	3.500
1884	1	4	Fattiggården i Sulsted, varmeapparat	2.000
1885	3	9	3 mejerier	6.050
1886	4	20	4 mejerier	8.020
1886	1	10	Spinderiet i Nykøbing Mors	5.200
1886	1	16	Nørre Flødal Kridtslemmeri, Svenstrup	6.000
1886	1	6	Clemmensens farveri, Aalborg	1.320
1887	8	32	8 mejerier	19.300
1887	1	40	Aalborg Svineslagteri, Koopmann	9.000
1888	16	74	16 mejerier	38.900
1888	1	6	Aalborg Svineslagteri, Koopmann	3.700
1889	1	6	1 mejeri	2.950
1889	1	8	Muddermaskine til Sæby havn	2.950
1889	1	4	Aalborg Halmvarefabrik	2.000
1890	7	30	7 mejerier	16.750
1893	1	6	1 mejeri	1.400
1894	1	60	Aalborg vandværk	23.000
1894	1	6	Aalborg gasværk gasmaskine ændret til damp	900
1895	1	10	Bindslev teglværk	2.000
1895	1	6	Sæby farveri	1.300
1895	1	6	1 mejeri	1.250
1895	1	16	C. Langers væveri, Aalborg	4.000
1896	1	4	Bagemestrenes Rugbrødsfabrik, Aalborg	?
1896	1	40	Aalborg Aktiebryggerier	5.200
1898	1	4	Mejeri	?
1898	1	23	Forbrugsforeningens bageri, Aalborg	?
1900	1	3	Petersens Tobaksfabrik, Hjørring	?
1903	1	?	Ophalingsbeddingerne Østre Havn	?
I ALT	89	680		

Dampmaskine- og kedelprotokol 1875-1900

Dampmaskiner

Mens oplysninger om de enkelte produkter ellers mangler, er de veloplyste, når det gælder dampmaskinerne og dampkedlerne. For 1875 til 1903 findes en protokol, der giver specifikationer fra og med dampmaskine litra 30 og dampkedel litra 101. Disse produktionsnumre kan ikke tages som bevis for, at man inden 1875 havde fabrikeret 29 dampmaskiner og 100 dampkedler, selvom det lyder sandsynligt. Protokollen er sammenfattet på foregående side:

Der blev formentlig bygget 118 dampmaskiner i årene 1842-1903. Protokollen anfører 89 maskiner fra og med 1875 og starter dette år med maskine nr. 30.

Kedler

Alene kedelen tog tid at lave. Langt fra alle arbejdsbeskrivelser er bevaret, men der findes en enkelt der beskriver arbejdet med en af de mange kedler der blev produceret til 53 nye mejerier i Nordjylland i 1880'erne. Den mindste af alle, en mejeridampkedel på 1 HK, fremstillet i januar-februar 1882 og leveret til Sæby 13. februar 1882, havde meget beskedne dimensioner: 106 cm lang, diameter på 53 cm, pladerne 1 cm tykke. Ikke desto mindre krævede en sådan kedel 237½ arbejdstime (1 arbejdsdag er 10 timer) at udføre, og kalkulationen viser derfor, hvor stor en andel håndarbejdet i virkeligheden udgjorde på fabrikken:

Aalborg vandværk med den nye 60 HK maskine som "De Smithske" leverede 1895. Også i 1878 og 1882 havde virksomheden leveret mindre maskiner til vandværket, men denne blev den største "De Smithske" nogensinde lavede. Det skete kun med besvær. Maskinen skulle have været leveret i 1893, men blev to år forsinket pga. manglende fagligt personale og strejke. Fra begyndelsen af 1900-tallet overtog "B & W" og "Titan" leveringen af maskiner. Ukendt fotograf omkring 1895.

Kalkulationsprotokol 1880-1900 på diverse produkter.

215 kg. pund engelske plader og vinkeljern, a 24 øre.....	51,60 kr.
150 stk. 1,6 cm. Nittenagler a 4 øre.....	6,00 kr.
Smed Brandt - 7 dage 5 timer	16,15 kr.
Smed M.C.Petersen 5 dage 6 timer.....	13,93 kr.
Smed Willadsen 2 dage.....	4,50 kr.
Lærling Leonhard Christensen 5 dage.....	5,00 kr.
Lærling Anders Hansen 3 dage 6½ time.....	1,82 kr.
Arbejds løn i alt.....	41,40 kr.
Kulforbrug og maling.....	5,00 kr.
10 % forrentning af værktøj	10,65 kr.
Total	117,15 kr.

År	Antal	HK	Aftager	Pris
1875	2	127	Aalborg Spritfabrik	19.550
1875	1	25	Lysholm, Norge	4.333
1876	5	15	Mejerier m.m.	3.200
1876	1	18	C.W.Obel	3.722
1876	1	10	Aalborg Teglgård	2.500
1877	1	25	SS "Hals"	4.022
1877	1	10	SS "Fulton"	2.170
1879	3	9	Mejerier m.m.	?
1880	1	15	SS "Union"	2.500
1881	1	30	Hjørring Dampbrænderi	4.858
1881	1	63	DDSF Aalborg	10.800
1881	5	5	Småvirksomheder	750
1882	1	25	Cementfabrikken "Cimbria"	6.280
1886	1	8	Sæby Jernstøberi	1.000
1887	1	40	Aalborg Svineslagteri	4.250
1887	1	?	Aalborg Sygehus, badeanstalt	400
1888	1	16	Statens Opmudringsmaskine	2.500
1890	19	50	Havfiskerbåde	10.000
1891	19	50	Havfiskerbåde	10.000
1891	1	12	Aalborg Oliefabrik	2.360
1891	1	8	Aalborg Dampbadeanstalt	2.100
1891	2	34	Dampsliberier	5.840
1892	5	12	Havfiskerbåde	2.571
1892	1	40	C.W.Obel	7.546
1893	1	20	SS "Phønix"	3.000
1893	3	12	Havfiskerbåde	1.544
1895	2	?	Majskogere (spritfabrik)	3.500
1896	3	?	Rugbrødsbagerier	?
1896	5	10	Havfiskerbåde	2.200
1897-1899	?	?	Cementfabrikken "Danmark" (30.000)	Uerholdelig
1897-1899	12	?	Havfiskerbåde	5.280
1898 -1902	15	?	Varmeanlæg i kirker og skoler	?

Selvom "De Smithske" således involverede sig kraftigt både inden for spritindustrien og senere mejeribruget og fiskeriet i Nordjylland, var der tale om en udvikling, hvor markedet for dampmaskine- og kedelanlæg blev stadigt svagere for "De Smithske". Det fik en afgørende indfly-

delse på aktieselskabets indtjeningsmuligheder. Samtidigt dukkede der nye og stærke konkurrenter op.

Er "De Smithske" til salg?

Ved årsskiftet 1896-1897 forlød det i branchekredse at det gik økonomisk meget dårligt på "De Smithske" i Aalborg. Da de fleste andre netop i disse år havde medvind og dermed kapacitetsproblemer, blev der sendt følere til Aalborg om "samarbejde" eller klarere udtrykt: "køb". Møller & Jochumsen i Horsens der allerede leverede maskiner til cementfabrikken "Norden" og "C. W. Obel" i Aalborg og herudover havde specialiseret sig i vandpumpeanlæg, forhørte sig om en overtagelse. De fik dog aldrig svar, for "De Smithske" var allerede i forhandling med "Poul Buaas Jernstøberi- og maskinfabrik" og "W. Schertigers Maskinfabrik", begge i Aalborg.

Personalet på P.J. Buaas Maskinfabrik og Jernstøberi på Annebergvej i Aalborg omkring år 1900. P.J. Buaas sidder forrest lidt til venstre for midten.

Målt på antallet af medarbejdere er fabrikken betydeligt større end "De Smithske". Det blev dog sidstnævnte, der overtog fabrikken fra og med 1935. Ukendt fotograf.

P.J. Buaas, en nordmand, havde i 1885 startet et lille værksted for landbrugs- og mejerimaskiner i det indre Aalborg, men ekspanderede hurtigt. Både venner og fjender var enige om at Buaas var langt bedre til at skaffe sig landbrugskunder og investorer i Nordjylland end "De Smithske".

W. Schertiger havde startet sin maskinfabrik på Vesterbro 9 (lige over for den nuværende Aalborgghal) i året 1886 og vandt herefter en lang række licitationsforretninger på komplette dampmaskineanlæg for næsen af genboen på den anden side af gaden "De Smithske". Eller som det flere gange med en del fortrydelse nævnes hos "De Smithske" – "Skønt vi har gjort en mængde forskellige overslag og tilbud både ved licitationer og til private, så opnår vi intet derved".

Begge firmaer havde derfor brug for den ubenyttede produktionskapacitet "De Smithske" radede over og tilbød i august 1897 at købe virksomheden. I første omgang blev tilbuddet tøvende afvist. "De Smithske" skulle købes til kurs 50, altså 180.000 kr. og beløbet betales med en tilsvarende forhøjelse af aktiekapitalen i A/S "P.J. Buaas jernstøberi og maskinværksted", fra 320.000 til 500.000 kr. Herudover skulle aktieindehaverne have 10 % oven i kontant.

W. Schertiger, maskinfabrikant åbnede i 1886 en maskinfabrik lige over for "De Smithske" i Papegøjehaven og vandt hurtigt en række licitationer på bekostning af den gamle fabrik. Tilbød i 1897 at købe "De Smithske" men gik selv fallit i 1906. Fotograferet af Heinrich Tønnies 15. marts 1895

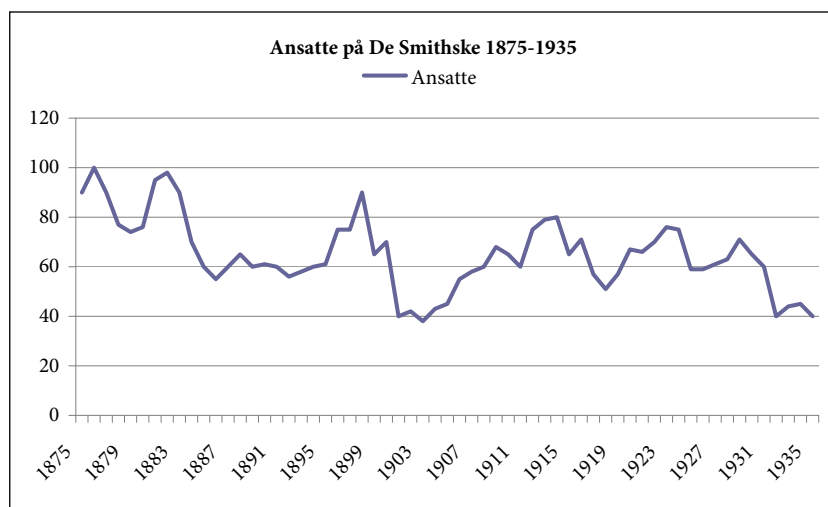
Da 1897-regnskabet gav underskud på ”De Smithske”, anbefalede bestyrelsen salget over for generalforsamlingen 1898, hvor det blev fremhævet, at det var den eneste løsning, om man ønskede at fabrikken atter skulle give udbytte. Salget blev imidlertid nedstemt med 519 stemmer mod 128, altså af et betydeligt flertal på generalforsamlingen, mens mindretallet blandt aktionærer og bestyrelse rettede hårde angreb mod ”De Smithskes ynkelige og gammeldags ledelse”.

Set i bakspejlet var afvisningen fornuftig nok. ”De Smithske” eksisterer den dag i dag, mens *W. Schertinger* gik konkurs i 1906 som følge af A/S ”Buaas” likvidation samme år. Fabrikken blev dog videreført som enkeltmandsfirma af P.J. Buaas og fra 1935 overtaget af ”De Smithske”. Når ”De Smithske” løb ind i så store problemer i 1897 skyldtes det dog også, at virksomheden mere end mange andre stod i brændpunktet for den alvorligste konflikt på det danske arbejdsmarked nogensinde.

Arbejds- og lønforhold på ”De Smithske”

Antallet af ansatte faldt jævnt gennem hele perioden 1875-1935. Fra 1875-1900 fra 100 til 40. Det gjaldt også antallet af direktører, der faldt fra 2½ til 1.

Tallene hentet fra toldindberetninger til 1878; Årsregnskaber 1882-1897, personaleprotokoller 1897-1936, og indberetninger til den industrielle produktionsstatistik 1916-1933

Direktørskifte 1893-1896

Carl Wendt (1828-1910) afgik ved årsskiftet 1893/1894 som teknisk direktør efter 30 år i stillingen. Den næste der gik af var Johan Gaarn (1827-1911) der i 1896 havde været økonomidirektør i 35 år, mens fabriksbestyrer Peter Wendt (1834-1905) allerede var gået af i 1891 efter 30 år. De blev alle den 1. april 1896 erstattet af en enkelt direktør: **Charles Frederik Leopold Sørensen (1860-1926)**, der var startet som meddirektør 1893. C. F. L. Sørensen fik herefter eneansvar for alle daglige forretninger, herunder den årsberetning som siden er blevet udfærdiget af alle senere direktører. Han var født i København 8.9.1860 og blev cand.polyt. med skibs konstruktion som speciale fra Orlogsværftet i København. Efter arbejde i værftsindustrien i Glasgow var han 1890-1893

maskinkonstruktør på Københavns dengang næststørste maskinfabrik - *Smith, Mygind og Hüttemeier* på Vesterbro. Her havde direktør J. Chr. Mygind været en af initiativtagerne til den første egentlige arbejdsgiverforening i Danmark, ***Foreningen af jernstøberiere for København og Omegn*** i 1885. Foreningen havde allerede samme år besvaret en smedestrejke for en minimumsløn på 27 øre i timen med en omfattende lock-out. De københavnske smede kom ikke igennem med deres krav, der blev bl.a. hentet smede som erstatning i Sverige, men aktionen betød politisk set, at fagbevægelsen brød igennem på landsplan.

Ansatte på "De Smithske maskinværksteder og jernstøberier" i 1899.

Direktør F.L.S. Sørensen ses halvt skjult i bagerste række nummer 4 fra venstre.

Lærlingene i første række sidder med den regulator der skal forhindre en dampmaskine i at løbe løbsk.

Arbejdskonflikter

Både smede- og maskinarbejdernes, formernes og arbejdsmændenes fagforening blev oprettet i Aalborg i sommeren 1885. Det skete ikke med høje krigsråb! Om forholdene på "De Smithske" forlød det eksempelvis at arbejdsforhold og løn "Var tålelig god for de flestes vedkommende, men der var dog nogle, der arbejdede for under 25 øre i timen". Strejke blev der først 9 år senere i forbindelse med en mere langvarig aktion, der allerede var startet over for mindre smedemestre i august 1893. Da den ikke førte til noget, udvidedes den til "Buaas" og "De Smithske" der således mellem første og 9. maj 1894 oplevede deres første "Strike" nogen sinde. For "De Smithske" gjaldt det de 34 maskinarbejdere og smede fabrikken beskæftigede.

Reaktionen blev forholdsvis voldsom, direktør C.L.F. Sørensen, der havde sin erfaring fra de københavnske arbejdskampe, talte om arbejdernes "opskruede" krav og tilbød at tage til København og Malmø for at hente uorganiserede metalarbejdere. Det nåede han heldigvis ikke, for allerede en uge efter indgik jernets arbejdsgivere i Aalborg en overenskomst med "Dansk Smede- og Maskinforbund" (stiftet 1888), der gav arbejderne hvad de ønskede: Mindsteløn 27 øre, 29 øre for allerede ansatte, 10 timers arbejdsdag og 50 % i tillæg for arbejde herudover.

”De Smithske” var i virkeligheden hårdt presset. Den største dampmaskine virksomheden nogensinde kom til at fremstille: den stadigt bevarede 60 HK maskine med tilhørende pumper og rør til Aalborg vandværk, en ordre til 23.000 kr., var allerede stærkt forsinket i forhold til kontraktmæssig levering 1. september 1893. Det samme gjaldt leveringen af 10 jernbanedrejeskiver til Københavns Frihavn, en ordre til 21.727 kr. Virksomhedens akutte likviditetsproblemer klaredes kun gennem en række kortfristede vekseltransaktioner, men efter overenskomstens indgåelse lykkedes det, formentlig ved hjælp af de nu mere tilfredse og motiverede medarbejdere, at opfylde begge kontrakter. ”De Smithske” ønskede dog ikke at blive sat i en tilsvarende klemme igen og blev derfor året efter, i 1895, en af initiativtagerne til *Foreningen af jernfabrikanter i Provinsen*. Den fik man brug for i 1897. Særligt fordi de to arbejdsgiverforeninger arbejdede sammen og efterhånden blev til det vi i dag kender som ”Dansk Industri”.

Lockouten 1897

I forbindelse med den kraftige vækst, fusioner og overskud i dele af jernindustrien, stillede smedene nu fornyede krav. Overenskomsten af 1894 blev opsagt til 1. april 1897, men allerede i januar 1897 blev begyndelsen gjort i Aalborg, hvor Direktør Sørensen på ”De Smithske” blev stillet over for et krav om 33 øre i timen og bedre arbejdsregler. Da Sørensen nægtede at drøfte kravet, medførte det at arbejderne nok mødte, men herefter atter forlod virksomheden. Da det så havde stået på et par måneder på ”De Smithske”, blev der erklæret almindelig lockout i hele landet 16.-29. marts 1897. Denne første lockout endte dog med at man vedtog at spørgsmålene skulle afgøres ved voldgift med tilbagevirkende kraft. Der var dog ikke enighed om hvordan en sådan voldgift skulle fungere. Nye strejker brød derfor ud, denne gang i Odense og Slagelse og fulgtes af en landsomfattende lockout 9. juni til 13. september 1897. For ”De Smithskes” vedkommende forklarede direktør Sørensen regnskabsunderskuddet for 1897 med at: ”Folkene i Værkstederne var komplet demoraliserede mellem de to lockout, da ingen troede, at freden blev varig. Som følge heraf stod det præsterede arbejde ikke i rimeligt forhold til den derfor betalte løn”.

Retfærdigvis nævnte han dog også, at det var selve virksomhedens delte struktur og produktion, der var det virkelige problem og gjorde ”De Smithske” så sårbar under arbejdskonflikter.

Lockouten 1899

Det gjaldt også den næste store arbejdskonflikt 24. maj til 9. september 1899, hvis afslutning skabte selve grundlaget for den danske arbejdsret og overenskomstsysteem der lige siden har skabt ordnede forhold på arbejdsmarkedet. Rent lønmæssigt set hævedes lønnen til 32-34 øre i timen og det blev naturligvis et økonomisk problem for ”De Smithske”, der i disse år med de mange arbejdskampe, i katastrofal grad havde tabt markedsandele på sine kerneprodukter. Der måtte findes nye produkter og afsætningsmuligheder om virksomheden skulle overleve.

Status ved år 1900

”De Smithske”, der i mindre grad end andre havde haft del i opgangstiden sidst i 1890’erne, stod derfor også dårligere rustet da konjunkturerne atter begyndte at gå nedad i årene 1900-1906.

Medarbejdernes lønkrav var vel næppe så urimelige som arbejdsgiverne syntes. Men stigningen i årene 1894-1899 fra 25-27 øre til 33-34 øre i timen betød dog meget for en virksomhed, der i så høj grad var afhængig af ”håndarbejde”. Selvom både produktion og medarbejdertal mere end halveredes i løbet af perioden, steg den procent lønsummen udgjorde af produktionsværdien fra 27 % i 1875 til 42 % år 1900.

I forbindelse med de store arbejdskonflikter nævnte direktør Sørensen i 1897 og 1899 at de ringe driftsresultater for virksomheden ”ikke ville have vist sig i så høj grad, ja måske helt ville være undgået, såfremt virksomheden ikke led under den delte drift, og såfremt den havde midler til brugbare værktøjer, indretninger og ikke mindst kapital til rådighed”. Der var nok at tage fat på ved indgangen til det nye århundrede.

Sammenfatning 1890-1935

Det nye århundrede så ikke lyst ud for "De Smithske". Virksomheden var blevet reddet på målstregen, da generalforsamlingen 1898 afviste at sælge den lukningstruede virksomhed, men det løste ikke i sig selv problemerne. Der var tale om manglende likviditet, afsætning og indtjening, samt uhensigtsmæssig spredning af produktionen på to fabrikker. Støbegodsproduktionen blev fra 1898 indskrænket til bygningsartikler, og maskinafdelingen måtte nøjes med reparationer.

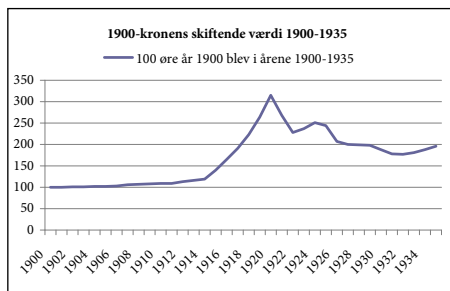
Direktør, bestyrelse og generalforsamling på de "De Smithske" kunne jo nok enes om, at skulle man generobre tabte markedsandele måtte produktionsapparatet fornys og samles på et sted. Men det savnede man både egenkapital, kredit og faguddannede til at gennemføre. Der måtte derfor udvikles nye produkter på det eksisterende grundlag. Det blev skibsreparationer og kirkeklokker.

En vis skibsreparationsvirksomhed havde man altid haft, men klokkeproduktionen var helt ny. Kirkeklokkerne betød dels, at virksomheden overlevede de kritiske år efter første Verdenskrig bedre end andre gennem leveringen af kirkeklokker til det genvundne Sønderjylland, dels at man herigennem udviklede et unikt produkt, der for første gang gjorde "De Smithske" landskendt.

Herudover fik "De Smithske", midt i 1930'erne, endelig løst sit problem med en produktion spredt i Algade og Papegøjehaven. Begge de stærkt forældede afdelinger blev afhændet favorabelt økonomisk set og produktionen samlet på hjørnet af Annebergvej og Vestre Fjordvej i Aalborgs vestlige udkant. Det skete ved at overtage den nu nedlagte "Buaas jernstøberi- og maskinværksted". I øvrigt den samme virksomhed der havde prøvet at overtage "De Smithske" i 1898.

Jern- og maskinindustrien i Danmark 1900-1935

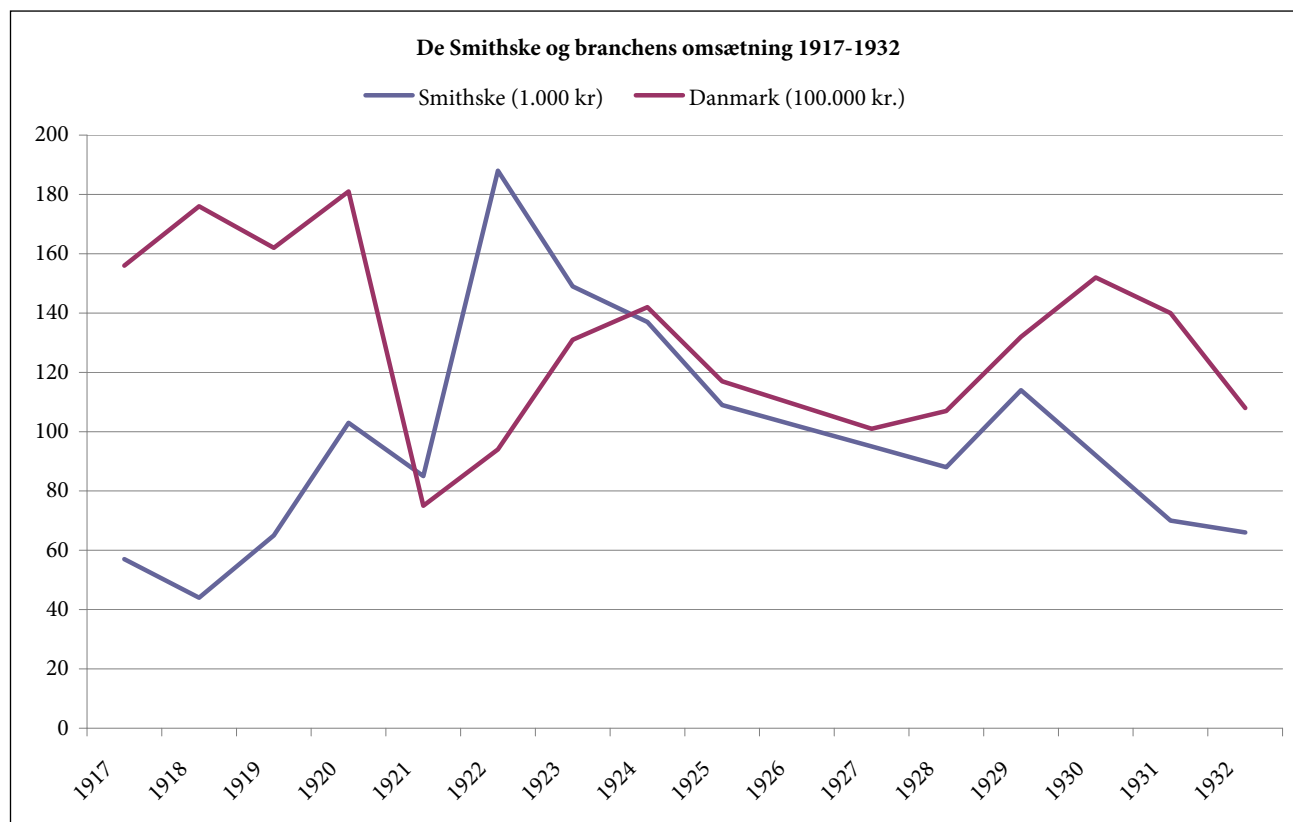
En sammenligning mellem omsætningen på "De Smithske" i 1.000 kr. i årene 1916-1932 og den samlede danske metalindustri de samme år regnet i 100.000 kr. Omsætningsstørrelserne er alle omregnet til 1914-værdier idet inflationen 1914-1921 og den efterfølgende deflation ellers ganske ville fortegne billedet.

Det ses, at "De Smithske" har en helt afvigende udvikling. Mens virksomheden knapt kan følge trenden på landsplan 1917-1920 og 1929 - 1932 har "De Smithske" væsentlig fremgang 1921-1922, hvor omsætningen ellers styrtdykker i resten af branchen.

Det skyldes produktionen af kirkeklokker

Fyldige indberetninger til indenrigsministeriet i årene 1916-1932 giver oplysninger om hver enkelt branche og hver enkelt virksomheds omsætning, råvareforbrug og antal arbejdere og "De Smithske" kan derfor sammenlignes med andre både lokalt, regionalt og på landsplan. Neden for er omsætningen udtrykt i enheder på 1000 kr. når det gælder omsætningen på "De Smithske" og i 100.000 kr. når det gælder branchens omsætning på landsplan. Samtidigt er alle beløb omregnet til faste priser udtrykt i kroner af 1914-værdi. Krigs- og mellemkrigstid var præget af meget kraftige inflatoriske og deflatoriske bevægelser som intet fortæller om fremgang eller tilbagegang, medmindre der regnes i faste priser:

Aalborgs tre største metalindustrier

Set i forhold til landet som helhed lå omsætningen under 1 % af landets samlede, når undtages 1922-1923 hvor andelen lige pludselig bliver 2 % - *det skyldtes kirkeklokkerne*. Men markedet for kirkeklokker var klart nok ikke stort nok til at kunne bibeholde denne vækst. Omsætningen faldt atter i takt med de almindelige konjunkturer i 1920'erne, mens krisen i 1930'erne ramte *"De Smithske"* og metalindustrien i Aalborg som helhed hårdere end gennemsnittet. Byen, der var så kraftigt præget af tobaks- og cementindustri, manglede i virkeligheden en innovativ metalindustri. Metal- og maskinindustrien stod markant svagere end tilfældet var i Odense, Århus og København. Mod 33 % på landsplan havde Aalborg kun 12 % af sine industriarbejdere beskæftiget i metalindustrien. Af disse var de fleste ansat på *"Aalborg Værft"*, færre på *"Buaas"* og færrest på *"De Smithske"*. Det samme gjaldt omsætningen:

Som årsgennemsnit for årene 1916-1933 havde byens 3 største metalindustrier:

1.	Aalborg Værft	Arbejdere: 337
	Produktionsværdi:	3,61 million
2.	Buaas	Arbejdere: 117
	Produktionsværdi:	0,74 million
3.	De Smithske	Arbejdere: 62
	Produktionsværdi:	0,24 million

Udviklingen af de tre virksomheder var viklet sammen. *"Aalborg Værft"* overtog i 1913 de værftsfaciliteter som *"De Smithske"* havde opført i Aalborg havn i 1903, mens *"De Smithske"* i 1936 overtog det store fabrikskompleks *"P.J. Buaas"* havde bygget i 1898.

Buaas fabrikker

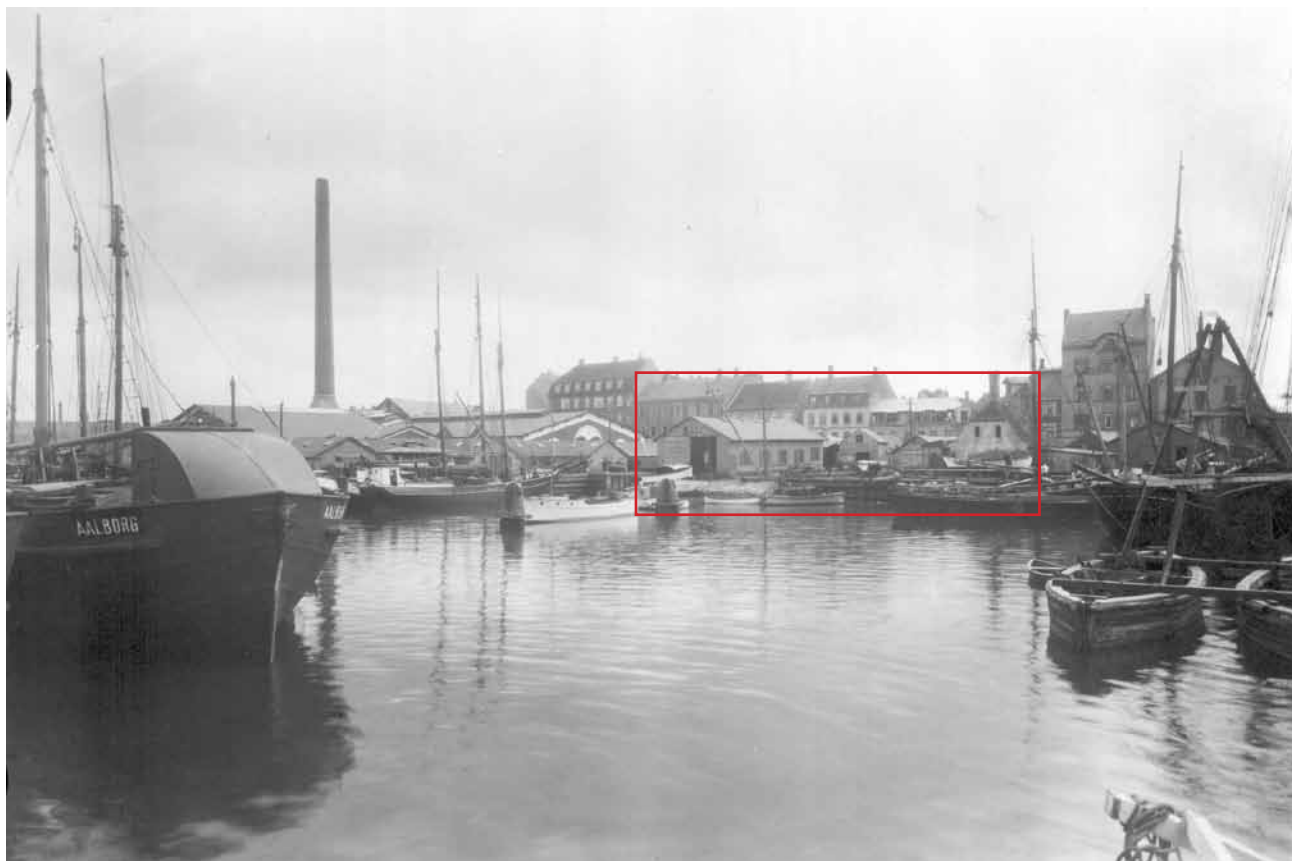
Efter at *"A/S Buaas"* af 1898 var gået i likvidation i 1906, overtog P. J. Buaas selv virksomheden som enkeltmandsindehaver. Han købte den for en tredjedel af aktiekapitalen og kunne således styrket fortsætte firmaet med en produktion af et bredt udvalg af landbrugsmaskiner. I årene 1907-1917 opnåede han en dansk markedsandel på omkring 3 %, på mejeriområdet ca. 9 %. Krisen i 1921-1923 klarede han dog ikke bedre end de fleste andre. Alt for dyre varelagre til krigstidspriser og en tysk eksport til dumpingpriser betød, at *"Frederiksberg Maskinfabrik"*, dvs. *"B & W"*, fortsatte fabrikken. Landbrugets afsætningskrise først i 1930'erne ramte dog hårdt. Mejerifirmaet *"Paasch, Larsen og Petersen"* i Horsens (nu *"Pasilac"*) købte *"Buaas"*, nedlagde produktionen og solgte bygningerne til *"De Smithske"*. *"Aalborg Værft"* opstod til gengæld på de beddinger der tidligere var blevet bygget og brugt af *"De Smithske"*.

De Smithskes Reparationsværft og Aalborg Værft

De Smithskes reparationsværft i Nyhavn 1838-1902

Det første egentlige havnebassin i Aalborg, Nyhavn, blev bygget i årene 1817-1820 øst for Aalborghus og blev forsynet med beddinger, smede- og

tømrerværksteder samt tjærekogeri og varmekasser til bøjning af spanter. Som en af byens største skibsredere havde Henning Smith allerede i 1838 skaffet sig plads her. Her fabrikerede han cinders til jernstøberiet af de kul der blev bragt med skibene og efter 1856 beholdt ”*Det Smithske*” grunden.

Nyhavn i Aalborg hvor ”*De Smithske*” udførte skibsreparationer 1838-1902 i de markerede bygninger. Til venstre værkstedet, til højre tjære- og cinderskogeriet fra 1838 og i midten ophalingsbeddingen. Foto kort før opfyldning i 1924. Fotograf Fritz Karner.

Skibsreparationer nævnes så lidt som andre vedligeholdelsesarbejder sjældent i materialet før 1875. Når brevkopibogen i foråret 1864 alligevel omtaler, at der blev udskiftet kedel og maskineri på H.P. Priors dampskib ”*Zephyr*”, skyldtes det kun at ”*Det Smithske*” måtte undskylde den forsinkelse som den tyske besættelse af byen indebar. Senere nævner produktionsprotokollen fra tid til anden reparationer af kedler og dampmaskiner på rutebåde i Limfjords- og Københavnstrafikken, og det er næppe tilfældigt at maskinmesteren på københavnerbåden ”*Iris*”, Carl Wendt, bliver direktør for ”*De Smithske*” 1862-1893. Både i 1870’erne og 1880’erne nævnes en række dampskibe, der får repareret eller indlagt nyt maskineri på ”*De Smithskes*” værft, og omkring 1890 installeres små dampmaskiner i 51 navngivne havgående fiskerbåde fra Frederikshavn. Hertil kommer gentagne notitser om reparationsarbejder på opmudringsmaskiner til Sæby, Limfjorden og Hals Barre. Til disse reparationer havde ”*De Smithske*” et lille maskinværksted samt en kran ved Nyhavn. At kranen ikke altid var i brugbar tilstand fremgik af flere klager fra kommunen om at få den fjernet eller i det mindste repareret, da den var til fare for omgivelserne. Disse klager afløstes dog omkring 1900 af et stærkt ønske fra kommunen om at ”*De Smithske*” etablerede et stålskibsværft!

De Smithskes reparationsværft i Østre Havn 1902-1912

Ønsket fra Aalborg Kommune om oprettelsen af et stålskibsværft skyldtes, at gennemgravningen af Hals Barre ved udmundingen af Limfjorden næsten var færdig omkring år 1900. Gravearbejdet var startet i 1883 på et tidspunkt hvor skibsfarten på Aalborg var ved at blive "kvalt" af den lave vanddybde på Hals Barre, der ikke oversteg 3 meter ved højvande. Det betød at Aalborg havn klassificeredes som en skudehavn og herigennem tabte terræn til nye havneanlæg i Odense, Århus og København. I 1889 nåedes en dybde på 5,7 meter der gav adgang for tunge skibstransporter og derfor, sammen med kridtforekomsterne, var den direkte anledning til at Aalborg Portland blev anlagt 1889-1891. Endelig i året 1900 var der blevet skabt en bred sejlrende på minimum 7 meters dybde hele vejen fra åbent vand i Kattegat. Aalborg havn kunne nu kalde sig oceanhavn og en sådan burde jo, mente Aalborg byråd, have en række faciliteter, der kunne trække skibsfarten og hermed rigdom til byen. Man måtte have moderne værfts- og reparationsfaciliteter ved det nye store havnebassin, Østre havn, helst som i København og Helsingør et stålskibsværft. "De Smithske" fik i første omgang ordren på beddingerne, 3 mindre og en meget stor, alle med dampmaskine til ophaling og den 29. januar 1902 fremlagde direktør Sørensen fra "De Smithske" tegningerne til nybygning af et reparationsværksted ved de allerede installerede beddinger.

"De Smithskes" reparationsværft i Østre Havn. Værksted til venstre og de tre beddinger med ophalede skibe til højre. Foto omkring 1912 af Fritz Karner.

"De Smithske" var ikke interesserede for eget vedkommende og der skul-

le derfor et betydeligt pres til fra Aalborg Kommune efter der var gjort forgæves forsøg på at få andre til at bruge anlægget. Men til sidst lejede ”De Smithske” hele anlægget for et symbolsk beløb på 558 kr. om året og fik samtidigt fortrinsret på alle kommunale metal- og maskinarbejder. Det var vigtigt, for det omfattede i virkeligheden ordrer på kedler, pumper og rør til centralvarmeanlæg i samtlige byens skoler, kirker og kommunens nye administrationsbygning på Boulevarden. Disse bestillinger ville man gerne have, men de betød, at modydelsen, reparationsarbejder på beddingerne ved Østre Havn i årene 1903-1912 ikke blev udført med en entusiasme, der svarede til byrådets visioner om at gøre Aalborg Havn til et nordeuropæisk skibsfartscentrum. Hverken direktør eller bestyrelse i ”De Smithske” mente at man havde kapital, viden eller lyst til at involvere sig i den risikofyldte stålskibsbranche som et jysk B & W. Så ”lejemålet blev kun overtaget som følge af et meget stærkt pres fra havneudvalgets side”, samt ”under hensyn til, at kommunen er en stor kunde og vilkårene rimelige”.

Hvor meget arbejde det blev til, vides ikke med sikkerhed. I 1904 nævnte ”De Smithskes” årsberetning ”at man havde en hel del reparationer på dampskibe og forbedringer af deres maskiner” og for 1905 at man havde repareret 12 stålskibe, herunder tre DSB-dampfærger. Eller sat på skemaform:

Stålskibsreparationer på De Smithskes 3 beddinge i Østre Havn 1905-1912							
1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912
12	24	26	27	30	27	24	30

”Men man må ikke tro” at disse skibsreparationsarbejder, der for en væsentlig dels vedkommende skyldtes de årlige eftersyn på DSB’s jernbanefærger i Limfjorden og i Lillebælt ”har skaffet os en guldgrube, hvad enkelte måske tror”. ”De Smithske” gjorde sig derfor stor umage med at argumentere over for byrådet mod tanken om at virksomheden skulle bекoste etableringen af et stålskibsværft i Aalborg.

Hvorfor ”De Smithske” ikke ville etablere et stålskibsværft

Skulle firmaet ”leve af søen”, skrev ”De Smithske” i 1912 til Aalborg Kommune, skulle man ganske rigtigt knytte et stålskibsværft til foretagendet, men erfaringerne var ikke gode. Udvidelsen i Frederikshavn fra ”Buhls træskibsværft” (grundlagt 1870) til ”A/S Frederikshavn Flydedok og skibsværft” i 1906 havde ikke, selvom man kunne bygge videre på en gammel veletableret virksomhed, givet overskud. Tværtimod stod stålskibsværftet nu i 1912 på fallittens rand trods den isfrie statshavn og beliggenheden lige op og ned af hovedruterne. Det var fordele et værft i Aalborg aldrig kunne konkurrere med. Også Helsingør Skibsværft lå ved en international sejlroute, men havde alligevel aldrig nået blot 5 % i årsudbytte.

Hertil kom, at Aalborg kommunes ejerskab af værftsgrund og instal-

lationer ville gøre ethvert privat skibsværft helt afhængigt af hvad et tilfældigt flertal i byrådet fandt for godt, når lejekontrakten skulle fornyes. Selv havde "De Smithske" slet ikke den fornødne kapital og skulle en kapitalstærk investor findes (det var hvad der rent faktisk skete i både Frederikshavn og Helsingør, hvor DFDS kort efter overtog aktiemajoriteten), krævede det, at der allerede var et fungerende stålskibsværft på stedet. Et engagement i stålskibsbygning ville gøre "De Smithske" ekstrem følsom over for konjunktursvingninger og det vil let føre til den ultimative katastrofe for den gamle virksomhed.

"De Smithske" afviste med andre ord at etablere sig som et stålskibsværft og blev i stedet erstattet af den virksomhed der de følgende 70 år skulle blive Aalborgs største metalindustrielle arbejdsplads – "Aalborg Værft". Samtidigt mistede "De Smithske", som frygtet, de kommunale ordrer. De blev fremover givet til "Aalborg værft".

Da "De Smithske" nægtede at etablere et stålskibsværft ved Østre Havn, blev opgaven i stedet overgivet til P.Ph. Stuhr, der i 1912 etablerede "Aalborg Værft" på de kommunale grunde, beddinger og værksteder. Billedet er taget lige i overgangsfasen i 1912. "De Smithskes" navn er endnu på gavlen af værkstedsbygningen, mens Aalborg Værfts første stålskib, "Jens Riis" står på beddingen. Ukendt fotograf.

Aalborg fik alligevel sit stålskibsværft

Aalborg byråd **ville** have sit stålskibsværft og fik det da "P. Ph. Stuhrs Mekaniske Etablissement og Maskinværksted" i Danmarksgade tilbød at leje beddinger og faciliteter på Østre Havn og udbygge det hele til et stålskibsværft. Det var der mange der tvivlede på de kunne, men 1913-1915 leveredes 8 små stålskibe på i alt 2.000 tons. Verdenskrigen 1914-1918, ubådskrigen og de massive torpederinger af fragtskibe gav dog helt andre vilkår. Uden væsentlig egenkapital tegnede man 1916-1918

kontrakter på levering af 32 fragtdampere på i alt 94.500 tons og overtog i 1916, for at sikre den fornødne viden og maskiner en stor del af aktierne i A/S "Frichs" i Århus, landets næststørste maskinfabrik. Pengene hertil fik man fra store banklån og stadige udvidelser af aktiekapitalen. Problemet var at stål efterhånden vanskeligt kunne købes for penge! Mens det almindelige pristol næsten tredobledes, 15-dobledes stålpriserne 1914-1918.

Brødrene Stuhs "Mekaniske etablisement og Maskinværksted" i Danmarksgade havde siden 1903 produceret cykler, sy- og skrivemaskiner, elmotorer og biler. I 1912 tog firmaet springet til stålskibe. Det gik i begyndelsen godt, men konjunkturerne under første verdenskrig var mere end man kunne magte. Fotografi ca. 1910. Ukendt fotograf.

For at få fat i "De Smithskes" metallagre, der stadig rummede betydelige mængder til 1914-priser, tilbød Aalborg Værft derfor den 20. december 1917 at købe virksomheden til overtagelse en uge senere! Trods god betaling, det dobbelte af den bogførte værdi på 240.000 kr., afslog "De Smithske". Værftet nåede derfor kun at bygge 3 af de 32 skibe under krigen samt 5 efter med stål købt i 1919. Fra 1920 styrtdykkede stålprisen, skibene blev usælgelige og i 1921 var værftets driftsunderskud vokset til over 8 millioner. Aktiekapitalen på 4 millioner var tabt og Landmandsbanken måtte afskrive andre 4 millioner. Værftet likviderede i 1922 og blev herefter i realiteten en kommunal virksomhed med Aalborg kommune som hovedaktionær frem til rederiet Lauritzens overtagelse af virksomheden i 1937.

Det var ikke den eneste virksomhed det gik galt for under "fredskrisen" 1921-1923, men helt omvendt alle andre opnåede "De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder" derimod sin største omsætning i perioden netop i årene 1921-1923. Det skyldtes de sønderjyske kirkeklokker!

Kirkeklokker

De første kirkeklokker

Ideen til at støbe klokker, fortælles det, kom fra former Christian Frederiksen (født i Østerild i Thy 1848). Han var ansat på ”De Smithske” i 40 år, fra 10. april 1877 til 20. juli 1917, bortset fra i årene 1897-1899 under de store arbejdskampe. Christian Frederiksen var desuden metodist og da metodistkirken i Aalborg, der var bygget i 1894, manglede en klokke, foreslog han at ”De Smithske” forsøgte sig. Klokken blev støbt og op-hængt senest år 1900, men findes desværre ikke længere. Efter at kirken i Aalborg blev nedlagt i 1986, blev klokken, der i øvrigt var revnet, flyt-tet til metodistspejdernes lejrhytte ved Søholt midt i Vendsyssel. Herfra blev den stjålet i 2007 og er formentlig siden omsmeltet.

Den ældste bevarede kirkeklokke støbt på ”De Smithske” i Aalborg fra år 1900. Nu på Hasle kirkegård på Bornholm.
Foto forfatteren februar 2009.

Til gengæld findes den jævn gamle klokke nr. to, støbt år 1900 på ”De Smithske” endnu bevaret på Bornholm! Den blev samtidigt med klokken til kirken i Aalborg, leveret til metodistkirken i Nexø. Herfra kom den til Rønne og hænger i vore dage i en ikke særlig god forfatning i egen klokkestabel på kirkegården i Hasle. Ud over årstallet 1900 er teksten fra Grundtvigs salme nr. 409 i salmebogen: ”Som Hønen Klukker Mindelig/ Saa Kirkeklokken Ringer/ O kommer Smaa nu brat til Mig/ Se hvor jeg breder Vinger/ Aar 1900”.

Størstedelen af de øvrige 430 kirkeklokker der blev støbt på ”De Smithske” kan endnu ses og høres rundt omkring i danske og i enkelte udenlandske kirker. 466 klokker om alle klokker i klokkespil medregnes. Det drejer sig altså om mere end hver tiende af den danske kirkeklokkebestand på knapt 4.000.

Danske kirkeklokker

Fra tiden før 1536 findes 325 danskstøbte kirkeklokker bevaret og fra 1536-1800 hele 700. 33 af disse bevarede klokker er i øvrigt støbt i Aalborg, hvad der naturligvis var grunden til at byen fik en ”Klokkestøber-

gade". I tiden mellem 1800-1900 støbte en hel del af de mange nye jern- og metalstøberier i Danmark kirkeklokker. Det gjaldt "Allerup" i Odense (40 klokker), "Frichs" i Århus (60 klokker), "Meilstrup" i Randers (100 klokker), men først og fremmest "Gamst og Lund" i København, der mellem 1814 og 1887 støbte 456 endnu benyttede kirkeklokker. Derimod støbte "De Smithske" *ikke* kirkeklokker i 1800-tallet.

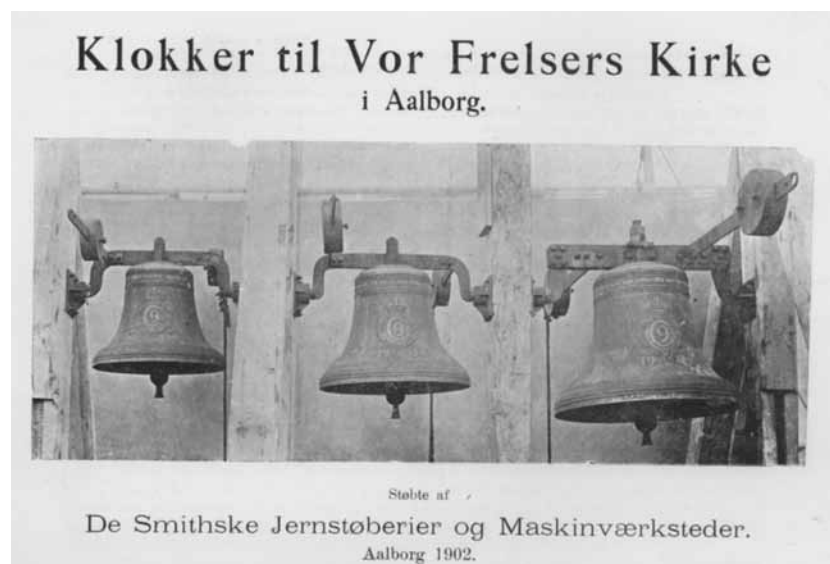
Sidst i 1800-tallet begyndte tyske klokkeproducenter at vinde indpas på det danske marked. Danmarks kendteste klokker, rådhusklokkerne i København fra år 1900, er således alle tyske ("Gebrüder. Edelbroch" i Gescher ved Münster). Det forekommer derfor lidt overraskende at "De Smithske" netop startede klokkefabrikationen på dette tidspunkt. Det skyldtes dog nok heller ikke alene de to små klokker til metodistkirkerne, vejen blev snarere banet af den kontakt man havde med kirkerne via levering af centralvarmeanlæg.

Badeanstalter, centralvarmeanlæg og klokker

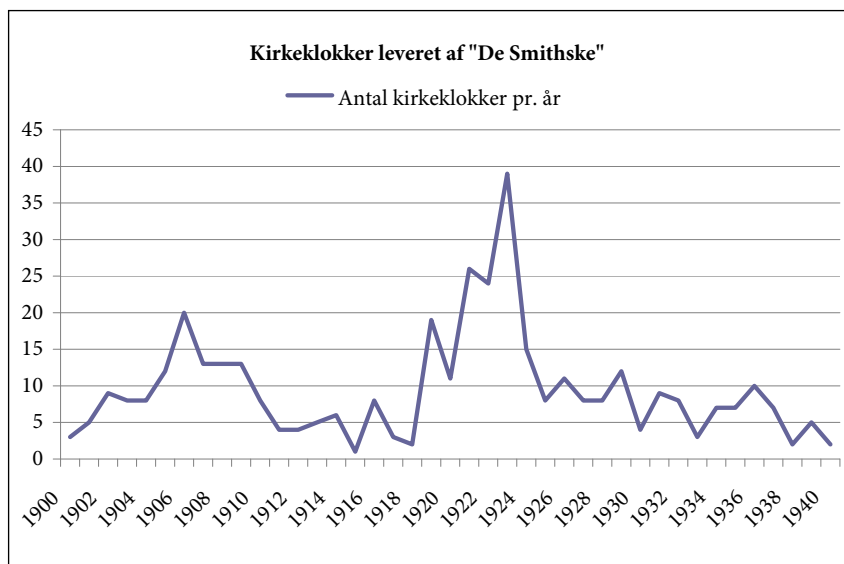
Det første varmeanlæg i Aalborg blev leveret i 1887, da "De Smithske" fik entreprisen på badeanstalt og centralvarmeanlæg på "Aalborg Bys og Amts Sygehus". Herefter fulgte i 1891 "Aalborg kommunale badeanstalt", 1898 - 1902 en række kommunale skoler og i 1898 et centralvarmeanlæg til Nørresundby kirke. Det fulgtes af centralvarmeanlæg til Budolfi (1899); Vor Frue (1900) og Aalborg Kloster og Kirke (1902). Disse kirker havde i forvejen kirkeklokker og fik først senere nye leveret af "De Smithske". Men de nye kirker der blev bygget omkring år 1900 savnede både varmeanlæg og klokker og kunne nu få begge dele leveret af "De Smithske". I Aalborg gjaldt det "Vor Frelser" i 1901 og "Vejgaard kirke" i 1904, der både fik klokker og varmeanlæg. Herefter spredte det sig til andre steder i landet, hvor "De Smithske" naturligvis ikke var ene om at levere centralvarmeanlæg til kirker med alt det støbegods der fulgte, men det eneste firma der fandt på at kombinere leveringen af varme og lyd. Det var herigennem man erobrede markedet for kirkeklokker på landsplan.

Leverancen i 1902 af kirkeklokker til den nye Vor Frelser Kirke i Aalborgs Vestby blev det egentlige gennembrud for "De Smithske", der hurtigt skulle blive landets førende klokkestøberi. Ukendt fotografi 1902.

En særlig reklameværdi fik leverancen af centralvarmeanlæg og klokker til Vor Frelzers Kirke i Aalborg, hvor "De Smithske" ud over de to klokker der var bestilt til kirken, skænkede en tredje så "man ved at skabe en smuk treklang, kunne henvise andre kunder til et sådant større arbejde". Alle tre klokker blev fremvist i København inden ophængningen i Aalborg og i 1903 leveredes endnu et sæt klokker til Esajaskirken i København. Efter denne levering kunne "De Smithske" citere Kirkeministeriets konsulent i klokkespørgsmål, kapelmester Fr. Rung for, at "De Smithskes klokker havde en usædvanlig smuk tone af sjælden renhed med stor klangfuldhed der på ingen måde stod tilbage for udenlandske klokker".

Produktionsprotokol for kirkeklokker 1900-1960 med angivelse af kunde, klokkens dimensioner og pris.

Kong Christian den 9.'s død den 29. januar 1906 blev næste markedsfremstød. Det var i 1906 hele 43 år siden en dansk konge sidst var død og da alle landets kirkeklokker derfor skulle kime i anledning af dødsfaldet, var der temmelig mange af de gamle landsby-kirkeklokker der sprang. Som det kan ses af grafen var 1906 derfor et højdepunkt for leverede klokker. Næste højdepunkt blev 1921-1923, da "De Smithske" fik leverancen af kirkeklokker til Sønderjylland.

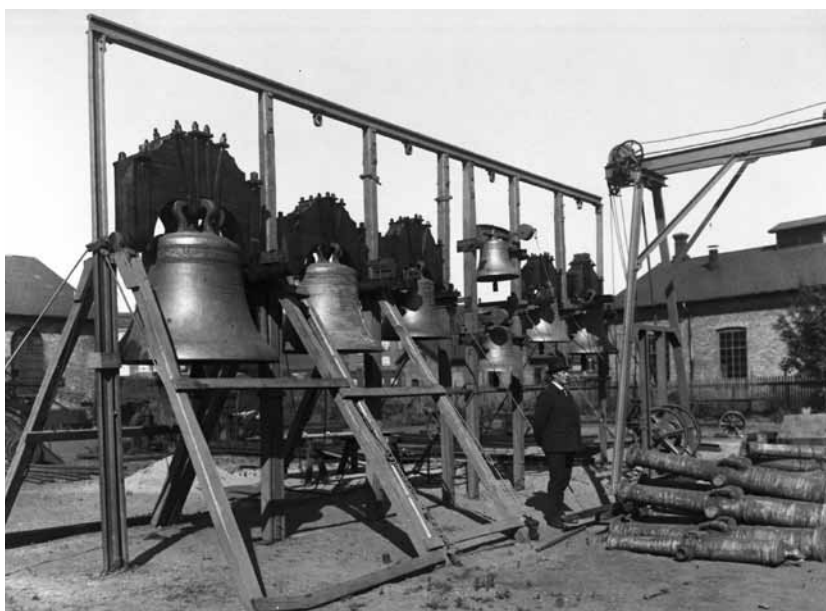
De sønderjyske kirkeklokker

Allerede den 16. januar 1919 havde firmaet været så forudseende at skænke 1.000 kr. til "Nationalfondet af 1918 for anskaffelse af kirkeklokker til Sønderjylland", der skulle finansiere en erstatning for de klokker, der under Verdenskrigen var blevet nedtaget og omstøbt af den tyske militærforvaltning. For et var sikkert, omstøbning af gamle malmkanoner til kirkeklokker i de mange sønderjyske kirker der blev danske ved genforeningen i 1920, kunne naturligvis ikke foretages på tyske støberier! Det danske Krigsministerium leverede 60 gamle malmkanoner fra Tøjhuset, der i øvrigt stammede fra tilsvarende danske tvangsudskrivninger af kirkeklokker i 1528 og 1601, som bidrag til støbning af i alt 44 klokker til 38 kirker i Sønderjylland. Herunder domkirken i Haderslev og kirkerne i Aabenraa, Tønder og Løgumkloster. For "De Smithske"

Direktør C.F.L. Sørensen på "De Smithske" foran en prøveophængning i Papegøjehaven af enkelte af de mange klokker der 1921-1922 blev leveret til Sønderjylland, der efter folkeafstemningen i 1920 var vendt tilbage til Danmark efter 56 år under tysk styre.

Det betød at tyske støberier ikke var velsete som leverandører og at Krigsministeriet, ligeledes af symbolske årsager, leverede gamle kanoner der kunne omstøbes til kirkeklokker.

Foto 1921, H. Tønnies.

betød denne ordre en fuldstændig afvigende udvikling i forhold til resten af metalindustrien, som led under dumpingpriser fra den tyske metalindustri. Men denne konkurrence var "De Smithske" immun over for, når det drejede sig om kirkeklokker til Sønderjylland. Som direktør Sørensen bemærkede i årsberetningen for 1922 – "denne bestilling på de sønderjyske klokker har været den største støberiet nogensinde har udført, og ved sin art og den heldige måde på hvilken opgaven er løst, har den gjort os landskendt og kastet glans over vort navn".

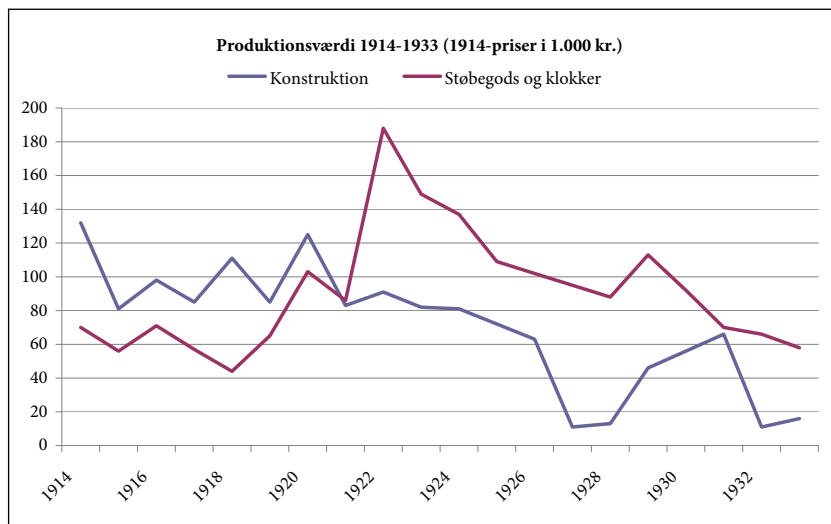

Klokke til Haderslev Domkirke fotograferet af H. Tønnies 16. december 1931. Normalt blev klokkerne fotograferet inden levering.

Spørgsmålet var imidlertid om det ikke snarere var direktør C. F. L. Sørensen der blev kendt. Han kendes i vore dage som den betydeligste klokkestøber i Danmark i 1900-tallet, men nævnes sjældent som direktør for "De Smithske".

Ved C. F. L. Sørensens død i 1926 udskiltes klokkestøbningen internt i firmaet således at den nye administrerende direktør Broe, *ikke* fik ansvar for klokkerne. Det fik til gengæld Sørensens to sønner, Eyvind (født 1892) og Kjeld Th. Sørensen (født 1903). Det viste sig som en helt umulig organisering. Bestillingerne gik til brødrene Sørensen, mens klager over manglende levering og fejl gik til direktør Broe. I marts 1931 løstes problemet ved at brødrene Sørensen startede eget konkurrerende klokkestøberi i Brønderslev. Vor Frelsers kirke på Christianshavn kom til at ligge midt i "vadestedet". Af en bestilling på tre klokker blev den første leveret i 1929 af "De Smithske", de to næste i 1931 af "Brønderslev klokkestøberi". Det virkede i årene 1931-1946 og støbte i denne periode 76 klokker til danske kirker. "De Smithske" støbte 260 frem til produktionen standsede i 1965. Herefter havde "De Smithske" frem til 1975 "Royal Eijsbouts" klokker fra Asten, Holland i kommission indtil både salg og reparationsarbejder udskiltes i et nyt firma I/S "Dansk Kirkeklokketeknik", der siden har arbejdet i et tæt samarbejde med "Løkken Smede- og Maskinværksted."

Generelt 1900-1935

Regnet i faste 1914-priser faldt produktionsværdien for såvel maskin- og konstruktionsarbejder som for støbegods og klokker i perioden. Støbegodset, først og fremmest klokkerne, blev fra 1921 den vigtigste produktionsgren men også den faldt i værdi.

Tallene er fra indberetningerne til indenrigsministeriet 1916-1933 samt årsberetningerne 1914-1916.

I anledning af "De Smithskes" 100-års jubilæum i 1934 som virksomhed i Aalborg bestilte byen et klokkespil til byens domkirke hos virksomheden. Men det var samtidigt karakteristisk, at egentlige metalarbejder, først og fremmest stålrammen til det nye spir, blev leveret af Aalborg Værft. Det var også værftet, der byggede Aalborgtårnet, den første Aalborgshal, samt størstedelen af den nye Limfjordsbro i 1933. Ordrene gik, uden licitation, til det kommunalt ejede "Aalborg Værft". Derimod fik "De Smithske" stadig en del reparationsordrer. Det gjaldt særligt skinnearbejder for Stats- og Privatbanerne samt maskin- og kedelarbejder på lokomotiverne; reparationsarbejder på Cement- og Svovlsyrefabrikkerne og 1928-1931 store monteringsarbejder på både den nye Eternit- og Spritfabrik i Aalborg. Men måltet udviklingen i faste priser (1914-kroner), sank produktionsværdien for såvel støbegods som konstruktioner hele perioden igennem. Undtagelserne var klokkestøbningen 1921-1923 og konstruktionsarbejderne på "Spritte" og "Eternitten" omkring 1930, der gav midlertidige forbedringer.

Nøglepersoner og personale

De ansatte på "De Smithske" fotograferet i Papegøjehaven i året 1922 der blev højdepunktet for klokkestøbningen.

Indrammet ses til højre direktøren fra 1893 til 1926 C.F.L. Sørensen, til venstre N.P. Broe, der blev direktør 1926-1935.

Ukendt fotograf.

Direktører

Efter direktør C. F. L. Sørensens død den 9. november 1926 blev hans efterfølger direktør **N. P. Broe**, født 16.01.1874 i Stouby ved Horsens. Broe var udlært som maskinarbejder i 1896 ved ”Møller og Jochumsen” i Horsens, hvor han sideløbende læste til konstruktør. Som sådan blev han ansat på ”De Smithske” i 1897, blev næstkommanderende og i realiteten ansvarlig for alt andet end den klokkestøbning som direktør Sørensen i stadig højere grad koncentrerede sig om. Sådan fortsatte det i virkeligheden efter 1926. Direktør Broe fik ansvar for alt, undtagen det der vedrørte klokkestøbningen og først da brødrene Sørensen fra 1931 etablerede eget klokkestøberi i Brønderslev, fik Broe hele virksomheden under sig. Hans direktørtid blev dog relativt kortvarig, årene omkring 1930 var de vanskeligst tænkelige, og Broe søgte derfor sin afsked pr. 31.12.1935. Han blev erstattet af den, der skulle blive virksomhedens nøglefigur de følgende 40 år, direktør Poul Egenfeldt. Ham vender jeg tilbage til i næste kapitel.

C. Th. Malling (1832-1905) var formand for ”De Smithske” 1888-1905. Som ekspeditør for dampskibstrafikken på Aalborg 1857 til 1905 samt ledende byrådsmedlem skaffede han virksomheden ordrer på skibsreparationer, maskiner til vandværket og varmeapparater til offentlige bygninger. Det var også ham der søgte at presse firmaet til at blive et stålskibsværft. Fotograferet den 22. februar 1895 af H. Tønnies.

Bogholderi og skrivestue på ”De Smithske” i Aalborg, foto 30. december 1935, H. Tønnies

På bestyrelsessiden var Chr. Simoni i 1888 blevet erstattet som formand af dampskibsekspeditor **Carl Thorvald Malling** (1832-1905), der på mange måder var lige så centralt placeret i dansk erhvervsliv som Simoni. Malling var dampskibsrederens H. P. Priors stedsøn og blev fra 1857 ekspeditør på H. P. Priors rutebåde på Aalborg og Limfjorden indtil firmaet fra 1866 dannede DFDS. Det skaffede ”De Smithske” mange skibsreparationsordrer og som mangeårigt medlem af Aalborg byråd, var det også Malling, der var den vigtigste initiativtager til at der blev skabt badeanstalter og centralvarmeanlæg på Aalborgs hospitaler, skoler og kirker. Hans efterfølger som bestyrelsesformand 1905-1934, toldinspektør **C. F. T. Christensen**, havde ikke tilsvarende forbindelser og det kan have været en af grundene til virksomhedens markante tilbagegang i denne periode.

Medarbejdere

Medarbejderne på ”De Smithske” delte sig i tre grupper. Funktionærerne, værkstedsarbejderne og støberiarbejderne.

De månedslønnede funktionærer udgjorde i hele perioden omkring 12 ansatte med samme funktioner. Opstillet efter årslønnens størrelse i 1917 drejede det sig om:

Direktør (5.400 kr.), en konstruktør og en fabriksingeniør (hver 3.600 kr.), en værkfører (3.000 kr.) og en støbemester (2.600 kr.), en fuldmægtig (2.600 kr.), en bogholder (2.400 kr.) og en handelsrejsende (3.000 kr.) samt 3 til 4 kontorister (480 kr.) I mere moderne termer bestod ”tegnestuen” af to personer; ”salgsafdelingen” af en person, ”sekretariatet” af en person og ”bogholderiet” af en person. De to sidstnævnte havde dog 3-4 kontorister til deling.

De timelønnede arbejdere var skarpt adskilt i værkstedarbejdere og støberiarbejdere, men der var en talmæssig balance mellem de to afdelinger. Med i gennemsnit 60 arbejdere på fabrikken var halvdelen på værkstederne, den anden halvdel på støberiet. På værkstederne var ma-

Direktionskontoret på "De Smithske" i Algade 1834-1935. Gennem vinduet skimtes domkirken og over sofaen hænger bestyrelsesformand indtil 1888, Christian Simoni, på hæderspladsen. Lige over ryggen på sofaen skimtes det ganske lille og nu forsvundne daguerreotypi af stifteren, Henning Smith. Foto H. Tønnies 30. December 1935

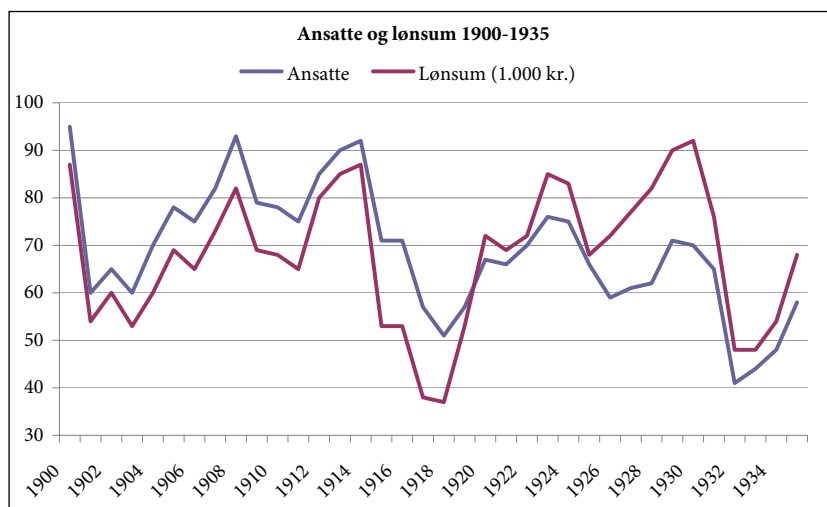
skinarbejderne og maskinarbejderlærlinge langt de fleste, 20 eller flere, men hertil kom 4-5 snedkere og 6-8 arbejdsmænd. På støberiet var det først og fremmest formene og formerlærningene der dominerede billedet, også her bistået af et mindre antal arbejdsmænd.

Formere og arbejdsmænd venter på at det flydende støbejern løber ud af kupolovnen og står parat med formene, hvori støbejernnet "formes" til det man ønsker sig. Sådan som det uden afbrydelse var sket på dette sted i Algade i Aalborg i mere end hundrede år fra 1834 til 1935. Fotograf H. Tønnies 21. december 1935

Totalt set faldt antallet af ansatte perioden igennem, hvad der svarede til fabrikkens almindelige udvikling. Lønsummen, der her er vist i faste priser (1900-kroner), fulgte naturligvis medarbejdertallet. Dog klart således, at lønnen var relativt set lavere før 1920 og havde problemer med at følge med inflationen under første verdenskrig. Eller sagt med andre ord, reallønnen udhuledes. Omvendt efter 1920 hvor lønnen ikke

Antallet af ansatte halveredes mellem 1900 og 1935 fra knapt 100 til omkring 50. Værst så det ud omkring 1901, 1918 og 1932. Lønsummen der her er udtrykt i 1.000 kr. og i faste 1900-kroner følger naturligvis antallet af ansatte. Men man ser også, at lønnen relativt set er højere efter 1918 end før. Tallene er hentet fra årsberetninger og indberetninger til staten.

fulgte med ned under deflationen og derfor forbedredes. Så samlet set steg reallønnen. Det gav arbejdsgiverne problemer og det var da også netop dette spørgsmål der gav anledning til den eneste større arbejdskonflikt i perioden. Storstrejken og lockouten i 1925, der blev vundet af arbejderne. Det markerer sig i øvrigt på grafen som en efterfølgende lønstigning i forhold til antallet af ansatte. Men i det store og hele var der ro og fred.

Ro og fred og ingen konflikter

Efter år 1900 blev der tale om helt andre og langt mere beherskede toner når arbejds- og lønforhold omtales i bestyrelsesprotokoller og årsberetninger. År efter år blev det gentaget, at *"forholdet til arbejderne er godt"* (1901) – *"så lyst som nogensinde"* (1912) – at *"forholdet til arbejderne er godt, men det er det jo for resten altid på De Smithske"* (1921) – *"som altid godt"* (1932). Selv når mørke skyer gled forbi, syntes de ikke at berøre *"De Smithske"* – *"såfremt lockout og andre større ulykker ikke indtræffer, må man forvente at også 1914 bliver et godt år"* (1913).

Helt gode blev 1914 og de følgende år jo ikke, selvom det lykkedes Danmark at holde sig uden for Verdenskrigen, men på arbejdsmarkedet *"har der været ro hele året og der er ingen grund til at tro at det ikke også vil blive sådan næste år"* (1917) – for vel var der mørke skyer og revolutioner andre steder, men ikke på *"De Smithske"*. *"Den uro der hersker verden over på arbejdsmarkedet har også gjort sig gældende hos os. Lønnen er steget stærkt, men det gælder jo alle"* (1918). *"Den standende strid mellem arbejdsgiver og arbejder er jo ikke andet og mere end samfundets bestræbelse efter at opnå den ligevægt, som sammen med så meget andet blev forrykket under verdenskrigen"* (1921).

Selv det store strejkeår 1925 omtales som *"et år med et stedse godt forhold til arbejderne"*. Det på trods af at den store lockout, der varede fra 18. marts til 5. juni 1925, blev startet i den aalborgensiske metalindustri og satte *"De Smithske"* helt i stå i næsten 3 måneder. Men resultatet blev da også, at lønningerne *ikke* blev nedsat i takt med det faldende forbrugerpristal. Kun en enkelt strejkesituation havde fabrikkens ledelse svært ved at forstå. 15. september 1930 gik fabrikkens 8 **hånd**formere i en strejke,

der varede frem til april 1931. Det skete på ønsket om en timeløn på 153 øre frem for de 149,4 øre man fik. Strejken var overenskomststridig og da fabrikkens **maskin**formere ikke deltog i strejken, blev støberiet holdt i gang. Lønnen blev ikke forhøjet, så muligvis drejede sagen sig snarere om det gamle formerfags bekymring over maskinernes indmarch i støberiprocessen. Denne udvikling, hvor håndværksprægede arbejdsprocesser efterhånden blev erstattet af mere maskinmæssige skulle blive et

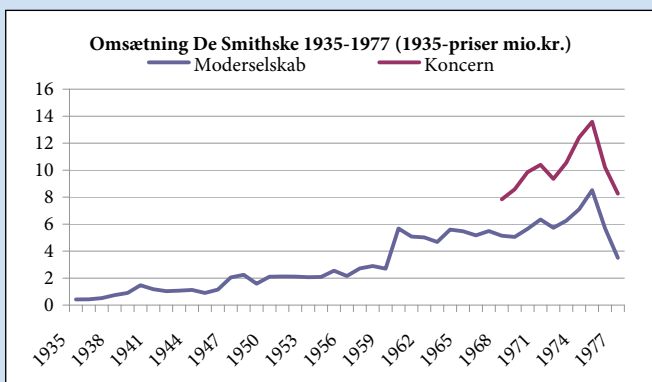
Støberiet i Algade kort før lukningen efter 101 års virksomhed 1834-1935. Håndformere i arbejde.

Fotografi H. Tønnies 21. december 1935

Sammenfatning 1935-1977

De 40 år fra 1936 til 1976 viste næsten ubrudt fremgang for "De Smithske". Beskæftigelsen tredobledes fra 100 til 300 i modervirksomheden og til næsten 500 ansatte når koncernens datterfirmaer medregnedes: "Desmi Pumper AB" ved Stockholm fra 1964, "A/S Skalborg Maskinfabrik" 1966 og "A/S K. B. Hanssons Metalstøberi" i Aalborg 1970.

Regnet i faste priser (1935-kroner) 14-dobledes omsætningen i moderselskabet og 24-dobledes, om hele koncernen medregnes. En tilsvarende vækst, der samtidigt strakte sig så stabilt over en så lang periode, havde virksomheden ikke oplevet tidligere.

Men det svarede til udviklingen i den danske industri og totalt set voksede industrien derfor betydeligt hurtigere end samfundsøkonomien. Industriens eksportværdi oversteg i 1961 for første gang landbrugseksporten og har herefter spillet en stadig større rolle som lokomotivet i dansk økonomi. Allerede i 1972 var industrieksporten dobbelt så stor som landbrugseksporten.

Denne udvikling fra en industri der alene producerede for hjemmemarkedet til et erhverv, der blev båret frem af en stadig større eksportandel prægede også "De Smithske", hvis eksport steg fra nul til 30 % af produktionen mellem 1945 og 1975. Udviklingen tog særligt fart fra midt i 1960'erne i kraft af produktionen af pumper, hvoraf mere end halvdelen eksporteredes.

Den stadige fremgang skyldtes fra først af ikke mindst det nye fabriksanlæg og den nye direktør Egenfeldt (1936-1970). Det betød at produktionen skiftede karakter, således at "De Smithske" allerede inden krigsudbruddet i 1939 havde en produktionsvifte, der matchede krigens mangel på energikilder. Det gjaldt eksempelvis vand-

turbiner og tørvemaskiner, der kunne sættes ind i den indenlandske energiproduktion samt de pumper der var uundværlige i vandfyldte tørvegrave. Hertil kom brandpumper til beredskabstjenesten og i det hele taget stadig flere og bedre pumper, der efterhånden udvikledes til at blive virksomhedens vigtigste produktionsgren. Ændringerne afspejlede sig i balancen mellem afdelingerne. Støberiet svandt langsomt ind for helt at blive nedlagt i 1977, mens både maskinafdelingen og antallet af funktionærer på tegnestue og i bogholderi voksede.

Væksten udtrykte sig i kapitaludvidelser, nye datterselskaber og et stadigt større behov for nye fabriksbygninger. Det fik virksomheden så på den nuværende adresse i Nørresundby ved lufthavnen i 1976-1977. Desværre samtidigt med at en generel og langvarig strukturkrise brød ud. Aalborgs tid som Danmarks sværindustrielle center var forbi. Både værft og størstedelen af cementindustrien forsvandt, men på en måde der betød at kapital fra den nedlagte cementproduktion kunne investeres i "De Smithskes" overlevelse.

Poul Egenfeldt, direktør 1936-1970, siddende i midten på første række foran det samlede personale på "De Smithskes" fabrik på Annebergvej i Aalborg. 1943 Ukendt fotograf.

Sporskiftet i 1936

Den nye administrerende direktør, Poul Egenfeldt, var født i Svendborg den 3. april 1900. Han blev cand.polyt. 1925 og arbejdede herefter som ingeniør på tyske og amerikanske maskinfabrikker i Mannheim, Indiana og Ohio. Han kom til "De Smithske" i 1935 og blev administrerende direktør fra 1. januar 1936 indtil 1970. Egenfeldt trådte ikke til på et opløftende tidspunkt. De første 4 år, 1936-1939, kørte virksomheden med betydelige underskud, og for første gang siden 1903, blev der ikke udbetalt udbytte til aktionærene i årene 1937-1939.

Det betød dog ikke at virksomheden, eller dens nye direktør, savnede troen på fremtiden. Tværtimod lykkedes det i løbet af 1936 at samle de adskilte værksteder i Papegøjehaven og i Algade på hjørnet af Vestre Fjordvej og Annebergvej i den vestlige udkant af Aalborg i Buaas gamle fabrik. Fabrikken lå på den vestre grænse for det bebyggede område i Aalborg med udsigt til kolonihaver og dyrskueplads mod vest.

Samtidigt genoptog virksomheden det store og brede vareudvalg der havde kendetegnet den i 1800-tallet: maskiner, kedler, entreprenøropgaver, samt støbegodsvarer og naturligvis klokker. Men med den væsentlige forskel fra tidligere, at virksomheden blev bedre organiseret

Fabrikken der var bygget på marker langt uden for byen i 1898 og endnu i 1936, da "De Smithske" flyttede hertil, kun havde få naboer, var omkring 1960 omgivet af boligblokke hvis beboere klagede over røg og støj. I årene efter rejste der sig krav om at flytte fabrikationen længere væk og i 1977 flyttede hele virksomheden til nye lokaler på industriarealer nord for Limfjorden. Ukendt fotograf omkring 1960

Støberiet i Algade efter fraflytningen. 1936 H. Tønnies

og derfor hurtigt og fleksibelt var i stand til at starte nye og lønsomme nicheproduktioner. Det skulle vise sig heldigt i de kommende år, hvor landet under besættelse, import- og valutarestriktioner blev henvist til at opfinde og producere en lang række nødvendighedsartikler inden for egne grænser.

Nedrivningen 1936-1937, her af støberiets nabo, Bispegården. Museet ses i baggrunden. H. Tønnies

De gamle lokaler

En egentlig modernisering af Algade-afdelingen, der i sin kerne rakte helt tilbage til Silkefabrikken fra 1756, var i virkeligheden opgivet mange år tidligere. Allerede før 1914 havde der været hektiske diskussioner om en sanering af Aalborgs bymidte og nye gadeføringer. Herunder en vestlig boulevard som sidestykke til den østlige, der blev gennemført 1909-1911. Da det kom til stykket gennemførtes gadegennembruddet længere mod vest med det nye Vesterbro 1929-1933, mens en ny forbindelse, Vingårdsstræde, mellem Boulevarden og Vesterbro lige syd for "De Smithske" blev gennemført i 1935. Aalborg Kommune ønskede desuden at skabe en stor åben plads i byen, netop der, hvor "De Smithske" havde ligget siden 1834. De mange planer betød, at man i hele 1900-tallet havde været yderst tilbageholdende med ændringer og forbedringer. Nu bød Aalborg kommune 210.000 kr. for hele grunden med bygninger til nedrivning.

21. december 1935 foregik sidste tapning af smeltet støbejern efter 101 års virke i Algade 43. Overretssagfører Knud Grünwald, der var medlem af bestyrelsen fra 1932 til 1960, ses midt for med butterfly. Med ryggen til står Verner Tønnies (1890-1951). Han var tredje generation i fotografirmaet H. Tønnies, der siden 1857 havde fotograferet for "Det Smithske"

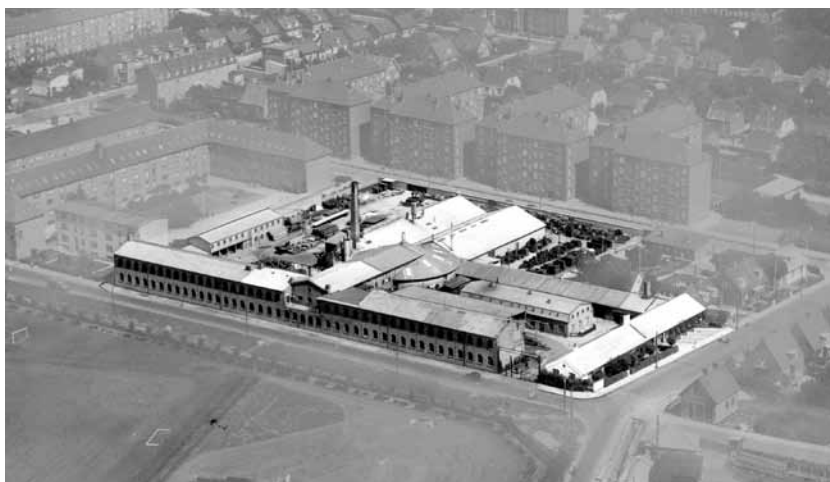

Hvad "De Smithskes" afdeling i Papegøjehaven angik, var Vesterbro efter det store gadegennembrud 1929-1933 blevet langt mere attraktiv. Grund og bygninger solgtes derfor delvis til Aalborg Kommune for 100.000 kr., det var her Aalborghallen blev bygget i årene 1950-1953. Delvis til mejerimaskinefabrikken "Paasch, Larsen og Petersen" for 65.000 kr., der dog straks videresolgte bygninger og inventar til Smedemester P. Jørgensen, der senere flyttede til Skalborg ("Skalborg Maskinfabrik"). Grunden rummer nu parkeringsplads og hotel lige nord for Aalborghallen.

"De Smithskes" administrationsbygning i Papegøjehaven blev dog foreløbig bibeholdt og i årene 1936-1961 benyttet som fabriksudsalg efter at udsalget i Algade var blevet hjemløst. 1961 flyttede fabriksudsalget til Boulevarden som bredt udsalg af hårde hvidevarer. Det blev frasolgt i 1977.

De nye lokaler på Annebergvej 1936-1977

"De Smithske" købte til gengæld "Buaas" gamle fabrik fra 1898 på Annebergvej af firmaet "Paasch, Larsen og Petersen" med grund, støberi og maskinværksted. Salgsregnskabet gik pænt op. "De Smithske" fik 375.000 kr. kontant ved salg af de to gamle fabriksafdelinger og betalte 175.000 kr. for den nye. Så trods et væsentligt driftsunderskud i 1936 på 63.000 kr. blev der udbetalt udbytte på 3 % til aktionærerne. De godkendte da også enstemmigt flytningen og hele virksomheden kunne nu samles ét sted. Der var tale om langt større produktionslokaler på 4.500 m² etageareal, der oven i købet var bygget og siden benyttet til støberi- og maskinproduktion.

Luftbillede fra 1959 af fabriken på Annebergvej taget i anledning af "De Smithskes" 125-års jubilæum. Både administrationsbygningen til højre, den lange bygning med maskinværksted og kedelsmedje i forgrunden, samt den runde støberibygning i midten hørte til Buaas fabriksbygning fra 1898. "De Smithskes" brugte disse bygninger og føjede yderligere til 1936 - 1977. I de senere år var der dog ikke længere udvidelsesmuligheder og beboerne i de boligblokke, der var skudt op rundt om anlægget, klagede over røg og støj. Ukendt fotograf

Billedet viser fabriken set fra sydvest. I forgrunden Vestre Fjordvej og til højre Annebergvej. Gaden bag fabriksanlægget hedder meget passende "Henning Smiths Vej", gaden bag husene yderst til venstre lige så passende "Poul Buaas Vej". Buaas byggede 1898 den fabrik som Henning Smiths arvtagere drev 1936-1977. Efter fejlslagne planer om et industrimuseum i 1977 og skiftende erhvervsbenyttelse rummer bygningerne fra 2005 "Andelsboligforeningen Støberiet" med 50 lejligheder.

Hovedindgangen til virksomheden var mod Annebergvej, hvor en lang, lav énetages længe på 430 m² rummede både direktør- og værkførerbolig samt kontor. Den lange toetages bygning mod Vestre Fjordvej på i alt 1.530 m² rummede maskinværksteder og montagehaller, mens de centrale bygninger omkring den runde støberibygning i midten havde håndformeri, maskinformeri, kedelsmedje og magasiner. De tre store fabriks haller med lyse tage i baggrunden er nyere bygninger fra først i 1960'erne. De kom til at huse plade- og stålkonstruktionsværksteder samt i stadigt stigende omfang produktionslokaler og prøverum for

pumper. Men heller ikke disse haller var tilstrækkelige for den voksende produktion og ”De Smithske” erhvervede derfor i 1965 grunde vest for travbanen ved cementfabrikken ”Norden”, hvor der blev bygget en ny 1.100 m² stor svejsehal for plade- og stålkonstruktioner. Det gav mere plads til pumpefabrikationen på Annebergvej. Men selv dette viste sig i længden utilstrækkeligt, og da der ikke længere var udbygningsmuligheder på Annebergvej, hvortil kom klager over røg og støj fra beboerne i de boligblokke, der siden 1936 var blevet bygget tæt på fabrikken, måtte ”De Smithske” opkøbe andre virksomheder inden for branchen for at skaffe plads for den stadigt stigende produktion. Men mere herom senere, for betingelse for denne mangeårige vækst var gennemførelsen af en ny produktionsstrategi i 1936.

Vognoptog kører ind på Aalborg Amts Landboforenings dyrskueplads umiddelbart vest for ”De Smithske” i 1939. Pladsen havde oprindeligt rummet militærets skydebaner og blev 1940-1945 kraftigt bebygget med tyske militær- og flygtningebaraker under besættelsen. Efter krigen blev der anlagt kolonihaver på området. Fotograf Jørgen Anker Kirkegaard.

Egenfeldts fremtidsstrategi af 1936

At det ”af hensyn til firmaets fremtid var af allerstørste betydning at erhverve nye og tilfredse kunder” gav jo næsten sig selv. Men i forhold til den tidligere virksomhedspolitik var det vigtigt at understrege, at det kun opnåedes ved en fleksibel produktion, der til stadighed afpassede sig efter markedets behov. Ændrede markedet sig, måtte der produceres nye varer, men det kunne kun ske hvis virksomhedens tegnestue og kontorp personale blev styrket. Der skulle skabes bedre balance mellem bestillings- og fabriksopgaver, således at virksomheden blev mindre sårbar over for skiftende konjunkturer. Det gjorde virksomheden ved at udvikle, producere og markedsføre en række standardartikler, der produceredes til lager når bestillingsarbejderne var få og små, og omvendt kunne hentes fra lageret, når der var mange og store bestillingsarbejder. Herigennem ville fabrikkens produktionskapacitet også blive bedre udnyttet. For at sikre sig et marked uden for Aalborg og opland kom der forhandlere i København, Århus og Oslo. Eller sagt med andre ord, der skulle skabes den bedst mulige balance mellem den løbende produktion og store enkeltbestillinger.

Hvad den løbende produktion angik, blev den for de følgende år fastlagt til at omfatte:

Støbegods: Komfurer, grubegylder, jernvinduer og andet bygningsstøbegods, kloakgods og lemme til nedstyrtningskakter

Kedler: Bageri- og spånfyrringskedler

Maskiner: Møllerimaskiner, hakkelsesmaskiner, maskiner til tørvefabrikation, vejtrømler, entreprenørpumper samt vandturbiner på licens.

Direktør Egenfeldt i Vestre Bådehavn i Aalborg i juli 1939 med den nye membranpumpe, den såkaldte "entreprenørpumpe". Det var den første pumpe fabrikken fremstillede i serieproduktion, men der skulle snart komme mange andre modeller til. Fotograf Jørgen Anker Kirkegaard.

Anden verdenskrig og den tyske besættelse

Den strategi der var blevet vedtaget og gennemført var endnu bedre end man kunne have vidst i 1936. Ved krigsudbruddet i september 1939 "frembød de nuværende forhold, ekstraordinære muligheder for fabrikationen". Det gjaldt særligt maskiner til tørvefabrikation, pumper og vandturbiner og virksomheden måtte fra årsskiftet 1939/1940 indføre

En række særlige produkter opstod under 1940'ernes mangelsituation. Øverst en "kartoffelkoger" på damp, nederst det særlige "sparekomfur" der kunne opvarmes med tørv og lignende dårlige opvarmningsmidler.
Foto Fritz Karner, 1941.

2-holds skift for at kunne følge med en svulmende ordrebog. Særligt afspejlede de svigtende tilførsler af kul sig straks i antallet af leverede komplette tørveværker: 1938: 3; 1939: 5; 1940: 61; 1941: 13; 1942: 11; 1945: 7; 1951-1952: 22. Sidstnævnte dog til Irland og Shetlandsøerne.

Efter den tyske besættelse den 9. april 1940 løb der naturligvis nye omkostninger på. Materialer, jern og kul blev stadigt dyrere og vanskeligere at skaffe. Kontorpersonalet blev udvidet for at klare det forøgede arbejde med fremskaffelse af materialer, importbevillinger, valutaattester m.m. Samtidigt skulle der etableres mørklægning, beskyttelsesrum og bedriftsværn, mens produktionsstandsninger i forbindelse med luftangreb og luftalarmer allerede fra sommeren 1940 vanskeliggjorde den stadig mere forcerede produktion af komplette tørveværker, gravemaskiner for tørvedynd samt tilhørende pumpe-systemer.

Brændselsrationeringen betød desuden et øget salg af kakkelovne og sparekomfurer. Disse varer havde "De Smithske" ellers sluttet med at producere i 1897, men produktionen steg nu til 2-3.000 om året. Hertil kom industrielle kartoffelkogere og kartoffelskrællere og komplette fiskemelsfabrikker og maskiner til udnyttelse af fiskeskind, der blev etableret i Hirtshals, Sæby, Århus, Kerteminde og Gudhjem.

Produktionen af vandturbiner og pumper startede fra efteråret 1939 på licens fra den svenske "Finshyttan HydroPower" i Filipstad (Värmland) og medførte bl.a. i 1941 en ordre fra afvandsstationen ved Ryde å ved Naskov på Lolland på en pumpe der trak 4.000 liter i sekundet. Det var dengang den kraftigste pumpe der nogensinde var blevet opstillet i Danmark. Som tørveværker var en erstatning for de kul Danmark ikke har, var vandturbinerne et forsøg på at erstatte den manglende energiforsyning med den vandkraft landet næsten ikke har. Vandturbinerne forblev et krigsfænomen: 1939 leveredes 3; 1940: 13; 1941: 26; 1943: 14; 1944: 10; 1945: 5; 1946: 5; 1947: 7 og 1948: 7. Den største i 1944, på 422 HK til Uldspinderiet på Søndermølle i Viborg. Til gengæld overlevede produktionen af pumper de særlige krigsforhold.

Når det gjaldt samarbejde med besættelsesmagten var det ikke populært. Da "De Smithske" således fik to diesellokomotiver til reparation fra "en tysk entreprenør" i efteråret 1944, orienterede direktør Egenfeldt på forhånd fabrikkens maskinarbejdere og kedelsmede om at det skete efter pres fra det tyske militær. Ingen på virksomheden var derfor særligt overrasket, da begge lokomotiver blev sprængt i luften natten til den 17. november 1944 og herefter fjernet til reparation "andetsteds".

Det gjorde ikke vanskeligheder ved at skaffe råmaterialer fra Tyskland mindre, men det hjalp at nabovirksomheden, cementfabrikken "Norden" fra midt i 1930'erne benyttede to af sine tre roterovne til at producere råjern. Det skete på grundlag af den kisask (jernoxid), der blev til rest, når "Nørresundby Svovlsyrefabrik" havde oparbejdet svovljern (pyrit) til svovlsyre, under krigen suppleret med myremalm fra danske moser. Herudover måtte "De Smithske" for at få jern, omstøbe gamle

ukurante beholdere, jernkonstruktioner og maskiner. Også kul og cin-
ders var få og dårlige og fra 1944 gik man udelukkende over til tørv. Det
var ikke nogen synderlig effektiv energikilde til jernstøbning og trods
rigeligt med ordrer indførtes en vidtgående arbejdsdeling. Støberiet var
således kun i brug en gang om ugen og elektricitet måtte man oftest
selv sørge for ved hjælp af nødgeneratorer. Da generatorerne blev drevet
med gas, der heller ikke kunne skaffes, måtte de omdannes til tørve-
drevne generatorer! Helt galt gik det med forsyningssituationen i krigens
sidste måneder, men det var vilkår ”De Smithske” delte med alle andre.

”De Smithske” tørveformningsmaskine ses her i
Store Vildmose nordvest for Aalborg i 1941, men
blev i de første efterkrigsår 1945-1949 en af virk-
somhedens vigtigste eksportartikler til Finland,
Holland og ganske særligt Irland. Foto Karner
28.6.1946

Overordnet set klarede de vanskelige år 1939-1945 ganske godt. Fak-
tisk bedre end i 1930'erne. Både arbejdsstyrke, overskud og udbytte til
aktionærene holdt sig hele vejen igennem på et forholdsvist lavt, men
efter omstændighederne meget tilfredsstillende niveau. Og vigtigst, ”De
Smithske” kom ud af krigen med et helt nyt sæt specialer. I 1946 blev det
for første gang nævnt, at ”Vore vigtigste fabrikationsartikler er nu pum-
per og turbiner”. Siden forsvandt turbinerne, men pumperne vedblev at
være fabrikkens vigtigste produkt og er det den dag i dag.

Tørvegravningsmaskine i Store Vildmose nord-
vest for Aalborg i 1943. Maskinerne bredte sig
over hele landet under krigen 1940-1945 og blev
herefter eksporteret i stort omfang 1945-1951.
Foto Karner 28.6.1946

Efterkrigstiden 1945-1959

Befrielsen førte selvsagt ikke lige straks til bedre produktionsforhold. De koks og cinders der overhovedet var at skaffe, var stadig af en meget ringe kvalitet, der gav stort spild. Noget støbegods revnede, andet var alt for hårdt til forarbejdning. Samtidigt var det svært at skaffe de nødvendige elektromotorer og dynamoer til pumper og turbiner. ”Vi havde kunnet få mange hundrede mindre pumpeanlæg i ordre, hvis vi havde haft motorer, og de meget store pumpeanlæg vi har i ordrer, har vi ikke kunnet færdiggøre”.

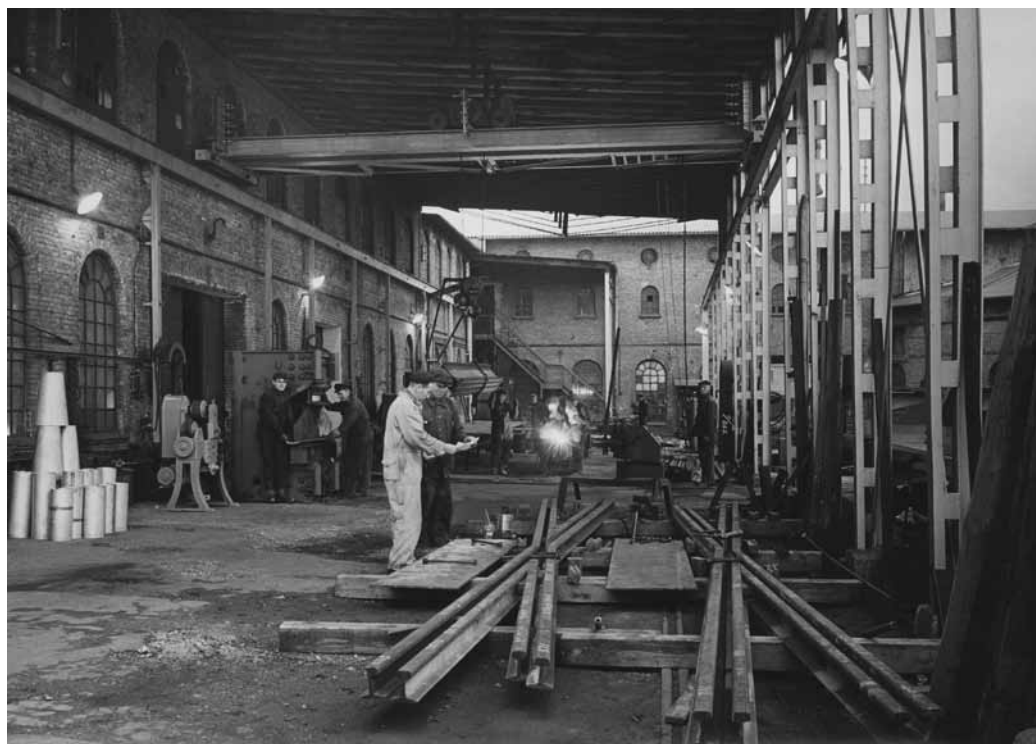
På industriudstillingen i Forum i København 1954 kunne ”De Smithske” præsentere et større udvalg af seriefremstillede selvansugende centrifugalpumper.
Foto Clausen 1954.

Men det nye var, at man nu, trods restriktioner kunne sælge til udlandet. Allerede i 1945 blev der leveret briketpressere til Belgien og Holland og tørveværker til Finland. I 1947 udvidedes produktionen af centrifugalpumper i en sådan grad, at de omtaltes som virksomhedens specialitet fra 1948. Der oprettedes et agentur i Australien og taltes om pumpeordrer fra lande som Finland, Norge, Island, Holland, Italien, Tyrkiet, Iran, Indien og Chile. Samt helt i særklasse Irland, hvor der blev afsat 200 tørvedyndgravere og 20 hele tørveværker med tilhørende afvandsningspumper.

Disse ordrer skyldtes ikke mindst, at direktør Egenfeldt rejste rundt i Europa, særligt Storbritannien og Irland, med sit foredrag ”*Peat and the problems involved in producing fuel of peat*” (Tørv og problemer omkring produktion af brændsel fra tørv). Den bevarede tekst er strengt faglig og velunderbygget og fortæller kun indirekte tilhørerne, at ”De Smithskes” produktionssystem for tørv var mere rentabelt end andre systemer på markedet. Det virkede i hvert fald, hvortil kom levering

af "De Smithskes" første skibspumper til "B & W". Det drejede sig om de selvansugende centrifugalpumper der fremover kom til at dominere omsætningen, ikke mindst på eksportsiden.

Uden for kedelsmedjen på "De Smithske" syd for støberiet, der ses i baggrunden, var der et halvtag hvorunder større stålop-gaver blev klareret. Her et krydspor til DSB.
Foto Clausen 1960

Selvom det gik rigtigt godt, var det tydeligt at fremdriften lå i maskinværkstederne og kedelsmedjen, mens støberiet ikke helt gav de resultater man forventede skønt øget produktion. Det gav sig udtryk i medarbejderstaben, der i hele perioden lå på omkring 50 i støberiet, men voksede fra 50 til 150 i værkstederne. For at forbedre resultatet blev størstedelen af støberiet fornyet 1952-1953 og funktionerne sammenbygget for at give en mere hensigtsmæssig arbejdsangang. Salget steg da også med en række markante ordrer, hvoraf kan nævnes 135 km olierørledning til forsvaret, samt stålkonstruktioner, pumper og rør til anlæg af Aalborgs netop påbegyndte fjernvarmeanlæg.

Direktør Egenfeldts udviklingsstrategi fra 1936 synes at have fungeret under både krigs- og fredsforhold. Virksomheden var blevet moderniseret og både omsætning, medarbejdertal og udbytte til aktionærer

År	Løbende værdi	Fast værdi (1900-niveau)
1875-1953	360.000	80.000 (1953)
1954-1960	450.000	101.000 (1954)
1961-1964	1.200.000	216.000 (1961)
1965-1971	2.400.000	350.000 (1965)
1972-1975	3.200.000	303.000 (1972)
1976-1976	6.800.000	427.000 (1976)
1977-1980	10.200.000	578.000 (1977)

Billede:
Omfattende arbejder med etablering af et fjernvarmeanlæg i Aalborg startede i 1954. Det gav både behov for rør og pumper.
Fotograf J.A. Kirkegaard

Skema:
Aktiekapitalens udvikling 1875-1980 – i løbende priser og i 1900-værdi. Fra årsberetningerne.

var gået stærkt frem. Udbyttet voksede år for år fra 4 % i 1940 til 18 % i 1960 og aktiekapitalen, der havde været uændret 360.000 kr. siden 1875, udvidedes i 1954 til 450.000 kr. Alle aktier blev købt af de gamle aktionærer.

*Trykprøve foran og på taget af støberiet på den selvansugende centrifugalpumpe, der var virksomhedens vigtigste serieproduktion fra og med 1950'erne. Den blev ikke mindst benyttet til brandslukning og skulle derfor kunne presse vandet højt til vejrs.
Fotograf Clausen, 1958.*

*Støbning i maskinformeriet
Clausen foto o. 1958.*

*Klokke der netop er hejst ud af den opmurede støbeform der skimtes bagved og nu skal efterbehandles for udseende og klang
Clausen foto o. 1958.*

*Modelsnedkeriet med træmodeller for støbeforme til de mange forskellige støbesager.
Clausen foto o. 1958.*

125-års jubilæet den 9. juni 1959

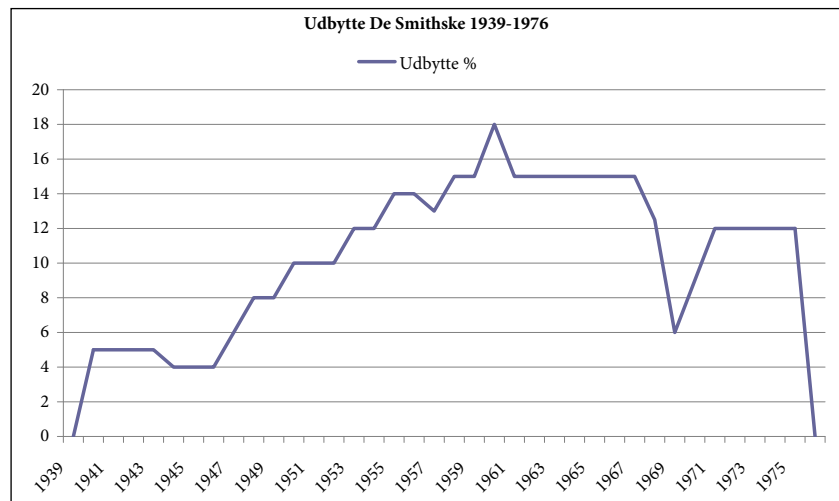
I modsætning til 100-årsjubilæet i 1934 var det en fornøjelse at fejre virksomhedens 125-års jubilæum i juni 1959. Der var afsat 80.000 kr. til formålet, og der var reception, kransenedlæggelse på Henning Smiths grav samt middag for alle medarbejdere med fruer om aftenen kl. 18-24. Alle fik desuden fri med løn på dagen og i tilgift 50 kr. med samt et jubilæumsskrift. Det var skrevet af Tyge Lassen (1899-1964), tidligere redaktør for "Aalborg Amtstidende" og på dette tidspunkt (1957-1964) leder af "Det danske Udvandrerarkiv" i Aalborg. Bogen, der blev udsendt til alle forretningsforbindelser og solgte godt i boghandelen, kunne fortælle om fabrikkens fremgang alle 125 år, dog særligt i den seneste direktørs tid. En graf over firmaets årlige omsætning gennem tiderne viste hvordan der egentlig ikke var sket noget før 1935, mens der var tale om en 15-dobling af omsætningen fra 1935-1959. Det reelle tal, når man tager højde for inflationen, var en 6-dobling. Men det var jo heller ikke så dårligt!

1960-1975 Gode tider bliver bedre

Overskriften er en omskrivning af Socialdemokratiets slogan op til 1957-valget: "**Gør gode tider bedre**" og var kendetegnende for hele samfundsudviklingen i 1960'erne. Ikke mindst industrien der i dette tiår overtog landbrugets rolle som landets vigtigste erhverv. Det skete samtidigt med at flytningen fra land til by for alvor tog fart, arbejdsløsheden forsvandt og parcelhusene og de første motorveje bredte sig fra byerne ud over det danske landskab.

Denne fremgang prægede også "De Smithske" de første 15 år efter 125-jubilæet og afspejlede sig på linje med andre større industrielle aktieselskaber i en række store aktieemissioner som gennemførtes uden problemer. Både eksisterende aktieindehavere og nye ønskede at købe aktier, der gav udbytte-procenter, der var steget uafbrudt siden 1940 og nu lå på 12-15 % frem til og med 1975. Men herefter gav de slet ikke udbytte 1976-2000.

Udbytte for "De Smithske" 1939-1976

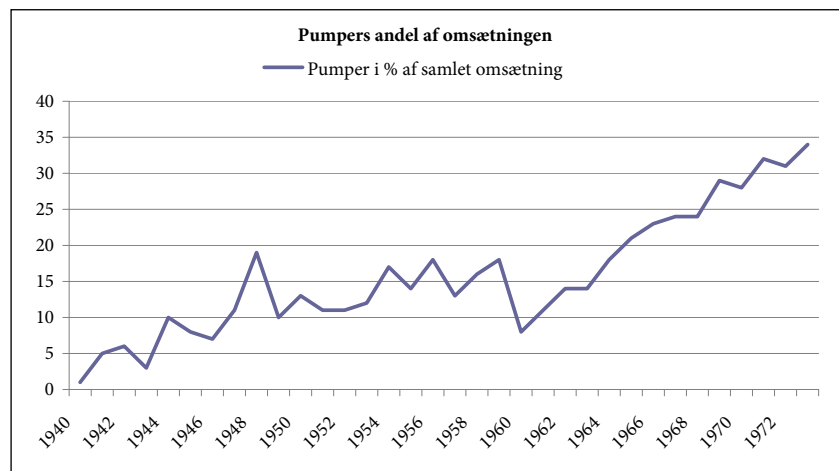
Regnet i faste priser (år 1900 niveau) var der ikke tale om voldsomme forhøjelser af aktiekapitalen i årene 1954-1972 og hver gang en forhøjelse kom, var den velbegrunderet i antallet af ordrer og de heraf følgende udvidelser af produktionsapparatet. Forhøjelserne i 1976 og 1977 derimod skyldtes, at "De Smithske" manglede penge, ikke alene til en ny fabrik, men til den daglige drift. Der blev derfor heller ikke længere mulighed for at betale udbytte til aktionærerne.

Produktion, udvidelser og datterselskaber 1960-1975

Centrifugalpumper

Centrifugalpumperne spillede år for år en stadig større rolle for den samlede produktion og omsætning for "De Smithske", og da det sidst i 1950'erne gav kapacitetsproblemer, afspejlede det sig som et fald i omsætningen. En nabogrund mod Henning Smiths Vej på 909 m² blev derfor anskaffet og en ny toetagers moderne værkstedsbygning til montage, maling og afprøvning af centrifugalpumper bygget. Mens "De Smithske" i 1950'erne eksporterede fra 10 til 25 % af pumperne voksede eksportandelen i løbet af 1960'erne fra 25 til 70 %. Ordrene gik ikke mindst til forsvaret i en række NATO-lande plus Sverige.

Udbytte fremgår af årsregnskaberne, pumpernes andel af den samlede omsætning af bilag til årsregnskaber.

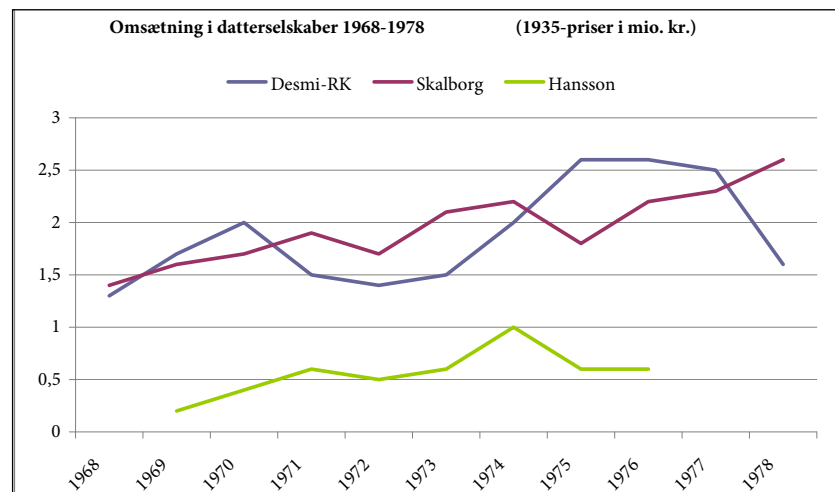

Fordelt på lande gik 24 % af pumperne til England; 15 % til Benelux og 15 % til Norge og 6 % til Tyskland. Resten dvs. 40 % eksporteredes først og fremmest til det svenske forsvar og civilberedskab. Denne kraftige eksportstigning til Sverige betød, at "De Smithske" for første gang nogensinde startede en "outsourcing" af produktionen. Den første juli 1964 blev datterselskabet *DESMI PUMPAR AB* oprettet og indregistreret i Huddinge ved Stockholm.

Datterselskaber

"DESMI-RK AB" 1964-1980

Datterselskabet *DESMI PUMPAR AB* havde til opgave at varetage salg og servicering af *DESMI's* pumper i Sverige, men allerede i 1968 udvidedes virksomheden gennem erhvervelsen af hele aktiekapitalen i *AB RK-Verkstäder*, en specialfabrik for plastrørkoblinger i Tyresö, syd for Stockholm, grundlagt 1958. Virksomheden, der nu fik navnet *DESMI-RK AB*, leverede herefter oliepumper med hurtigkoblinger til det svenske forsvar samt vandingsanlæg og sammenkoblinger af teleledninger. Virksomheden udvidedes og fik en helt ny fabriksbygning 6. oktober 1977. "De Smithskes" vanskeligheder sidst i 1970'erne betød dog, at det svenske datterselskab måtte sælges i 1980. Virksomheden er siden videreført med tilsvarende produktion under navnet "Tykoflex AB".

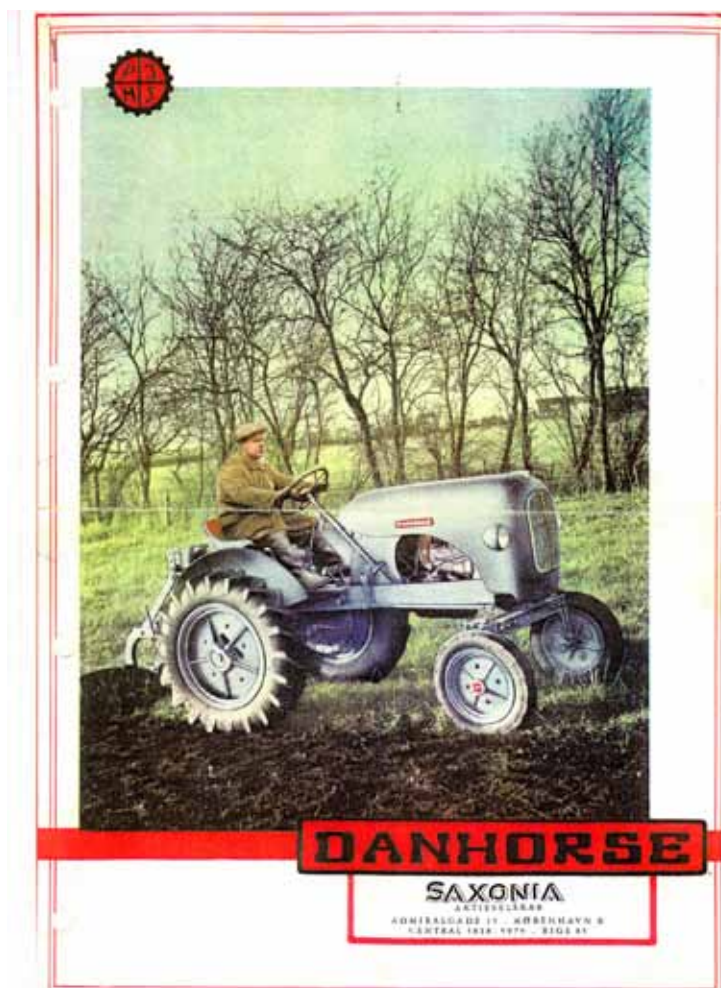

"Skalborg Maskinfabrik A/S" 1966-1979 på Hobrovej 355 i Aalborg-forstaden Skalborg blev overtaget 15. september 1966. Det skyldtes, at fabrikken, der endnu hed "P. Jørgensen & Søns maskinfabrik", var kommet i økonomiske vanskeligheder og derfor kunne overtages for 550.000 kr. Til "De Smithskes" pumper hørte gear og transmissioner og det var lige netop hvad P. Jørgensen og søn i løbet af 1950'erne havde gjort til fabrikens speciale. Det var sket efter et mislykket forsøg på at etablere en dansk produktion af traktorer. Fabrikken grundlægger Peter Jørgensen var i 1930 kommet til Aalborg som værkfører på "De Smithske". Fra 1935 havde han startet egen maskinfabrik i de lokaler som "De Smithske" havde forladt i Papegøjehaven, men flyttede kort efter fabrikken til Skalborg. Det var først efter at hans søn, der også hed Peter Jørgensen,

døde i 1963, at fabrikken løb ind i de problemer, der i 1966 gjorde den til et datterselskab af "De Smithske".

PJMS eller Peter Jørgensens Maskinfabrik i Skalborg startede i 1954 en af de få traktorfabrikker der har eksisteret i Danmark. Konkurrencen fra den lille amerikanske Ferguson-traktor, som var et led i den amerikanske Marshall-hjælp efter krigen, gjorde en dansk produktion vanskelig. Den danske "Danhorse" fra Skalborg lignede med sine 15 HK da også "Ferguson" til forveksling.

Peter Jørgensens maskinfabrik, senere Skalborg Maskinfabrik, nåede dog i årene 1954-1957 at producere 323 eksemplarer. Det gav fabrikken en specialviden på transmissioner og gear. En produktionsgren der fra 1966 overgik til "De Smithske", indtil den i 2001 blev videresolgt til Randers Tandhjulsfabrik.

Produktionen fortsatte dog på Hobrovej, nu under navnet "Skalborg Maskinfabrik A/S", med en arbejdsstyrke på omkring 100 medarbejdere og gode omsætningsmæssige resultater, indtil de nye lokaler i Nørresundby stod færdige i 1977/1978. Herefter flyttede fabrikken sammen med "De Smithske" til Nørresundby og fusionerede helt med moderselskabet i 1979.

"A/S K.B. Hanssons Metalstøberi" 1969-1977 på Øster Sundbyvej i Aalborg blev overtaget som datterselskab fra 1. august 1969 som følge af de miljø- og udvidelsesmæssige problemer støberiet på Annebergvej var løbet ind i. I august 1973 lykkedes det med egnsudviklingsstøtte, støtte fra Nibe kommune og lån, at flytte støberiet til 3 gange større og nye bygninger i Nibe, men trods udvidelsen blev støberiet ikke mere konkurrencedygtigt. I hvert fald ikke uden anskaffelse af et fuldautomatisk formersystem og det var der ikke penge til. Det hjalp ikke at fabrikken i 1976 tog navneforandring til "A/S DESMI Metal". I 1977 afhændedes fabrikken til DAC, *Dansk Andels Cement*, der videreførte støberiet frem til 1982.

Nyt pumpeprogram fra ”Myhrwold og Rasmussen” 1974

Efter at pumpeproducenten ”Myhrwold og Rasmussen” i København, der havde haft en alsidig produktion af pumper siden grundlæggelsen i 1921, var løbet ind i vanskeligheder, købte ”De Smithske” i 1974 virksomhedens vertikale pumpeprogram, der var særligt beregnet for skibspumper. Resten af pumpeprogrammet, blev købt af ”Thrige Pumper” i Odense. Ingen af virksomhederne fik dog i første omgang større udbytte af programmerne, for midt i 1970’erne løb landet ind i en ny international økonomisk krise.

Sporskiftet omkring 1975

Som sporskiftet i 1936 havde betydet nye bygninger, nye produkter og ny direktør efterfulgt af 40 års uafbrudt fremgang, bød tiden efter 1975 på et modsatrettet sporskifte. Også nu var der tale om nye bygninger, nye produkter, nye direktører og endda nye ejere. Men fra 1975 fulgte 25 år med hård omstillingsproces, store underskud og intet udbytte.

Nye direktører 1970, 1972, 1977

Direktør Hans J. Esmann Olesen (1970-1972)

Poul Egenfeldt, født år 1900, havde i 1969 en helt naturligt tøven, da han skulle fratræde posten som direktør for den virksomhed som han siden 1936 havde styret med uafbrudt fremgang. Efterfølgeren burde efter Egenfeldts mening være civilingenør og ”helst en der talte samme sprog som andre virksomhedsledere”. En sådan fandt Egenfeldt i civilingeniør Hans J. Esmann Olesen, født 1927 og cand.polyt. 1951. Han havde haft stillinger i Chicago og Californien inden han 1960 blev driftschef og i 1964 teknisk direktør ved den A. P. Møller ejede motorfabrik ”Bukh” i Kalundborg. Olesen startede på ”De Smithske” ved årsskiftet 1969/1970 og blev administrerende direktør 1. juli 1970. Egenfeldt fortsatte dog i den daglige ledelse som bestyrelsens kommitterede, blev bestyrelsesformand fra april 1972 til april 1975. Men allerede inden da havde Esmann Olesen 10. december 1971 meddelt, at han fra 30. juni 1972 tiltrådte stillingen som administrerende direktør for ”Helsingør Værft”. En stilling der i øvrigt betød at han kom til at administrere værftets lukning i 1983. Trods sin korte tid på ”De Smithske” blev det under ham, at virksomheden indførte EDB. I 1970 for løn og personale, 1971 for bogholderiet og i 1972 for materialer og varer. Esmann Olesen blev desuden bedt om at udpege en ny direktør og efter nogen søgen faldt valget på:

Direktør Finn Walther (1972-1977)

Ingeniør Finn Walther, født år 1936, havde siden 1968 været direktør for ”Haslev savværk og træindustri”, men blev fra 30. juni 1972 administrerende direktør for ”De Smithske”. Det blev mildest talt et svært job, ikke mindst i årene 1975-1977, og ansættelsen endte den 20. oktober 1977 med en øjeblikkelig fratræden ”i fuld gensidig forståelse med bestyrelsen”. Samme dag blev Finn Walther erstattet af direktøren for Dansk Andels Cementfabrik, Hans Erik Frost, der herefter blev ”De Smithskes” administrerende direktør 1977-1978 og 1980-1996, men herom i næste kapitel.

Nedtur

Alle pile var begyndt at vende nedad i årene mellem 1975 og 1977. Omsætningen mere end halveredes, store driftsoverskud vendte sig til endnu større driftsunderskud, der i løbet af efteråret 1977 accelererede til mere end en million kroner – om måneden! Store udvidelser af aktiekapitalen var ikke tilstrækkelige, og virksomhedens helt akutte finansieringsbehov blev i oktober 1977 opgjort til 10 millioner. Udbytte til aktionærerne blev der naturligvis ikke længere tale om fra 1976 og både afdelinger og datterselskaber blev nedlagt eller søgtes solgt for at skaffe kapital. Samtidigt kunne virksomheden ikke bakke ud af en kostbar beslutning om at flytte til en helt ny fabrik nord for Limfjorden, i Lindholm ved Aalborg lufthavn. Ikke underligt at der **fra bestyrelsens side blev udtrykt bekymring for selskabets økonomiske situation og hele fremtid.**

Hvordan var det gået så galt? Ja dels var tale om en kraftig international lavkonjunktur der ramte Danmark med sin nyligt etablerede industrieksport endnu hårdere end mange andre lande. En krise der betød at landets bytteforhold over for udlandet blev stærkt forringet, at der kom store underskud på statsbudgettet, voldsomme rentestigninger og en kraftig inflation. Samtidigt havde planlægningen af den fremtidige produktion på ”De Smithske” heller ikke været synderlig klar, og endelig kunne man vel spørge sig selv, om det var det rigtige tidspunkt at investere i nye og langt større produktionsfaciliteter.

Planlægning 1972-1977

Den første 5-års plan fra Finn Walther blev udarbejdet **den 26. februar 1973** og udtrykte virksomhedens vilje til at fortsætte og udbygge en broget vifte af produktionsgrene. Når nogle produkter solgtes dårligere end andre, skyldtes det ikke kvaliteten, men at salgsafdelingen ikke udnyttede virksomhedens sande ressourcer. Problemet lå i alt for ukvalificerede medarbejdere på tegnestue og i salgsarbejdet. Organisationen skulle derfor fornys og omstruktureres og der skulle snarest muligt sørges for at flytte hele virksomheden til mere hensigtsmæssige lokaliteter. Bestyrelsesformanden (Egenfeldt) var ikke enig og mente ikke at de hidtidige resultater stod i forhold til de opstillede mål – men *”fandt det da positivt, at Walther så optimistisk på fremtiden”*.

5-årsplanen af **21. august 1974** viste da også en klart ændret og mere specificeret målsætning:

1. Global produktion og afsætning af pumper, særligt til marineområdet.
2. Global produktion og afsætning af briketpressere.
3. Stålkonstruktioner og støbegods primært til eget forbrug, pumper og briketpressere.
4. Gear og transmissioner alene på det danske marked.
5. Udvidelse af detailhandel med hårde hvidevarer.

Men 5-årsplanen af **25. maj 1975** blev nok engang afgørende ændret. Virksomheden skulle fremover satse alt på produktionen af pumper og gear, men til gengæld udfase bestillingsarbejder, stål- og støberivirksomheden samt handelen med hårde hvidevarer. Det skulle ske så hurtigt som praktisk og økonomisk muligt under hensyntagen til at man behøvede en forøgelse af indtjeningen for at kunne klare fabrikkens flytning. Efter tur ramte udfasningen:

Støbningen af kirkeklokker har ikke ændret sig siden middelalderen. Hver eneste klokke er unik, med egen form, støbning og finish og kan derfor ikke seriefremstilles. På "De Smithske", hvor produktionen kun udgjorde 2 % af omsætningen, var det derfor ikke økonomisk at fortsætte produktionen. Her klokke i sin murede form i 1958. Clausen foto

Klokkesalget afhændes 1974

Kirkeklokken, der endnu i 1950'erne havde været virksomhedens logo, havde siden først i 1920'erne kun ganske sjældent udgjort mere end en hel forsvindende del af virksomhedens omsætning. I årene 1935-1974 havde det drejet sig om gennemsnitligt 2,3 % af omsætningen. Nogle år mindre, andre mere, men aldrig over de 5 % der blev nået i 1946. Indtil 1965 støbte "De Smithske" selv klokkerne, herefter og til 1974 blev de solgt i kommission for andre firmaer. Ordre indløb stadig, men da "klokkesalgets rentabilitet kun lige akkurat hviler i sig selv" blev afdelingen udskilt.

"De Smithskes" udsalg på Boulevarden 10 i Aalborg og udsalgets personale med forretningsfører Erik Lyngø yderst til venstre. Han blev den sidste i en lang række. Udsalget åbnede i Algade den 9. juni 1834, men flyttede efter 1876 til Papøgehaven på Frederikskildevej samt endelig i 1961 til Boulevarden. Foto Johnsen o. 1975.

Fabriksudsalget afhændes 1976

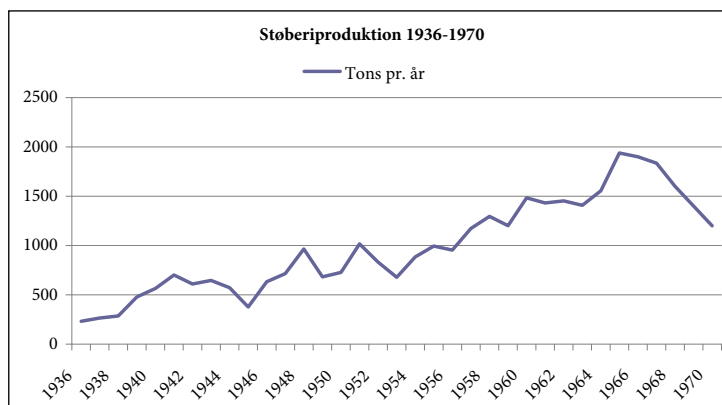
"De Smithske" havde haft fabriksudsalg siden 1834. Det var selve åbningen af udsalget den 9. juni 1834 der gav anledning til virksomhedens første avisannonce. I 1930'erne havde fabriksudsalget ofte en omsætning på næsten 40 % af fabrikkens samlede. Man solgte først og fremmest

"De Smithskes" eget støbegods og kaminer, men havde dog mange andre fabrikkers varer i kommission. Omsætningen faldt dog sidst i 1950'erne til 10-20 % af virksomhedens samlede, men rettede sig atter, da udsalget 1. oktober 1961 flyttede fra den lidt hengemte placering på Frederikskildevej ved Aalborghallen til Boulevarden 10, altså midt på byens hovedstrøg. Der blev nu tale om en meget stor forretning for hårde hvidevarer, komplette køkkener, institutionskøkkener, oliefyr m.m. med en omsætning der nærmede sig 25 % af fabrikkens omsætning og butikken udvidedes bl.a. i 1972 med eneforhandlingen af "Mieles" industri-vaskemaskiner til møntvaskerier. Men udsalget savnede udvidelsesmuligheder, da andre stormagasiner for alvor begyndte at dukke op først i 1970'erne. Bestyrelsen diskuterede muligheden for i stedet at etablere et stort lavprisvarerhus med hårde hvidevarer i Skalborg på de områder hvor "Bilka" nu befinder sig. Men dels savnedes likviditet, dels var der tvivl om hvor vidt det kunne svare sig på baggrund af tilsvarende planer fra anden side. Den 15. april 1976 valgte bestyrelsen derfor at sælge fabriksudsalget til forretningskæden "A/S Kai Dige Bach", mens forretningen stadig kunne sælges i god drift.

Kupolovnen der her ses ved "De Smithskes" støberi i 1958 følger i princippet samme system som havde været så revolutionerende ved jernstøberiernes gennembrud i 1830'erne. Et helt nyt maskinstøberi blev etableret i 1962, og selvom effekten kan ses i produktionsgrafen midt på siden, var det ikke tilstrækkeligt til at gøre jernstøberiet i Aalborg konkurrencedygtigt. Men det var pittoresk for en fotograf som det ses til højre. Foto Clausen 1958.

Støberiet ophører 1977

Ligesom fabriksudsalget havde støberivirksomheden været selve grundlaget for fabrikken fra og med 1834. Støberiet havde stigende produktionstal frem til 1968, men slet ikke i takt med de øvrige produktions-

grene. Stigningen skyldtes bl.a. en betydelig rationalisering i løbet af 1950'erne, der betød at produktionen af støbejern steg fra 5 til 10 kilo pr. arbejdstime. Det skete i takt med overgangen til maskinformning der overhalede håndformningen i 1959.

Opførelsen af et helt nyt maskinstøberi i 1962 kan ligeledes aflæses i produktionskurven, men fra slutningen af 1960'erne faldt produktionen og i 1973 siges det, at det i de senere år er "gået helt skævt for støberiet". Teknologisk Institut blev derfor bedt om at se på forholdene og konkluderede i oktober 1970, at en lønsom støberiproduktion måtte basere sig på mindst 4.000 tons årligt. Her var der kun tale om 1.200 tons. Samtidigt kunne den nødvendige udvidelse ikke udføres på stedet. Det skyldtes både manglende areal, forurening af nærliggende boligområder og myndighedskrav fra arbejdstilsynet. Det blev anledning til, at bestyrelsen fra og med 1971 begyndte at drøfte flytning af hele fabrikken inden for de næste 5 år og anledning til at støberivirksomheden på "De Smithske" efter 143 års virksomhed blev lukket 1. juli 1977. Ganske vist blev støberivirksomheden videreført af moderselskabet DAC i Nibe frem til 1982, men i Aalborg mistede 48 medarbejdere deres arbejde: 14 formere og formerlærlinge samt 34 arbejdsmænd. 1948 havde markeret højdepunktet på støberiet med 43 formere og formerlærlinge og 30 arbejdsmænd.

Stålafdelingen afhændes 1981

Mens pumpeproduktionen var klart stigende år for år og således erstattede støberiet som selve basisproduktionen, var de større bestillingsarbejder også i tilbagegang. Omsætningen varierede voldsomt år for år, undertiden var der flere ordrer end man kunne magte, undertiden slet ingen. Af de mere spektakulære arbejder i 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne kan dog nævnes:

Olietankanlæg i Odense, Århus og Fredericia, Kalundborg, Aabenraa og i Københavns Oliehavn, Prøvestenen, hvortil kom anlæg på Grønland og for forsvaret.

Maritime anlæg: Beddinger på Læsø, færganlæg i Ebeltoft, Hirtshals og Kristiansand (1966) og skibssektioner til Aalborg Værft, samt ikke mindst pontoner til Limfjordstunnelen 1968.

Sporarbejder for DSB og Aalborg privatbaner (nedlagt 1969).

Møllerianlæg til Rusland.

Cementfabrikkerne: Store reparationsarbejder på "Rørdal", "Danmark" og "Norden" i tæt samarbejde med "F. L. Smidth".

Lokale anlæg: Tilskuertribune til Aalborg Stadion og møntvaskerier.

Men kunderne forsvandt en efter en, privatbanerne blev nedlagt 1969 og flertallet af Aalborgs industrivirksomheder i midten af 1970'erne. Det allersidste arbejde på afdelingen blev leveringen af en kran til Irland i foråret 1981. Pr. 1. maj 1981 solgtes hele stålkonstruktionsanlægget på Skydebanevej ved "Norden" til "Monberg og Thorsen" i forbindelse med en fuldstændig rekonstruktion af "De Smithske".

Større stålkonstruktioner var det slet ikke muligt at udføre indendørs, og der måtte derfor bygges et halvtag ved kedelsmedjen. Bygningen i baggrunden er administrationen.

Fra 1970 blev afdelingen derfor udvidet med dele af cementfabrikken "Nordens" anlæg vest for "De Smithske", men samtidigt forsvandt byens fabrikker og hermed ordrerne.

Foto Clausen 1958

Ny ejer (1975) – ”Dansk Andels Cementfabrik (DAC)”

DAC blev oprettet i 1913 som konkurrent til F.L. Smidths cementfabrikker i Aalborg, men i 1974 blev al produktion overtaget af FLS.

DAC der her ses i 1938 er omgivet af byen Lindholm hvor husene stort set alene rummede cementarbejdere, mens de ubebyggede arealer var reserveret til råstofudnyttelse. Det er på en af disse grunde alleryderst til venstre, at DESMI's nuværende fabrik blev bygget i 1977. I forgrunden Limfjordens nordre bred vest for Nørresundby. Horisonten er kystlinien mod Vesterhavet.

Foto: J.A.Kirkegaard 1938.

Den voldsomme slankning af organisationen, der er beskrevet oven for, var helt nødvendig hvis virksomheden skulle have en chance for at overleve, og blev da også fremsat som krav af den nye ejer. Den 20. februar 1975 orienterede Poul Egenfeldt direktør Walther og resten af virksomhedens ansatte om at ”Dansk Andels Cementfabrik” – normalt kaldt ”DAC” - havde overtaget aktiemajoriteten i ”De Smithske”.

Cementproduktionen på ”DAC” var netop blevet købt til nedlæggelse af ”F. L. Smidth A/S”. Købet skyldtes at energikrisen 1973-1974 havde rettet et lammende slag mod den samlede danske cementindustri hvis konkurrencedygtighed tidligere havde bygget på lave oliepriser og råvarer, der stort set var gratis. Lavere salg og store investeringer i helt nye energibesparende produktionssystemer betød, at dansk cement i løbet af ganske få år blev koncentreret alene til Aalborg Portland. Tilbage stod DAC med en sum penge for afgivelsen af rettighederne, samt store grundarealer der havde været reserveret til fremtidig råstofindvinding.

For ”De Smithske” betød overtagelsen en løsning på de øjeblikkelige likviditetsproblemer, men på følgende betingelser:

1. Virksomheden skulle ændre sin produktion til alene at omfatte pumper, gear og transmissioner.
2. Ud over to medarbejderrepræsentanter skulle de resterende 6 bestyrelsesmedlemmer udpeges af DAC.
3. DAC ønskede at skabe en industripark i Lindholm.

Flytning (1977/1978)

Lige fra sin tiltræden i 1972 havde direktør Finn Walther været fast overbevidst om nødvendigheden af at flytte hele virksomheden. Han havde straks efter sin tiltræden indledt forhandlinger med Aalborg Kommune om køb af en passende industrigrund i Aalborg Øst og om salg af den gamle grund og bygninger til Aalborg Kommune. Men efterhånden som likviditeten strammede til, måtte Finn Walther argumentere stadigt stærkere for flytningen:

1. "De Smithske" var den ældste og mest umoderne pumpefabrik i landet. Udseende og indretning skræmte kunderne væk.
2. Røg, støj og arbejdsforhold skabte uløselige problemer i forhold til naboer, kommune og arbejdstilsyn.
3. Fabrikens overlevelse krævede en effektivitetsstigning på 30 % der kun kunne opnås ved udflytning.
4. En udflytning burde netop foregå i en nedgangsperiode, så man stod bedre rustet end konkurrenterne når opgangen satte ind.

Bestyrelsen var ikke ubetinget enig med Walther og ville i hvert fald have garanti for at fabrikken ikke løb ind i eksistenstruende problemer. Det forsikrede direktøren ikke ville ske, og 10. september 1975 tog den nye bestyrelse derfor den afgørende beslutning om at placere en ny fabrik i Lindholm. Den 26. februar 1976 købtes en DAC-ejet grund på 60.000 m² ved den sydøstlige del af Lufthavnsvej i Nørresundby. Finn Walther indvendte ganske vist, at det stadig var uafklaret hvor præcist en tredje Limfjordsforbindelse ville komme til at skære gennem området (det ved man i øvrigt stadig ikke endnu - 35 år senere). Selv deltog direktør Finn Walther i rejsegildet på den nye fabrik den 15. august 1977, men var ikke til stede ved indvielsen den 30. maj 1978. Han var desværre langt fra den eneste der måtte forlade virksomheden på dette tidspunkt.

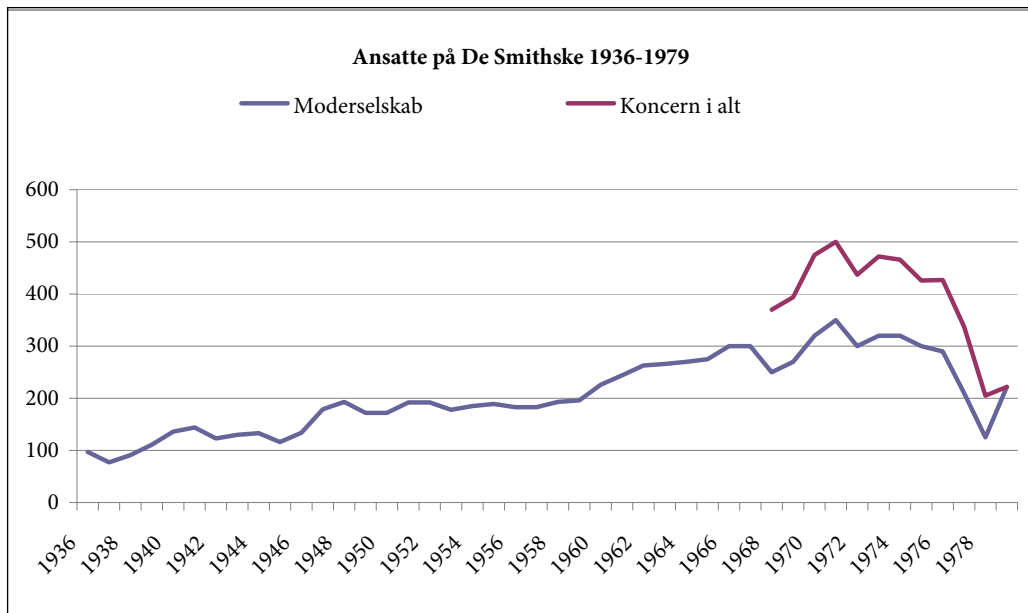
"De Smithskes" nye fabrik i Lindholm under opførelse. Her foråret, på næste side sommeren 1976.

Ukendt fotograf

”De Smithskes” nye fabrik i Lindholm står færdig i sommeren 1978. I midten de store produktionslokaler, i front ved parkeringspladsen kantine og til højre administrationsbygningen. At fabrikken ligger tæt på Aalborg lufthavn fremgår bl.a. af hangarbygningen i baggrunden.
Ukendt fotograf 1978.

Ansatte på "De Smithske" 1936-1979 og med datterselskaber 1966-1978. Som det ses, stiger tallet jævnt hele perioden igennem og stiger væsentligt fra sidst i 1960'erne ved tilknytningen af en række datterselskaber. Samlet falder tallet brat 1977-1979 for hele koncernen. Fra årsregnskaberne og årsberetningerne.

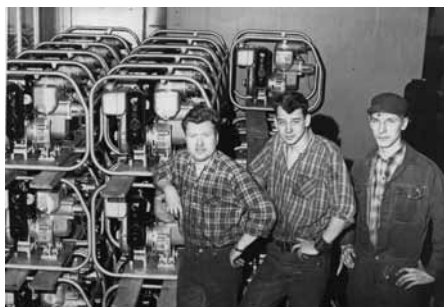

Personalet på "De Smithske" ved 150-års jubilæet i juni 1984 opstillet uden for hovedindgangen. Direktør Frost skimtes lige akkurat midt i gruppen. Ukendt fotograf.

Personale

Som det ses af grafen steg medarbejderstaben langsomt og stabilt fra omkring 90 ansatte i 1936 til over 300 først i 1970'erne og nåede i 1971 endda 500 medarbejdere om hele koncernen medregnedes. Siden var der en vigende tendens indtil det store fald 1977 og 1978. Det betød at man flyttede ind i nye bygninger med mindre end det halve af det antal

medarbejdere, der havde været på Annebergvej. De nye lokaler kunne slet ikke udfyldes selvom "Skalborg Maskinfabrik" flyttede med og fusioneredes med moderselskabet. Set over hele perioden 1935-1977 var der en konstant stigning i antallet af medarbejdere i maskinværkstederne fra omkring 50 i 1940'erne til ca. 200 i 1970'erne. I støberiet var der ligeledes omkring 50 medarbejdere i 1940'erne, men tallet havde siden sjældent oversteget 60 og var ved lukningen i 1977 (1982) – 48. Derimod var antallet af funktionærer steget fra et niveau på 15 i 1940'erne til omkring 60 i 1970. Væksten havde i første række omfattet ingeniører og tegnestuepersonale samt ansatte i bogholderiet.

Maskinarbejder Poul Pedersen og lærlinge foran et færdigt lager af de transportable selvan-sugende centrifugalpumper der i 1960'erne var fabrikkens vigtigste serieprodukt.

Maskinarbejder Tage Mølgaard arbejder med en briketpresse der ligeledes var et hovedprodukt.

Fællestillidsmand for Metal, klub 4, "De Smithske" Knud Harry Nielsen. Disse fotografier stammer fra hans søn, Leo Briang Nielsen, der selv blev udlært som maskinarbejder på "De Smithske" 1965-1969.

Samarbejdsudvalg 1947 ff.

Samarbejdsforholdene fungerede i det store og hele godt. Vel også fordi virksomheden fra og med 1947 efter aftale mellem hovedorganisationerne på arbejdsmarkedet fik oprettet samarbejdsudvalg. Disse udvalg skulle ikke alene beskæftige sig med produktionsspørgsmål, men behandle spørgsmål vedrørende "velfærd, sikkerhed, sundhed og tryghed i ansættelsen, samt lignende forhold".

Første møde på "De Smithske" fandt sted den 11. november 1947 på direktionenskontoret for 12 medarbejdervalgte medlemmer. Direktør Egenfeldt bød velkommen, fortalte hvad det hele drejede sig om og hvilke regler der gjaldt og allerede første møde blev i virkeligheden typisk for alle følgende. Emnerne, der drøftedes omfattede lettelser og smidiggørelser af arbejdsrutiner, gennemgang og fjernelse af sikkerhedsmæssige risici, arbejdstider mellem jul og nytår, bedre opvarmning af værkstederne, nyordning af forbindskasser, skillerum i baderum, rygning og øl hvor og hvornår m.m. Hele personalet blev orienteret enten ved opslag i frokoststuen eller cirkulærer på kontorerne, og disse referater udviklede sig lidt efter lidt til et egentligt personaleblad. Møderne afholdtes almindeligvis 6 gange om året og udviklede sig hurtigt til, at Egenfeldt på en pædagogisk og instruktiv måde gav en redegørelse for fabrikkens regnskabsmæssige forhold og for nye initiativer på produktionssiden, samt gennemgik forarbejderne til årsberetningerne.

Bestyrelsesmøder med medarbejderrepræsentanter fra 1974 ff.

De første medarbejdervalgte bestyrelsesmedlemmer, tillidsmændene Kaj Poulsen og Verner Sørensen, fra henholdsvis maskinværkstedet og støberiet, blev budt velkomne den 17. april 1974. Den nu 74-årige bestyrelsesformand Egenfeldt understregede det historiske der hermed var sket, men lagde også stor vægt på at der var tale om fortrolige møder med tavshedspligt – og at det kun var afgjorte beslutninger bestyrelsesmedlemmer måtte videregive. Det fungerede faktisk rigtigt godt. Efter en kort overgang med lidt mindre oplysende bestyrelsesmødereferater, blev protokollerne lige så oplysende som tidligere. Denne kommunikationsmulighed var af stor betydning. Ikke mindst da der i årene 1977 og 1978 bredte sig en dyb og velbegrundet pessimisme i medarbejderstaben. Der skulle ikke blot tages meget svære beslutninger, men der skulle også skabes forståelse for voldsomme nedskæringer i beskæftigelsen. Lyset i mørket var at alle håbede, DAC kunne bringe "De Smithske" ud af klemmen.

Sammenfatning 1977-2009

Danmarks finansminister, Knud Heinesen, udtalte i oktober 1979, at *"Nogen fremstiller det, som om vi kører på kanten af afgrunden. Det gør vi ikke, men vi har kurs imod den, og vi kan se den"*. Citatet gjaldt hele Danmark, men passede glimrende på *"De Smithske"*.

En langvarig vækstperiode fik sin afslutning midt i 1970'erne. Samtidigt afslørede åbningen af markederne efter tilslutningen til EF og den begyndende globalisering, at den danske industri savnede konkurrencedygtighed på såvel eksportmarkederne som hjemme. Et af de steder hvor krisen slog hårdest var Aalborg. Størstedelen af den gamle tunge industri i *"de rygende industriskorstenes by"* forsvandt og efterlod kun ganske få ældre virksomheder: *"Aalborg Portland"* og *"De Smithske"*. Det er på denne baggrund bemærkelsesværdigt, at den ældste af alle industrielle virksomheder i Aalborg: *"De Smithske"* ikke alene overlevede denne omstillingskrise, men i de seneste 15 år har gennemlevet en enestående udvikling. Det lå dog ikke i kortene førend fra midt i 1990'erne.

Efter nedlæggelsen af cementproduktionen på *Dansk Andels Cementfabrik (DAC)* havde virksomheden i stedet overtaget *"De Smithske"* og sørgede for at alle produktionsgrene og datterselskaber blev udfaset med undtagelse af pumper. Samtidigt blev der investeret kraftigt i et nyt produktionsapparat.

Det gik i begyndelsen slet ikke som planlagt. Dårlige konjunkturer og nedlæggelser i værftsbranchen samt stigende problemer i fiskerierhvervet betød, at de store investeringer i et nyt produktionsapparat slet ikke kunne forrente sig. Aktiekapitalen var ved udgangen af 1980 mere end tabt, lån blev eftergivet og DAC måtte indskyde en helt ny aktiekapital. Efterhånden suppleret af *"PKA"* der i mange år ejede knap halvdelen af aktierne, *"DAC"* godt halvdelen.

I løbet af 1980erne lykkedes det dog *"De Smithske"* at lægge grund til en ny stabil og overskudsgivende fremgangsperiode. Der blev atter overskud fra og med 1988, og pumpevirksomheden blev efter 1993 kraftigt styrket ved erhvervelsen af *"Thrige Pumper"* i Odense. Pumperne blev nu for flere typer vedkommende blandt de markedsførende på verdensplan.

Herudover begyndte *"De Smithske"* at producere udstyr til bekæmpelse af olieforurening. De første *"olieskimmere"* blev udviklet i 1978, men de fik først et salgsmæssigt gennembrud efter *"Exxon Valdez"* oliekatastrofen i Alaska i 1989. Sammen med *"Roulunds fabrikker"* i Odense, der fremstillede flydespærringer, etableredes firmaet RO-CLEAN DESMI. Fra 2005 ejes det af *"DESMI"* alene og datterselska-

bet er i dag blandt de førende i verden.

Fra foråret 2003 tog *"De Smithske"* navneforandring til *"DESMI"*. Ordet *"DESMI"*, der havde været brugt som firmanavn lige så længe virksomheden havde været på eksportmarkederne, har den fordel at det kan udtales på alle sprog. Men navneskiftet markerede også overgangen til en ny periode. En række ledende medarbejdere på *"DESMI"* købte i 2003 en ejerandel og overtog senere aktiemajoriteten i foråret 2008. 80 % af aktiekapitalen ejes nu af en gruppe ledende medarbejdere, og resten af et nordjysk investeringsselskab. Som flere gange tidligere i *"De Smithskes"* lange historie havde der sidst i 1970'erne været begrundet frygt for virksomhedens fortsatte eksistens. Problemerne blev endnu en gang overvundet gennem strukturændringer og opdyrkningen af nye produktionsnicher. I vore dage udvikler, producerer og sælger DESMI-koncernen pumper og pumpe-systemer til anvendelse for marine og offshore industrier, til forsyningsvirksomheder og industrielle formål samt udstyr til opsamling af olieudslip. Koncernen har datterselskaber og kontorer i Danmark, USA, Kina, England, Tyskland, Norge, Ecuador og Korea og beskæftiger omkring 500 medarbejdere.

Fra efteråret 2008 står en ny finanskriser for døren. Men denne gang skal den overvindes på det globale plan med produkter, der benyttes globalt. Særligt med problemløsninger der indbefatter pumper. *"DESMI"* synes vel rustet til at løse udfordringen. Virksomheden har løst sådanne kriser mange gange tidligere gennem fleksibilitet, omstillingsparathed og evnen til at opdyrke nye nicher.

Den nye fabrik ved Aalborg Lufthavn

Rejsegildet på den nye fabrik blev holdt den 12. august 1977, indvielsen den 30. maj 1978. Bygningerne var tegnet af arkitektfirmaet "Friis & Moltke" og kom til at koste 20 millioner. Heroverfor stod en indtægt på 3,7 millioner for grund og bygninger på Annebergvej, og "DAC" måtte derfor stille garanti for et lån på 10½ million i Egnsudviklingsrådet. Situationen betød, at "DAC" senere i realiteten måtte betale både dette beløb og det der herudover manglede.

Der opførtes i alt 8.350 m², hvoraf produktionshallen udgjorde 5.186 m² (senere udvidet med to sammenbyggede haller til lagerformål på 3.450 m²). Administrationsbygning og kantine rummer 3.164 m². Det var mere end det dobbelte af hvad man tidligere havde rådet over, og det følte efter kraftige reduktioner af personalet alt for stort og tomt.

På selve indvielsesdagen var det derfor så som så med feststemningen. Ganske vist underholdt "Dansk Andels Cements" hornorkester som repræsentant for den nye ejer, men hvad der skulle have været glædens dag, blev indledningen til en række nærmest katastrofale år. Under-skud 1977: 4,7 millioner; 1978; 9,6 millioner; 1979: 2,1 million; 1980: 8,7 million. Hermed var både egenkapital og aktiekapital ikke blot tabt,

"DESMI's" hovedsæde i Lindholm ved Nørresundby blev opført 1976-1977. Nederst skimtes Lufthavnsvej og parallelt hermed ligger administrationsbygningen med og vinkelret på kantine. Oven for ses den store kvadratiske produktionshal samt de senere tilføjede lager- og servicehaller øverst.

Foto 2008.

men også i minus! Aktiekurserne var i bund, selskabet blev afmeldt på fondsbørsen og firmaet kapitalrekonstrueret med DAC som enejer. Pessimismen var af gode grunde stor. 2/3 af medarbejderstaben var afskediget, og blandt de tiloversblevne var det eneste håb, at ejeren, DAC ville redde firmaet.

DAC og De Smithske

Efter Finn Walthers afgang den 20. oktober 1977 trådte den administrerende direktør for DAC, Hans Erik Frost, midlertidigt til som administrerende direktør for "De Smithske". Opgaven var i første omgang at fungere, indtil en ny direktør kunne findes via et konsulentfirma. Det blev fra 1. april 1978 ingeniør og salgschef på "Pasilac A/S" i Silkeborg, Ole Høeg Olesen. Frost tilbød dog at assistere som bestyrelsens kommitterede og arbejdende formand for bestyrelsen. I praksis blev Frost leder af administration og økonomi, Høeg Olesen af salgsarbejdet. Med salget gik det allerede i forvejen dårligt, og da det ikke blev bedre, trådte Høeg Olesen pr. 1. april 1980 tilbage og erstattedes af Frost.

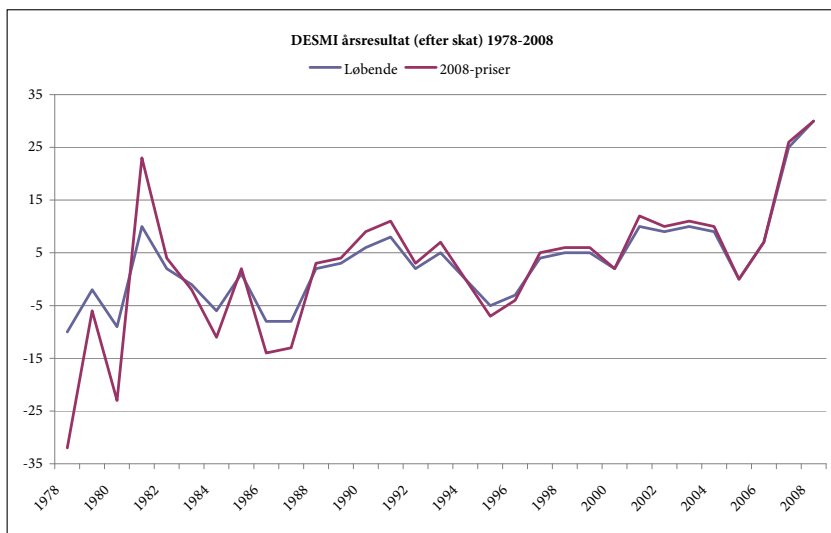

Hans Erik Frost, født i Lindholm 1934 var direktør for De Smithske 1977-1978 og 1980-1996. Han kom fra DAC, hvor han havde været økonomichef og senere administrerende direktør.
Foto: 1996

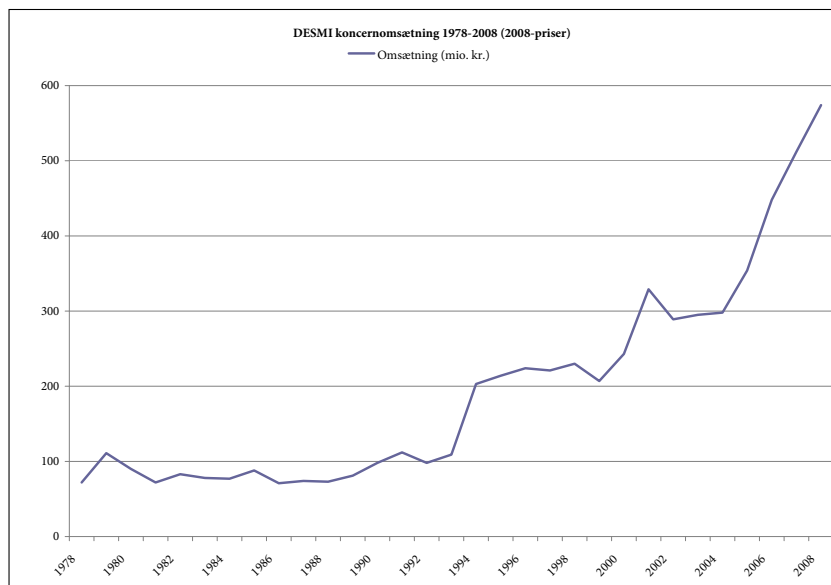
Hans Erik Frost, administrerende direktør for "De Smithske" 1977-1978 og 1980-1996, var født i Lindholm 20. maj 1934 på Banevej lige over for "Dansk Andels Cementfabrik (DAC)". Efter kontor- og civiløkonomuddannelse ovre i Aalborg, vendte han i 1966 tilbage til Lindholm og blev økonomichef på DAC, medlem af direktionen i 1972 og administrerende direktør fra 1. januar 1975.

DAC havde siden starten i 1913 været den eneste af landets cementfabrikker, der *ikke* var ejet af FLS (*F. L. Smidth – koncernen*). Den var tværtimod oprettet af andelsbevægelsen for at bryde FLS's monopol og DAC havde siden 1919 produceret ca. 25 % af landets cementforbrug. Fra 1974 rantes dansk cementindustri imidlertid hårdt af den kombinerede olie- og byggekrise. FLS købte derfor cementproduktionen på DAC og nedlagde den efter aftale i 1978, hvorefter al dansk cementproduktion blev koncentreret til *Aalborg Portland*. DAC stod herefter tilbage med sin papirsækkeproduktion (indtil 1995) og firmaet *DAC-Data*, der med Frost som direktør indtil 1979 og herefter som bestyrelsesformand voksede til mere end 100 ansatte og en omsætning på mere end 100 millioner indtil det i 1999 blev solgt til IBS (International Business Systems).

Samtidigt havde Frost som administrerende direktør for "De Smithske" fra 1. april 1980 og frem til og med 1996 hovedansvaret for at firmaet atter kom på sporet. Det skete ikke mindst i kraft af væsentlige investeringer fra DAC og hermed andelsbevægelsen, hvor der ikke var fuld enighed om at disponere de tilgængelige midler netop på denne måde. Det var derfor vigtigt med en bestyrelsesformand, der bakkede den valgte linje op og det blev i årene 1980-1994, Mogens Olesen, født 1925, der havde dybe rødder i andelsbevægelsen, hvor han 1972-1987 var direktør for DLG (*Dansk Landbrugs Grovvarerelskab*). Som det ses på næste side for graferne for omsætning og årsresultater, blev det et langt og sejt træk for såvel direktør som bestyrelse at få "De Smithske" på fode. Men som det også ses, lykkedes aktionen.

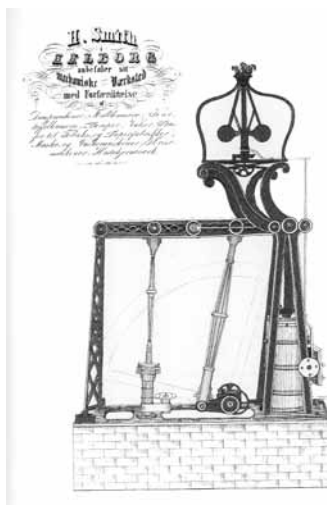
”DESMI” årsresultat i løbende priser (blå) og i faste 2008-priser (rød). Som det ses er der tale om alvorlige underskud i 1980’erne og igen midt i 1990’erne. Herefter er der tale om en markant stigning særligt efter 2005. Fra Årsberetningerne.

Omsætningsudviklingen målt i 2008-priser svarer til resultatudviklingen. 1978-1993 er der nærmest tale om stilstand. Fusionen med Thrige pumper i 1994 betød en fordobling og fra 2000, men særligt fra 2005 blev der tale om en meget markant vækst. Omsætningen er således 6-doblet i faste priser i de 15 år fra 1993 til 2008. Fra Årsberetningerne.

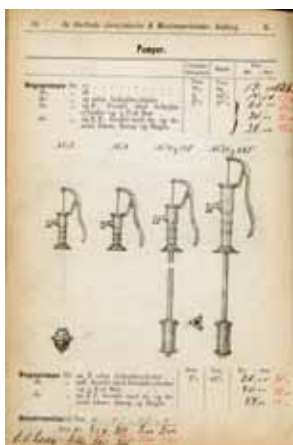
Rekonstruktionen i 1981

Den 11. april 1981 kunne aviserne meddele at ”De Smithske A/S” i Nørresundby som følge af betydelige tab havde tabt sin aktiekapital og derfor bad om at blive suspenderet fra notering på Københavns fondsbørs. Aktiekapitalen på 10 millioner, der ejedes af DAC, blev nedskrevet til 0. Samtidigt eftergav Provinsbanken et lån på 5 millioner og DAC et på 10 millioner, hvoraf 4 millioner konverteredes til nye aktier. Med disse likviditetsforbedringer, frasalg af afdelinger og nedskrivning af

Dampmaskine til pumpeanlæg på spritfabriker 1844

Fra afgrundens rand til global ekspansion

Håndpumper i støbejern o. 1880.

Dampdrevne pumpe til vandværk 1895.

Små horisontale selvansugende centrifugalpumper til beredskabs- og forsvarsformål 1947.

Horisontal selvansugende Modular S. Skibs-, industri- og entreprenørpumpe til vand. 400 m³/t.

omkostninger til produktudvikling, kunne "De Smithske" nu arbejde med en egenkapital på 10 millioner. Denne kapitaltilførsel var i øvrigt årsagen til det "overskud" som kunne vises på 1981-regnskabet, men ikke i årene der fulgte. Til gengæld skulle "De Smithske" sørge for at arbejde med mindre risiko og øget driftsstabilitet gennem kun at producere pumper og transmissioner på den nye fabrik ved Aalborg Lufthavn. Men selvom årene frem til 1988 var præget af underskud, var der åbenbart en tro på fremtiden, også hos aktionærerne. De skød år efter år yderligere kapital ind i virksomheden. I juni 1982 udvidedes aktiekapitalen til 20 millioner hvoraf 60 % fra DAC, resten fra sygehusmedarbejdernes pensionskasser (administreret af PKA). 1984 blev aktiekapitalen hævet til 30 millioner med samme aktionærer og samme fordeling, men først fra 1988 blev der tale om likviditetsforbedringer, skabt i kraft af virksomhedens egne driftsoverskud. Aktiekapitalen nedsattes til 15 millioner (1989: 16 millioner). Overtagelsen af Thrige pumper i Odense ved udgangen af 1993 skete bl.a. gennem en forhøjelse af aktiekapitalen til de nuværende 27,4 millioner. Det gav en helt nødvendig platform på pumpeområdet hvorfra koncernen kunne ekspandere i stadig større fart og ved egen kraft.

Pumper

Skandinaviens største producent af horisontale selvansugende centrifugalpumper

Når der ses bort fra de talrige stempelpumper som "De Smithske" allerede producerede i 1800-tallet, de allerfleste hånddrevne, men enkelte drevet af dampmaskiner, kom der først rigtig gang i pumpeproduktionen med indførelsen af elektro- og benzinmotoren. For "De Smithske" startede det 1939 med SA-serien: *SelvAnsugende horisontale centrifugalpumper* i alle størrelser. Fra små transportable benzindrevne brand- eller skibslænsepumper til større el- eller dieseldrevne entreprenør- eller industripumper. Hertil kom små lænsepumper til kældere, vandforsyningsanlæg m.m., samt små transportable membranpumper for såvel hånd- som motorkraft.

Disse pumper steg fra 20 % af omsætningen i 1950'erne til 40 % i 1970'erne samtidigt med at eksportandelen steg fra 25 % til 75 %. I annoncer og kataloger fra 1960'erne og 1970'erne udnævnte "De Smithske" sig selv som Skandinaviens førende og Danmarks eneste producent af selvansugende centrifugalpumper og reklamerede for forbedringer undervejs. Pumperne fik til stadighed større effekt med mindre kraftforbrug. Problemet var dog, at der stadig var tale om relativt små pumper, samt at de først og fremmest var begrænset til at pumpe vand. Serien eksisterer endnu i løbende opdaterede designs under navnet SA pumper. Små mobile udgaver (80 m³/t) sælges stadig til brandslukning og brændstoftpåfyldning. De større og stationære (o. 400 m³/t) hovedsageligt til kølevandspumper på skibe.

Den vertikale centrifugalpumpe 1975 ff.

Med en successiv overtagelse i perioden 1. oktober 1974 til 30. juni 1975 købte "De Smithske" salgs- og produktionsrettighederne for et helt pumpeprogram fra pumpefabrikken "Myhrwold og Rasmussen" i København. Fabrikken var oprindeligt blevet anlagt i 1921 og havde bl.a. udviklet et pumpeprogram for meget kraftige vertikale centrifugalpumper. Hos "De Smithske" blev det til SL-serien, senere redesignet til NSL-serien der i dag er fabrikkens basisprodukt af vertikale centrifugalpumper til op imod 4000 m³/t. Disse pumper sælges nu først og fremmest til maritime formål, som kølevands- og ballastpumper til skibe, men benyttes også i nyere og optimerede designs til fjernvarmeverker og vandforsyning. Derimod solgte "Myhrwold og Rasmussen" sit andet pumpeprogram, Rotan-pumpen, til "Thrige pumper" i Odense.

Rotan-pumpen 1994 ff.

Denne særlige tandhjulpumpe var opfundet af dansk-amerikaneren Jens Nielsen. Jens Nielsen (1854-1930) udvandrede i sommeren 1870 til USA fra Store Fuglede sogn i Vestsjælland. Han rejste sammen med sin forældre, hjulmand Peter Nielsen og hustru Ane Nielsen og var næstældst af en søskendeflok på 6. Familien slog sig ned i Cedar Falls i det østlige Iowa i et område, der disse år modtog omkring 2.000 danske indvandrere. 1886 etablerede Jens Nielsen et kalkstensbrud i byen til

Vertikal in-line centrifugalpumpe NSL til skibe, offentlige værker og industrien.

ROTAN-tandhjulpumpe GP (General Purpose) til rene olier/væsker.

Reklame for den roterende tandhjulspumpe ROTAN som var grundlaget for at maskinfabrikken "Myhrwold & Rasmussen" kunne starte sin virksomhed i København 1921. Her ses pumpen nærmere beskrevet på en reklame, der blev trykt i 1930. Patentet havde fabrikken skaffet sig fra Rotan-pumpens opfinder, Jens Nielsen, der i 1912 havde fået dansk patent på opfindelsen. Det USA-patent han fik i 1904 gav fra 1912 basis for et af verdens største pumpefirmaer: "Viking Pumps Inc." i Cedar Falls, Iowa.

DESMI ROTAN ED Pumpe

Brugen af Rotan-pumperne fra DESMI fremgår allerede af navnene på de forskellige typer:

- GP (General Purpose)
- CC (Close Coupled)
- CD (Chemical Duty)
- CD (Heavy Duty)
- ED (Environmental Duty)
- PD (Petrochemical Duty)

Nemlig evnen til at pumpe væsker med meget høj viskositet og af meget stor farlighed i helt lukkede systemer.

Dansk-amerikaneren Jens Nielsen, Cedar Falls, Iowa fik i 1912 dansk patent på sin opfindelse: "den roterende pumpe". Rotan-pumpen som den blev kaldt, produceres nu af DESMI A/S.

Odenses store industrielle foretager, Thomas B. Thrige (1866-1938). Foto: Fotograferne Nørmark

brug for byggeri og gravmonumenter, men problemet var, at et vandløb fra tid til anden fyldte kalkbruddet med vand. Vandet, der skulle pumpes op, var fyldt med sten og kalkslam og Jens Nielsen gik derfor i gang med at konstruere en pumpe, der kunne klare en sådan opgave uden at stoppe til. Mængder af træmodeller, der stammer fra mange års mislykkede forsøg på at konstruere en brugbar tandhjulspumpe, er stadig bevaret på "The Pump Museum" i Cedar Falls, men endelig i februar 1904 kunne han indhente USA-patent på hvad han kaldte "An internal gear machine having two gear wheels which mesh with each other" eller "a-gear-within-a-gear rotary pump". Og sådan er princippet den dag i dag.

Jens Nielsen gik i kompagniskab med to andre dansk-amerikanere, maskinist P. C. Petersen og skotøjshandler Georg With samt byens amerikanske læge, W. L. Hearst. Sammen startede de i 1912 en lille pumpefabrik, der pga. overvægten af danske stiftere fik navnet "Viking Pump Inc.", et firma der i øvrigt i vore dage er den største producent af indvendigt fortandede tandhjulspumper i verden.

Jens Nielsen tog imidlertid også patent på Rotan-pumpen i Danmark i 1912 og solgte det i 1921 til "Myhrwold og Rasmussen", der i 1975 solgte rettighederne til "Thrige Pumper" som atter videresolgte produktrettighederne til "De Smithske" i 1993. Denne pumpe er så robust, at den kan pumpe næsten hvad som helst: asfalt, chokolade, farve og særlig nyttig blev den da det fra 1993 lykkedes Thrige at konstruere et fuldstændigt lukket pumpehus, hvor pumpen blev drevet af roterende eksterne magneter. En sådan magnetpumpe hindrede, at det materiale der blev transporteret gennem pumpen kom i kontakt med omgivelserne og pumpen kunne derfor behandle lak, maling, kviksølv, asfalt, fenol, pesticider og andre yderst sundhedsskadelige stoffer i helt lukkede systemer.

Mens "De Smithske" indtil 1993 i første række havde produceret pumper til maritimt brug, havde "Thrige pumper" således et effektivt program for landbaserede pumper til industri, fjernvarme og spildevand.

Overtagelse af Thrige Pumper 1993/1994. Fordoblet omsætning og medarbejdertal

30. december 1993 kunne direktionerne i "Thrige-Titan A/S" i Odense og "A/S De Smithske" i Nørresundby i en fælles pressemeddelelse fortælle, at "Thrige pumper" med 150 ansatte (100 i Odense og 50 i seks servicecentre rundt i landet) var blevet solgt til "De Smithske" for 47 millioner kr. Det var et ordentligt bid! For "De Smithske" betød købet mere end en fordobling af aktiviteterne, personalet steg fra 130 til 280, omsætningen fra 100 til 200 millioner. Tilsammen dækkede de to virksomheder nu 75 % af markedet for danske fjernvarmepumper, hvortil kom den ovenfor omtalte Rotan-tandhjulspumpe. I sin magnetdrevne udgave hedder den i dag ED-pumpen (Environmental Duty) og passer jo pænt ind i "De Smithskes" stærke engagement på miljøområdet.

"Thrige-Titan" i Odense der således solgte sit mest lukrative segment, bestod oprindeligt af to virksomheder: "TITAN" i København, der var stiftet i 1897 ved en fusion af en række københavnske maskinfabrikker, samt "THRIGE" i Odense, stiftet i 1894 af Thomas B. Thrige (1866-1938), der var vendt hjem fra USA efter elevtid hos den store innovator Thomas Edison. Begge virksomheder, både "Titan" og "Thrige", koncentrerede sig om produktion og udvikling af elektromotorer og begge blev i tidens løb de førende danske virksomheder på området, herunder el-drevne pumper fra og med 1908. Da "Thrige" og "Titan" fusionerede i 1966 fik de med hovedsæde i Odense næsten total markedsdominans. Det gik imidlertid skævt for den nye store virksomhed af flere forskellige grunde, og i årene 1968-2005 blev del efter del af virksomheden frasolgt. Virksomheden lever i vore dage videre som "T-T Electric" med hovedsæde ved Charles de Gaulle lufthavnen i Paris.

Hvad "Thrige Pumper" angik, betød fusionen med "De Smithske" strukturelle og produktionsmæssige vanskeligheder. Trods overskud i begge selskaber hver for sig i en række år før fusionen, blev der sammenlagt tale om underskud på den ordinære drift 1994 til 1997. Det viste sig uhensigtsmæssigt at have produktionen adskilt mellem Odense og Nørresundby og den blev derfor år 2000 samlet i Nørresundby. På længere sigt var der dog næppe tvivl om at det gav store fordele for den danske pumpeproduktion og – eksport at samle "Thriges" landbaserede pumper og "DESMIs" maritime i et stort samlet pumpeprogram. Ikke mindst fordi det sideløbende efterhånden blev muligt at indgå i et tæt samarbejde med et andet stort og gammelt Odense-firma "Roulunds Fabrikker" om udviklingen af et effektivt danskproduceret olieoptagningsudstyr.

Thrige-Titans hovedsæde i Odense i 1966. Husene i forgrunden forsvandt da gennemfartsgaden Thomas B. Thriges Gade kort tid efter blev gennemført. Foto Odense Bys Museer.

Thomas B. Thriges første fabrik fra 1898 i forgrunden, fabrikken fra 1920 til højre og højhuset i baggrunden 1960. Foto: DESMI.

Den første opgave er at inddæmme olie-spildet. Det gøres med bomme af forskellig størrelse efter behov. Øverst rulles en RO-BOOM spærring af et stærkt gummimateriale ud på havet. De findes i bredder på op til 3,5 meter. Men også mindre opgaver på strande, søer og i havne klares med andre og mere mobile typer. Herunder bæres en A-BOOM frem til ulykkesstedet af to mænd.

Når olien, der flyder på vandet, er inddæmnet, skal den pumpes op af en "skimmer" der her ses i funktion.

Olieoptagningsudstyr 1978ff. Vejen til det globale marked.

Selvom det så allerværst ud for "De Smithske" i 1978, var det også året hvor virksomheden fremstillede den første prototype af en "olieskimmer". En særlig pumpe, der udnyttede det forhold at olie fra forureningsulykker på havet flyder oven på. Inddæmmer man olie-pølen, kan man herefter pumpe overfladeolien over i tanke og fjerne den. Men systemet var endnu ikke afprøvet!

Det blev det da det franske tankskib "Betelgeuse" den 8. januar 1979 eksploderede i oliehavnen Bantry ved Cork i Irland. Skibet brækkede midt over, 49 blev dræbt og 40.000 tons råolie flød mod land! Kort forinden, den 15. september 1978, havde "De Smithske" oprettet et datterselskab, "DESMI Ltd" i Newcastle, og amtsrådet i Cork vidste derfor hvor de skulle henvende sig. Fra og med den 10. januar 1979 blev der fløjet olieskimmere fra Aalborg til Cork og i løbet af 14 dage lykkedes det at fjerne olien så meget, at der ikke blev tale om forurening af de irske kyster. Efter denne succes blev systemet kaldt DESTROIL SKIMMER SYSTEM og det vakte naturligvis stor interesse. "De Smithskes" svækkede situation gjorde det imidlertid vanskeligt at følge op med en egentlig serieproduktion og markedsføring. En af betingelserne for den økonomiske rekonstruktion i foråret 1981 var faktisk, at man lod være

med at udvikle ”projekter som i pressen omtales som yderst lovende, men hvor resultaterne ikke er i overensstemmelse med forventningerne”.

Mens ”De Smithske” ikke desto mindre satsede sit udviklingsarbejde på pumperne, arbejdede den vigtigste konkurrent i Danmark på olieforureningsområdet, ”Roulunds fabrikker” i Odense på at perfektionere de flydespæringer, RO-BOOM, olien skulle inddæmmedes med. Men også ”Roulund” havde svært ved at få fodfæste på det globale marked.

Et kombineret system, ”Roulunds” flydespæringer og ”De Smithskes” skimmersystemer, blev derfor demonstreret på Malta i efteråret 1979, men i det store og hele gik de to danske fabrikker hver for sig og udviklede konkurrerende olieskimmersystemer. ”Roulunds fabrikker”, der førte sin historie tilbage til et rebslageri i Odense fra 1736, havde i slutningen af 1800-tallet udvidet produktionen med transportbånd og drivremme og fortsatte fra 1903 under navnet ”A/S Roulunds Fabrikker” med bremsebelægninger, brandslanger og gummistøvler. I årene 1961-2005 ejedes ”Roulund” af ”A. P. Møller Mærsk-koncernen”.

Miljøstyrelsens direktør i årene 1978-1990, tidligere minister Jens Kampmann, fandt selvsagt, at det var ressourcspild med flere danske firmaer, der kæmpede om de samme internationale markedsandele og indkaldte derfor den 15. december 1982 begge firmaer til et møde i Miljøstyrelsen. Trådene skulle samles i et firma under Miljøstyrelsen ”OILCHEM RECOVERY DENMARK”, der kunne rekvirere hvad der kaldtes ”hardware” assistance fra ”DESMI” og ”ROULUND”. Resultatet blev derfor at begge firmaer fortsat sideløbende udviklede hvert sit oliebekæmpelsesudstyr og at begge firmaer derfor blev involveret, da de første rigtig store olieforureningskatastrofer fra sidst i 1980’erne brændte sig ind i verdens bevidsthed.

Verdensoffentligheden blev først rigtigt vakt, da tankeren ”Exxon Valdez” den 24. marts 1989 stødte på grund i Prins Williams Sund i Alaska og lækkede 38.500 tons råolie. Det var ikke alene den største oliekatastrofe nogensinde i amerikansk farvand, men ramte 6.700 km kyst i sårbare arktiske områder. Både ”Roulund” og ”De Smithske” leverede de flydespæringer og olieskimmere de havde udviklet sideløbende over de seneste ti år. Allerede samme år var den gal igen. Den 29. december 1989, lækkede den spanske tanker ”Aragon” 25.000 tons råolie der drev ind mod Porto Santo ved Madeira. Men nu havde man en EU task force, der vidste hvorfra man fik hjælp. Den kom fra Danmark, Frankrig og Storbritannien.

Her ses en ”skimmer” inden brug. De røde beholdere er pontoner der holder pumpen i midten flydende.

Pumpen er en vertikal Arkimedes skrue-pumpe der ”skruer” den tyktflydende olie gennem pumpen. Om nødvendigt blandet med isklumper i arktisk farvand.

Færdige ”power packs” der kan flyttes til eller anbringes på særlige udsatte steder for oliespild, så alt er parat. Motor, skimmer, pumpe og booms.

Vignetten for "RO-CLEAN DESMI" viser fra venstre mod højre en skimmer, en olieboom og et skib, der kan benyttes i kampen mod oliespild. "RO" står for Roulunds fabrikation af olie-bomme (RO-BOOMS) – "CLEAN" for rensning og "DESMI" for fabrikationen af skimmere med pumper. Det skete i et samarbejde fra 1995, men fra 2005 er "RO-CLEAN DESMI" dog blevet et datterselskab der ejes 100 % af DESMI.

Olieforureningen under første Golf-krig blev den hidtil værste. Da den irakiske hær måtte trække sig tilbage fra Kuwait den 26. januar 1991, åbnedes oliehanerne for mellem 700.000 og 900.000 tons råolie, der flød ud i den Persiske Golf. "De Smithske" og "Roulund" deltog med henholdsvis 17 skimmere og 4 km flydespærringer. Tilsvarende store opgaver blev siden løst i Sibirien, Ecuador, Galapagos, Brasilien og Japan, ja selv i Danmark blev der den 29. marts 2001 brug for udstyret, da tankeren "Baltic Carrier" kolliderede med et andet skib sydøst for Falster, hvorefter 2.700 tons olie drev ind gennem Grønsund mellem Møn og Falster. Men det betød også, at der blev et stadig større behov for samarbejde og da andre interessenter var købt ud af "OILCHEM" dannede "Roulund" og "De Smithske" i fællesskab i 1995 "RO-CLEAN DESMI A/S" – med "OILCHEM" som binavn. Det vil i denne sammenhæng være rimeligt at lade Jens Kampmann få ordet:

"RO-CLEAN DESMI A/S" historie v/Jens Kampmann:

"RO-CLEAN DESMI A/S" er et barn af 80'ernes samfundsmæssige diskussion om systemeksportselskaber. Det danske miljøministerium tog midt i 80'erne initiativ til at få etableret en dansk systemeksport inden for bekæmpelse af oliespild. Tankegangen var, at Miljøstyrelsen rådede over ekspertise inden for beredskabet i forbindelse med olieforurening, mens en række virksomheder kunne træde til med henblik på at bekæmpe olieforureningen, når denne var sket.

På softwaresiden eller systemsiden indgik herefter Miljøstyrelsen og to rådgivende virksomheder, nemlig "VKI", som var et selskab i ATV gruppen ("Akademiet for de Tekniske Videnskaber"), og "Oilconsult", som var medlem af FRI ("Foreningen af Rådgivende Ingeniører"). På hardwarensiden rettede man henvendelse til "DESMI A/S" og "Roulunds Fabrik A/S", ligesom Pensionsselskabet "PKA" bidrog med investeringsmidler. Bestyrelsen blev sammensat af repræsentanter for disse investorer, hvor "DESMI's" formand og "DESMI's" og "Roulunds" administrerende direktører blev centrale aktører.

Udviklingen i første halvdel af 90'erne medførte, at "DESMI" og "Roulunds" begge hver for sig bevægede sig hen imod en rolle som totalsy-

stemleverandører, hvilket igen i starten af 1995 medførte, at "DESMI" og "Roulunds" indledte drøftelser med henblik på at etablere én fælles organisation, som havde styrken til at positionere sig globalt.

Herefter blev de øvrige aktionærer købt ud af selskabet, hvorefter det fælles selskab, "RO-CLEAN DESMI A/S", blev dannet ultimo 1995. Selskabet blev dannet inden for rammerne af Oilchems eksisterende selskab, således at "Oilchem" navnet den dag i dag er registreret som binavn.

De tre centrale aktører fortsatte samarbejdet frem til 2005 hvorefter "Roulunds" og dermed Clas N. Andersen forlod selskabet. I 2005 forlod overtegnede – som havde været formand i hele forløbet – selskabet, hvor jeg blev afløst af adm. dir. Henrik Sørensen, der indtrådte som formand efter at "RO-CLEAN DESMI A/S" var blevet 100 % ejer af selskabet, mens jeg som formand for "DESMI" fortsat har stor interesse i at følge "RO-CLEAN DESMI A/S".

"De Smithske", i 2003 omdøbt til "DESMI"

Fra foråret 2003 tog *"De Smithske"* navneforandring til *"DESMI"*. Ordet *"DESMI"*, der havde været brugt som firmanavn lige så længe virksomheden havde været på eksportmarkederne, har den fordel at det kan udtales på alle sprog.

Men navneskiftet markerede også overgangen til en ny periode. 2003 købte en række ledende medarbejdere på *"DESMI"* en betydelig ejerandel og overtog i foråret 2008 aktiemajoriteten i koncernen med 80 % af aktiekapitalen, resten ejes af et nordjysk investeringsselskab. Endelig markerede navneskiftet, at koncernen netop i disse år for alvor ændrede sig fra at være en virksomhed med fokus på det regionale marked til at blive en global koncern.

Det skete med to nye personer ved roret. Henrik Sørensen som administrerende direktør fra 1996 og Jens Kampmann som bestyrelsesformand fra 1994.

Henrik Sørensen (født 1957) har været administrerende direktør for DESMI-koncernen siden november 1996 og har således ledet "DESMI" i den periode hvor virksomheden udviklede sig fra at være en virksomhed af regional betydning til et globalt firma på pumpe- og oliespildsområdet. Her stående ved tre af de vertikale centrifugalpumper der benyttes overalt på skibe, i industrien og på forsyningsvirksomheder.

Ny direktør og bestyrelsesformand

Henrik Sørensen blev administrerende direktør fra slutningen af 1996. 29. august 1996 meddelte Jens Kampmann, der havde været bestyrelsesformand for *"De Smithske"* fra 1994, at ansættelsesudvalget blandt en del kandidater havde valgt Henrik Sørensen, 38 år, som ny administrerende direktør. Den nye direktør var født den 11. september 1957 og havde sin opvækst i Store Fuglede i Vestsjælland (tilfældigvis det samme lille sogn, hvor opfinderen af Rotan-pumpen, Jens Nielsen, blev født 103 år tidligere). Henrik Sørensen var af landbrugsfamilie, havde en baggrund som smed inden for landbrugsmaskiner og en uddannelse som produktionsingeniør fra Københavns Teknikum. Siden havde han været ansat som salgssingeniør hos Modulex, fabrikschef i *"Novenco"* (*Nordisk Ventilator Co. i Næstved*), havde været konsulent på *"Dansk Teknologisk Institut"*, adm. direktør i *"Rimatic A/S"* og senest Vertriebsleiter i *"Badische Maschienerfabrik Durlach"* (et selskab i *"A.P. Møller koncernen"*) i Tyskland. Henrik Sørensen startede som adm. direktør den 1. november 1996 og meddelte straks efter sin ansættelse, at han ville arbejde for at udvikle virksomheden globalt! Det er jo let at sige, men rent faktisk indledtes en ny ekspansionsfase. Forudsætningen herfor var først og fremmest dygtige medarbejdere, men det skyldtes også at den nye bestyrelsesformand fra og med 1994, Jens Kampmann, besidder et netværk og en placering i det danske samfund der vel kun kan sammenlignes med den brødrene Simoni besad i 1850'erne og 1860'erne.

Jens Kampmann, født 1937 har hovedæren for at begrebet "miljøbevidsthed" slog rødder i Danmark. Han var landets første miljøminister, efterfølgende direktør for miljøstyrelsen samt medlem af en lang række virksomhedsbestyrelser. Fra 1990 medlem og fra 1994 formand for "DESMI's" bestyrelse. Her fik han afgørende betydning for samarbejdet og fusionerne med de dele af Roulunds og Thriges produktionsområder, der gav supplerende grundlag for "DESMI's" enestående udvikling på verdensmarkedet de seneste 15 år.

Jens Kampmann, født 30. marts 1937 som søn af den senere statsminister (1960-1962) Viggo Kampmann. Jens Kampmann blev valgt for socialdemokratiet til folketinget 1966 men trådte ud af aktiv politik ved valget i 1979. Inden da havde han været landets første miljøminister 1971-73 og skatteminister 1977-78. Som miljøminister oprettede han Miljøstyrelsen i 1972 og blev selv direktør herfor i årene 1979-1990. Fra 1991 tog han initiativ til firmaet *"Invest Miljø A/S"* hvis formål det er at investere i miljørigtige virksomheder og fik hen ad vejen en lang række bestyrelsesposter, navnlig i firmaer der fremstillede miljøprodukter eller ønskede at investere i miljørigtig produktion. Det var derfor naturligt at han fra 1990 trådte ind i *"De Smithskes"* bestyrelse som repræsentant for pensionsselskabet *"PKA"*, den ene af firmaets to hovedaktionærer. Fra 1992 blev Jens Kampmann næstformand i bestyrelsen og i 1994 formand. Linjen var således trukket op for en kraftig ekspansion der fik sit udtryk i oprettelsen af datterselskaber over hele verden hvoraf langt de fleste er kommet til efter år 2000.

Medarbejderne

Tredje og i alle henseender vigtigste del er naturligvis medarbejderne. I hele virksomhedens 175-årige historie har det været karakteristisk, at medarbejderne ikke alene var ansat i mange år på *"De Smithske/DESMI"* men at det ikke var ualmindeligt, at medarbejderne omfattede flere generationer hvor jobbet gik i arv fra far til søn. Det har ikke været muligt at interviewe alle, men det forholder sig så heldigt at specialarbejder Steen Andersen, dengang tillidsmand for SID, i august 2004 blev interviewet til *"24 Nordjyske"*:

”Det har været en arbejdsplads, der har formået at følge med tiden – på godt og ondt. Mange af vores produkter er blevet skiftet ud. Vi har tidligere fremstillet kraner hos ”Skalborg Maskinfabrik / DESMI”, og det var noget af det, man valgte at frasælge. Vi har produceret gear, der blev afsat inden for landbruget, men da der var nedgang i produktionen af landbrugsmaskiner i Danmark, blev der ikke satset voldsomt på dem, og man valgte at koncentrere sig om produktion af pumper.”

Vedrørende informationsniveauet i firmaet sagde Steen Andersen:

”Vi bliver spurgt og taget med på råd - og man lytter. Det er positivt, at man tager sig tid til at høre, hvad folkene på gulvet har af synspunkter og meninger. Det er fint. Vi er jo i den heldige situation, at vi – hvis vi har noget vi brænder med – kan gå direkte op til Henrik Sørensen og få svar der, hvis der er behov for det. Jo, det er en meget åben virksomhed.”

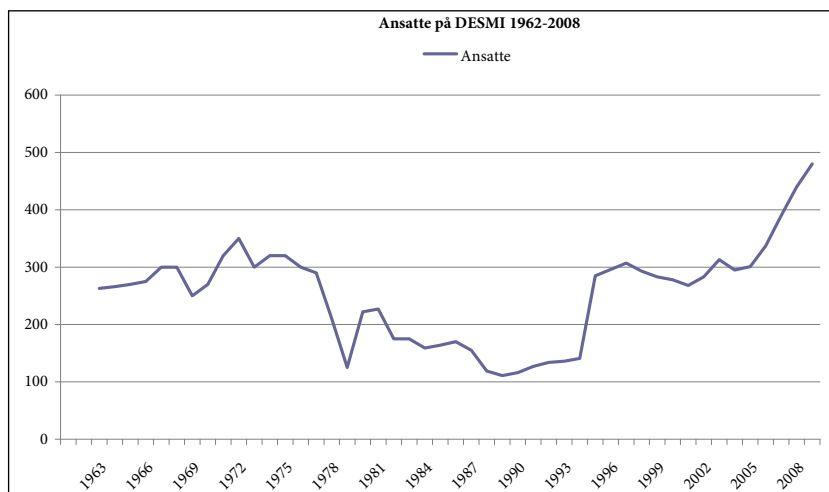
På spørgsmålet om medarbejderne ser etableringen af fabrik i Kina som en gevinst eller som en trussel, sagde Steen Andersen:

”Snakker vi med den almindelige mand på gulvet, så er det ikke der, den store frygt ligger. Man har stadig en fortsat produktion her i Nørresundby, og det vil vi også nok have – selv om det er svært at spå om fremtiden – de næste 10 år. Så vi går ikke og frygter, at det hele ryger til Kina.”

Steen Andersen: Har været ansat i selskabet i over 25 år. I august 1977 blev han ansat på ”Skalborg Maskinfabrik” og er fortsat medarbejder hos ”DESMI”, nu som værkfører.

Steens far, Peder Andersen, var fra april 1965 til december 1985 ansat som lagermand og portner på ”Skalborg Maskinfabrik”. Også Steens to brødre, Jørn og Møller, har været ansat hos ”DESMI” i mere end 25 år. Jørn Andersen blev ansat i december 1971 og Møller Andersen i maj 1976, og begge er fortsat hos ”DESMI”.

Virksomhedens vanskelige vilkår i 1980'erne afspejler sig i det stærkt reducerede medarbejdertal der sank ned omkring 150. I 1994 blev tallet dog med et slag fordoblet til næsten 300 efter fusionen med ”Thrige”, og i de allerseneste år har den stærkt øgede omsætning og de stadig flere datterselskaber betydet, at antallet af medarbejdere nu nærmer sig 500.

Koncentration omkring pumper

Steen Andersen nævner, at ”DESMI” valgte helt at koncentrere sig om pumpeproduktionen og derfor frasolgte den produktion af gear og transmissioner som var blevet overtaget med ”Skalborg Maskinfabrik”. Dengang man inddrog disse produkter, var de tænkt som et led i produktionen af landbrugsmaskiner og briketpressere, men da det ikke længere var en opgave ”DESMI” havde sit hovedfokus på, blev gearafdelingen ved årsskiftet 2001-2002 frasolgt til ”Randers Tandhjulsfabrik”.

En virksomhed som siden grundlæggelsen i 1920 har specialiseret sig i denne branche. "DESMI" selv valgte helt at satse på sit kerneområde og gennem frasalg at få frigivet ressourcer til det bredest tænkelige udvalg af pumper. Det gjaldt både på produktions- og salgssiden og manifesterede sig i oprettelsen af en lang række datterselskaber.

"DESMI" – koncernens kontorer og afdelinger på verdensplan.

Datterselskaber 1978-2009

Omstruktureringen sidst i 1970'erne havde ryddet fuldstændigt op i det betydelige netværk af afdelinger og datterselskaber, der havde eksisteret indtil da. Men satsede man som nu på et globalt marked for pumper, måtte man jo ikke blot have salgskontorer, men også datterselskaber der kunne varetage reparationer og anden servicering af pumperne på stedet. Det første datterselskab blev oprettet i Storbritannien i 1978. Det var netop i de år alle andre blev nedlagt, men der var gode grunde til oprettelsen af et datterselskab i England.

"DESMI Ltd.", Newcastle (1978 ff.)

Storbritannien var og er et marked af afgørende vigtighed for "De Smithskes" pumper og salget blev fra midt i 1960'erne varetaget af det britiske firma "Vanroy Ltd.". Men netop i 1978 blev salgsmatet opkøbt af det der endnu var hovedkonkurrenten "Thrige Pumper" i Odense.

"DESMI Ltd.", Newcastle, England

Over for denne trussel var der ikke tid til at oparbejde et nyt forhandlernet i Storbritannien. Tværtimod lykkedes det at overføre 9 ud af de 10 ansatte fra "Vanroy Ltd." til "DESMI Ltd." Firmaet startede i lejede lokaler og blev registreret som aktieselskab den 15. september 1978. Hovedfokus blev straks "DESMI"-pumper til marinemarkedet i Storbritannien og "RO-CLEAN's" olierensningsudstyr. Værftskrisen i 1990'erne gav afsætningsproblemer, men man overlevede ved almindelig servicering af pumper i bred almindelighed. Sidst i 1990'erne gik det stærkt frem igen, og en ny og langt større fabriksbygning blev etableret på samme sted. Aktiviteten har generelt udviklet sig positivt og selskabet har således gjort sig bemærket ved i 2008 at skaffe ordren på det samlede pumpeudstyr til to nye britiske hangarskibe "HMS Queen Elizabeth" og "HMS Prince of Wales" til 3,3 millioner £. Det er den største samlede or-

dre "DESMI" nogensinde har fået på det maritime marked. Det britiske datterselskab oprettede i 2002 eget datterselskab:

"DESMI FHS Ltd." (2002 ff)

FHS står for "Fuel Handling Systems" og dette firma varetager således salg af pumpeapplikationer til brændstof. Primært til brug i forsvaret samt i forbindelse med nødhjælpsopgaver i uvejsomme områder.

"DESMI Inc." (1991 ff), USA

Gennembruddet for olieskimmerudstyret "Destroil" i USA efter olie-katastrofen i Alaska 1989 krævede en platform for Nord- og Sydamerika og "De Smithske" gik derfor i forhandling med den amerikanske forhandler på området siden 1969, pumpe- og vandrensningsproducenten "Hyde Products Inc.," Cleveland, Ohio (oprindeligt grundlagt 1865 i Bath, Maine). Efter forhandlinger om en joint venture endte det dog med, at der blev tale om et rent "DESMI" datterselskab på Hydes adresse. Selskabet blev registreret 1.10.1991.

"DESMI Inc.", Norfolk, Virginia, USA

Overtagelsen af "Thrige Pumper" 1993/1994 betød dog ikke blot en kraftig udvidelse af "DESMI"s pumpesortiment, men også overtagelse af "Thriges" amerikanske og tyske datterselskaber. For USA's vedkommende "Rotan Inc." i Monroe, North Carolina, USA, som i 1994 fusionerede med "DESMI Inc.", og sammen flyttede begge virksomheder til Norfolk, Virginia. Det var dog i mange år svært, således som det har været for så mange andre danske virksomheder, at slå effektivt igennem på det amerikanske marked. De seneste 5 år har dog vist både vækst og overskud og virksomheden er flyttet til nye og større lokaler. For Tysklands vedkommende:

"DESMI GmbH Rotan Pumpengesellschaft" i Hamburg 1993 ff.

Ved fusionen med "De Smithske" i 1993 havde "Thrige Pumper" sit vigtigste udenlandsmarked i Vesttyskland (15 % af omsætningen) og købet omfattede derfor også Thriges tyske datterselskab siden 1975: "Rotan Pumpengesellschaft Myhrwold & Rasmussen GmbH" i Hamburg. Firmaet havde allerede i 1980'erne med stor fremgang solgt de danske Rotan-pumper i Tyskland til en række industrielle formål. Det gjaldt tegl, sæbe ("Henkel"), chokolade ("Mars"), biler ("Opel") samt trykkerier. Sortimentet til det tyske marine pumpemarked blev forøget år 2000, da "DESMI" overtog "Mess- und Fördertechnik Gwinner GmbH & Co." og afdelingen i Hamburg blev herefter omdøbt til det nuværende "DESMI GmbH Rotan Pumpengesellschaft". Virksomheden, der i dag tæller 21 medarbejdere, flyttede primo 2009 til større lokale i Seevetal ved Hamburg med lager, logistik og produktion i Hamburg og salgskontorer i Taunusstein (Syd Tyskland) og Utrecht i Holland. Sidstnævnte fordi man fra 2006 påbegyndte en operationel samkøring med "DESMI's" hollandske datterselskab.

"DESMI GmbH Rotan Pumpengesellschaft" i Hamburg, Tyskland

"DESMI K&R Pompen B.V." – 2002-2006, Utrecht, Holland

"Kuyt & Rottinghuis Pompen BV" i Utrecht i Holland, blev oprettet i

”DESMI K&R Pompen B.V.” i Utrecht, Holland

1945, da alting i bogstaveligste forstand flød i det lavtliggende land og vandet derfor skulle pumpes væk. Fra først i 1950'erne udvikledes egne K & R pumper til brug på flod- og fiskerbåde, mens man, hvad de selv-ansugende centrifugalpumper angik, solgte DESMI-pumper til både den hollandske flåde og til bådene, der lagde det hollandske gasledningssystem. Man blev således “De Smithske” hovedagent i Holland og efter lange og indviklede forhandlinger i årene 1998-2002 endte det med, at ”K & R Pompen” overgik fra at have været en selvstændig fabrik for marinepumper til at blive salgskontor for “DESMI”. Fra 2006 blev det en del af “DESMI” i Hamburg. Et tilsvarende salgskontor oprettedes 2002 i Norge.

”DESMI Norge A/S” i Kristiansand, Norge

”DESMI Norge A/S” fra 2002 ff.

Den 1. oktober 2002 åbnedes et salgskontor i Kristiansand i Norge centralt mellem vest- og østlandet og tæt på Nørresundby. Allerede i 1800-tallet havde ”De Smithske” haft agenturer i Norge og havde i øvrigt et væsentligt marked her for marinepumper og udstyr til bekæmpelse af olieforurening. Efter stagnerende salg i Norge omkring år 2000 oprettedes derfor i 2002 et datterselskab. Efter nogen startvanskeligheder virker datterselskabet nu efter hensigten og omsætningen er øget, særligt med servicering af skibspumper. Fra 2008 også med salg af udstyr til bekæmpelse af olieforurening. Men den helt store satsning blev i Kina.

“DESMI Pumping Technology (Suzhou) Co., Ltd.”, Kina,

”DESMI Pumping Technology (Suzhou) Co., Ltd.” i Suzhou, Kina øst for Shanghai.

Med åbningen af kinesisk økonomi over for omverdenen i 1990'erne, i særlig grad markeret ved landets optagelse i WTO (Verdens Handels Organisation) den 11. december 2001, blev landet i stadig højere grad

interessant for udenlandske investeringer og outsourcing af produktion. Mere end halvdelen af den samlede kinesiske industrieksport produceres nu af udenlandske datterselskaber i Kina. For "DESMI" var Kina ikke mindst interessant, fordi store dele af verdens skibsbygningsindustri flyttede til det fjerne østen samtidigt med at de hurtigt voksende byer havde behov for pumper til en udbygning af forsyningsvirksomheder for vand, spildevand og varme. En række leverancer til europæiske rederier, der byggede skibe på kinesiske værfter, fulgtes i 1996 af direkte kontraheringer på skibspumper til kinesiske værfter. Man begyndte derfor at overveje, hvordan man bedst kunne udbygge dette marked. I samarbejde eller med egen produktion på stedet. "DESMI" besluttede sig for en egenproduktion i september 2004, og i november blev der udnævnt en direktør.

Store vertikale in-line centrifugalpumper – DSL – 4000 m³/h til skibe, vand- og varmeværker

Første opgave var at finde en velegnet beliggenhed i Shanghai-området og efter at have overvejet Nordic Industrial Park i Ningbo og industriarealer i Wuxi, faldt valget på industriparken i Suzhou øst for Shanghai. En bygning på 4.500 m² blev lejet og mulighederne for at producere og afsætte NSL-pumperne (de vertikale inline centrifugalpumper) undersøgt. De var gode.

I juli 2005 var nye faciliteter klar til at blive taget i brug og maskiner samt montagelinjer etableret. Allerede i oktober 2005 kunne de første DESMI-pumper, fremstillet i Kina, leveres til moderfirmaet, og året efter var der leveret 1.000 pumper. I 2007 blev det 5.000 pumper, der omfattede hele hovedprogrammet for vertikale centrifugalpumper. Man fortsatte med det horisontale Modular program og er nu også begyndt at fremstille Rotan-pumper til tyktflydende materialer. Produktionen, der derfor efterhånden omfatter store dele af "DESMI's" samlede produktionsprogram, krævede da også mere plads. I 2008 lejedes yderligere 3.200 m² og antallet af medarbejdere er nu omkring 100 og der gøres udstrakt brug af lokale underleverandører. En udbygning af salgsapparatet i det fjerne østen er derfor nødvendig. Første skridt blev åbningen af en afdeling i Korea.

Magnetdreven Rotan ED pumpe til lukkede systemer for fenol, pesticider, benzene og andre giftige væsker.

"DESMI Korea", Goyang, 2009 ff.

Blev åbnet pr. 1. januar 2009 i Goyang i nærheden af Seoul i Syd Korea med salg af hele produktionsspektret fra fabrikkerne i Danmark og Kina. Centrifugal- og Rotan-pumper, samt udstyr til bekæmpelse af olieforurening fra "RO-CLEAN DESMI." Ikke mindst den japanske konkurrence er stærk her, men det er naturligvis af stor vigtighed at søge markedsandele i en af verdens vigtigste skibsbygningsnationer. Selv under krise skal verdenshandelen holdes i gang med skibe og skibe der bygges skal bruge effektive pumper.

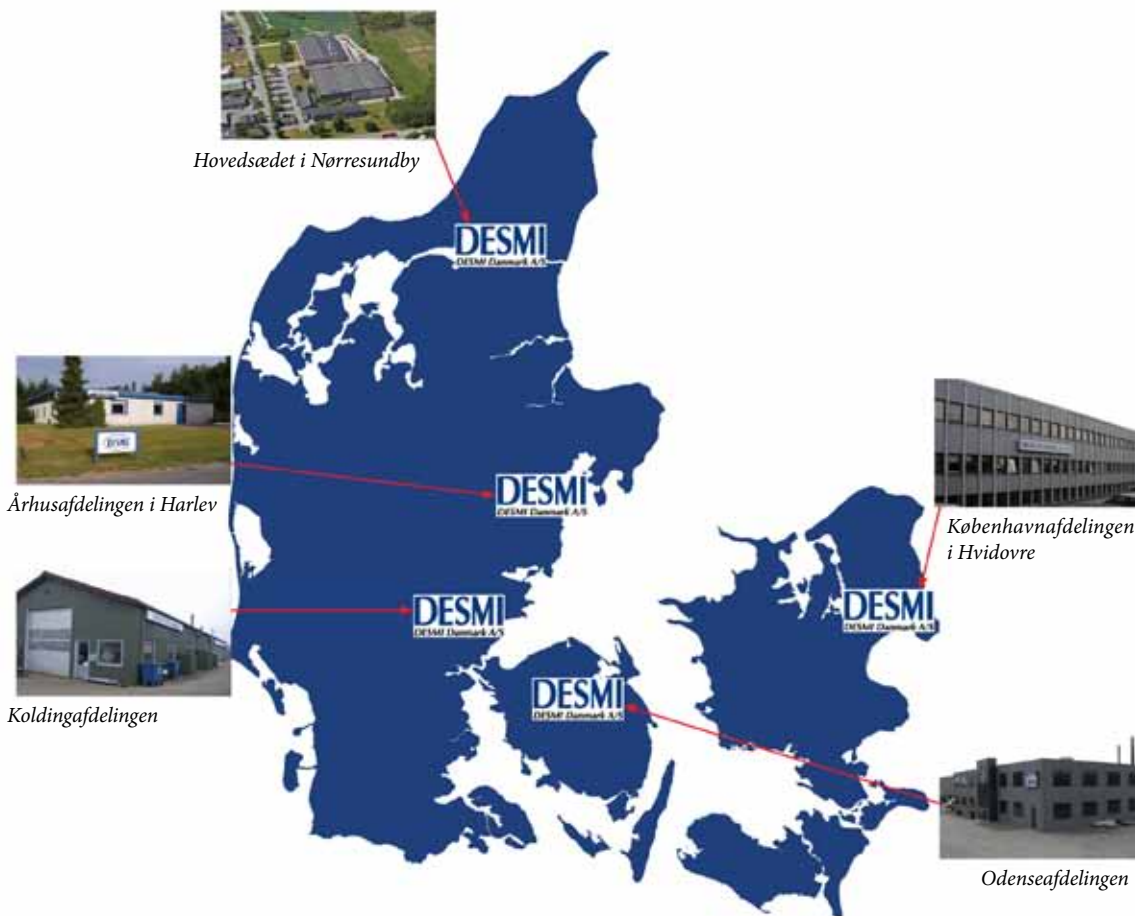

"DESMI Korea", Goyang ved Seoul

"DESMI Danmark A/S", november 2006 ff.

Ved fusionen i 1993-1994 havde "Thrige Pumper" i modsætning til "DESMI Pumper" sit helt dominerende salg på hjemmemarkedet. 80 % af pumperne solgtes til danske vandværker, spildevands- og fjernvarme-

anlæg, og der fandtes derfor en stor afdeling for salg og service i Odense med et net af serviceafdelinger i København, Sakskøbing, Kolding og Århus. Fra 1998 blev denne salgs- og serviceafdeling en selvstændig division i "DESMI" og fra udgangen af 2006 et selvstændigt datterselskab: "DESMI Danmark A/S".

I slutningen af 2008 flyttede "DESMI Danmark A/S" ind i et nybygget område, fortsat på samme adresse som moderselskabets hovedsæde i Nørresundby, hvor der blev indrettet et stort centrallager for pumper og reservedele, samt et centralt serviceværksted.

En af de biler der servicerer pumpeanlæg over hele landet

Alle servicebiler er udstyret med PC'er og er trådløst forbundet til hovedsædet, hvor et landsdækkende nødopkaldsnummer kan sørge for, at kunden, uanset hvor, kan få øjeblikkelig assistance fra den servicemedarbejder der er nærmest. Dette lettes bl.a. af at telefonen ikke varetages af et eksternt call-center, men af en gruppe, der ved hvad de taler om fra "DESMI".

I forhold til tidligere forretningsfilosofi, hvor salg og eventuel service udførtes via en række agenturer, etableredes nu et landsdækkende servicenet, hvor producentens egne servicecentre fulgte produktet. Det gav

kunden større tryghed og i øvrigt også producenten den ikke uvæsentlige fortjeneste der ligger i løbende serviceaftaler. For hovedkunderne, de kommunale varme-, vand- og spildevandsanlæg, drejer det sig om funktioner der simpelthen *skal* fungere. Fungerer de ikke, skal de kunne repareres her og nu uanset sted og tidspunkt. Med levering af pumper og pumpeløsninger til forsyningsområdet, hvoraf spildevand udgør 70 % af omsætningen, er området under vækst.

Spildevandspumper til Århus å (Rotan)

Ikke mindst aktualiseret af kommunernes udbygning af kloaksystemerne efter de større og mere pludselige regnmængder i de senere år. Antallet af medarbejdere er derfor steget fra 50 i 2006 til 70 i 2008 og omsætningen fra 70 til 123 millioner. Hvad spildevandsafdelingen angår, er man blandt de markedsledende, mens en lang række kommuner er forsynet med DESMI-pumper.

Centrifugalpumper til fjernvarme

Centrifugalpumper på Hals varmeværk

”DESMI Contracting A/S” 1998 ff.

”DESMI Contracting A/S” bygger egentlig på ”DESMI Invest A/S” 1994-1998, der skulle søge særlige forretningsmuligheder i olieforureningsulykker på landjorden. Aktiviteterne blev imidlertid overhalet af ”RO-CLEAN DESMI” og spektret blev derfor gjort langt bredere. ”DESMIs” viden om komplette pumpesystemer til drikke- og spildevand gør det

muligt at deltage i ulandsopgaver i samarbejde med Danida og andre hjælpeorganisationer. Finansieringen er naturligvis et væsentligt element, men det er en af de opgaver ”DESMI Contracting” søger at klare og formidle. Det første ulandsprojekt af en sådan karakter blev allerede gennemført i Thailand i 1970’erne, og i 1980’erne gik ”De Smithske” sammen med ”Grundfos” og etablerede den første samlefabrik for pumper i Mozambique. Da muren faldt, gik den danske regering desuden ind i forskellige miljøprojekter i Østeuropa gennem organisationen ”DANCEE” (*Danish Cooperation for Environment in Eastern Europe*) under Svend Aukens ledelse. Frem til 1998 blev alle disse projekter dog gennemført direkte som en division i ”DESMI A/S”. Men da arbejdet adskilte sig væsentligt fra andre salgsopgaver og for at gøre økonomien mere gennemskuelig, udskiltes divisionen i 1998 som et selvstændigt datterselskab.

Det nye selskab fik en flyvende start med en kontrakt på 120 millioner kr. til udvikling af landbrugsuddannelser i Thailand inden for jordbrug, akvakultur, kornbehandling, juiceproduktion og svineavl. Fokus for den danske udviklingsbistand, der hidindtil har været på Thailand, Vietnam og andre lande i det Fjerne Østen har dog ændret sig og hovedparten af støtten går nu til Afrika. Projektmarkedet er således svingende, og det har derfor været nødvendigt at bibeholde ”DESMI Contracting” som en lille, men fleksibel organisation, der kan tilpasse sig perioder med lav aktivitet.

”RO-CLEAN DESMI A/S” 1996 ff.

”RO-CLEAN DESMI’s” helt nye hovedsæde Hestehaven 61, Odense blev indviet i januar 2009. Selskabet havde fra begyndelsen i 1996 adresse på Roulunds fabrikker, Hestehaven 21 – også i Odense.

Virksomheden inden for olieforureningsområdet har som allerede omtalt ovenfor betydelige markedsandele på verdensplan, og en af de største samlede ordrer hidtil var leverancen af bl.a. 130 skimmersystemer til ”TRANSNEFT”, olieledningsnettet i Rusland. ”RO-CLEAN DESMI” hører nu til blandt de største firmaer på verdensplan for oliespildsudstyr. Af andre markante firmaer inden for området er det finske ”LAMOR (*Larsen Marin Oil Recovery*)” i Borgå, der har virket siden 1988 og fik sit nuværende navn i 1995, samt det britiske ”VIKOMA” på Isle of Wight fra 1967. Den stærke position på verdensmarkedet beror ikke

mindst på slidstærke pumper, der kan suge næsten hvad som helst, men verdensmarkedet kom først inden for rækkevidde efter en række fusioner med andre pumpefirmaer og væsentlige udviklingsarbejder. "RO-CLEAN DESMI A/S" overtog pr. 1. april 2007 også den tiloversblevne del af "Roulunds" aktiviteter inden for olieforureningsområdet med bl.a. rettighederne og produktionen af flydespærringen "RO-BOOM". "RO-CLEAN DESMI" har fra januar 2009 fået sit eget nyopførte hovedsæde, lager og produktion i Hestehaven 61 i Odense, men har afdelinger og datterselskaber i England, Ecuador, USA samt repræsentationskontor i Indonesien.

"RO-CLEAN DESMI Ltd." i Southampton, England. Firmaet flyttede i 2008 til centret for den britiske olieindustri. Selskabet har sin oprindelse som en salgsafdeling for Roulunds fabrikker.

"RO-CLEAN DESMI Ltd." 1996 ff. blev etableret i 1996 i Tonbridge Wells, syd for London, som salgsafdeling for RO-CLEAN DESMI A/S. Det var en videreførelse af salgsdelen for "Roulund Fabrikker" selskab for oliespildsmarkedet i England "OMI". Selve produktionsdelen i "OMI" fortsatte som en del af "Roulunds Fabrikker" og var leverandør til "RO-CLEAN DESMI A/S" af bl.a. moppemaskiner og Troilbooms indtil "RO-CLEAN DESMI A/S" i 1999 helt overtog "OMI".

I 2008 blev det besluttet at flytte "RO-CLEAN DESMI Ltd." til kontorfaciliteter i Southampton, hvor den engelske olieindustri er koncentreret, Kontoret ligger på selve havnen, og er nabo til "OSRL", hvor verdens største Oil Spill Response organisation, ejet af de førende olieselskaber, befinder sig.

Selskabet betjener primært lande med historisk relation til England

"RO-CLEAN DESMI LATINO-AMERICA", Quito, Ecuador

"AFTI" (Applied Fabric Technologies Inc.) i Buffalo, New York

"RO-CLEAN DESMI ASIA", Jakarta, Indonesia.

"AFTI" (Applied Fabric Technologies, Inc.) 2008 ff. i Buffalo, der ud over industrielle tekstiler siden 1988 primært har arbejdet med udstyr til bekæmpelse af olieforurening på floder og søer. Et godt supplement til moderselskabets fabrikation af udstyr til off-shore anlæg.

"RO-CLEAN DESMI LATINO-AMERICA" 2009 ff. i Quito, Ecuador, der siden 2004 har været repræsentationskontor, er nu blevet et datterselskab med det formål at sælge DESMI-koncernens produkter i de spansk-talende dele af Syd- og Centralamerika samt i udvalgte dele af Caribien.

"RO-CLEAN DESMI ASIA" 2008 ff. er repræsentationskontoret i Jakarta, Indonesien og har en tilsvarende rolle hvad angår Kina, Sydøstasien, og Oceanien.

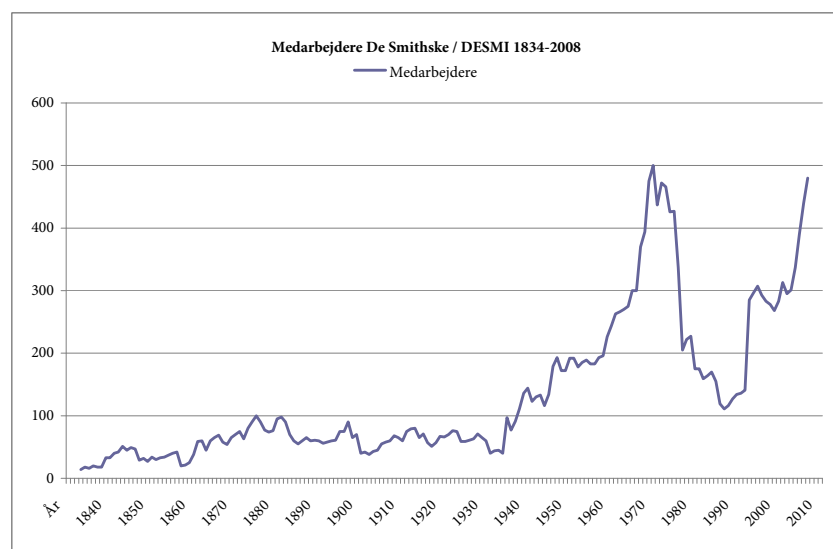
Fremtiden

Der er yderst få virksomheder i verden der som ”De Smithske/DESMI” her kan vise udviklingen i medarbejdertallet over 175 år – fra 1834 til 2009. At det kan lade sig gøre skyldes usædvanligt velbevarede interne arkiver og indberetninger til det offentlige.

I grove træk deles grafen i to dele. Før og efter 1935. I virksomhedens første 100 år prægedes virksomheden af en række tilbagevendende kriser der ses som små fordybninger på grafen, men det overordnede billede er et medarbejdertal der holdt sig på mellem 50 og 100. De varetog alle traditionelle støberi- og maskinopgaver på lokalt plan. Kun hvad kirkeklokker angik, erobrede virksomheden efter år 1900 et nationalt marked, der dog ikke gav en produktion, der var tilstrækkelig til at løfte virksomheden.

Efter 1935 afspejler grafen derimod en kraftig vækst, der bygger på en række specialer, der navnlig hvad centrifugalpumper og tørvegravningsudstyr angik, ikke blot vandt et nationalt men også et regionalt nordeuropæisk marked. Men det var ikke nok til at stå imod den voldsomme globalisering der fandt sted efter 1975, og de næste tyve år blev derfor kendetegnet af en dyb krise. Men allerede under krisen skabtes basis for den specialisering der præger nutiden. Det gælder ikke mindst udviklingen af udstyr til bekæmpelse af oliespild og købet af Thrige Pumper i 1993.

Det er på dette grundlag den nuværende kraftige vækst, der afspejler sig i grafen, må ses. ”DESMI” har i de seneste år gjort sig stadigt stærkere gældende på det globale marked med sine konkurrencedygtige løsninger inden for pumpe-systemer og udstyr til bekæmpelse af oliespild.

Efter 175 år som en virksomhed der i tidernes løb har satset på jernstøbegods, dampmaskiner, pumper, stålkonstruktioner, varmeapparater, kirkeklokker og tørvegravningsudstyr, har man de seneste 70 år satset mere og mere på pumper.

Således som støbegods og dampmaskiner var selve drivhjulet i den industrielle udvikling i 1800-tallet, er pumpen i vore dage hjertet i industrielle processer, transport, hjem og forsyningsvirksomheder. **Som hjertet, er pumpen næppe noget man tænker på så længe den fungerer, men alt standser, når hjertet eller pumpen ikke går.** Kravet er derfor absolut driftssikkerhed med et så lille energiforbrug som overhovedet muligt samt øjeblikkelig hjælp, når pumpen alligevel rammes af driftsforstyrrelser. Pumpen skal også kunne konkurrere på prisen, men først og fremmest er der tale om tillid til koncernens evne til at servicere pumperne og til at udvælge og udvikle systemløsninger hvori der indgår pumper. Gerne fra et firma som ”*DESMI*” der har lange og gode erfaringer at pege på, men som samtidigt er hurtigere til at forny sig end andre. Det er en del af styrken i det fundament der vil blive brug for. Særligt nu!

Hen over året 2008 satte en global krise ind med faldende forbrug og produktion, stigende arbejdsløshed og mindre skibstrafik mellem verdensdelene. Også ”*DESMI*” er påvirket af krisen selvom koncernen, samlet set, ikke hører til blandt de hårdest ramte. Som det vil fremgå af denne bog er det langt fra første gang firmaet har oplevet en økonomisk krise i sin lange historie. Hver gang mødt med opfindsomhed, styrket markedsføring og tro på virksomhedens grundlæggende mission.

Når det gælder den aktuelle krise er det endnu en gang ledelsens klare linje, at den vej der må forfølges skal være ekspansiv. Denne gang i tillid til at virksomheden står godt positioneret i den globale konkurrence og vil kunne vinde markedsandele over alt på kloden hvor der er et behov for systemløsninger der inddrager pumper. Salgsorganisationen vil derfor blive yderligere styrket og nye datterselskaber åbnet i jubilæumsåret. Jeg har en stærk tro på at virksomheden kommer styrket gennem også denne krise, og glæder mig til 200 års jubilæet.

Henning Bender

Bestyrelsesformænd og bestyrelsesmedlemmer

A/S De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder 1875– 2003 fra 2003 DESMI A/S

Formand 1875-1888 Grosserer Christian Simoni

1875-1879 Købmand Mikael Herskind
1875-1878 Bankdirektør Ludvig Hartvigsson
1878-1905 Konsul C. Th. Malling
1879-1890 Købmand Carl M. Schmidt

Formand 1888-1905 Konsul C. Th. Malling

1888-1898 Apoteker J. J. K. Strøberg
1890-1932 Købmand J. Chr. Simoni
1898-1898 Konsul Balthazar Worm
1898-1904 Direktør E. Schneider
1904-1934 Toldinspektør C.F.T. Christensen

Formand 1905-1934 Toldinspektør C. F. T. Christensen

1906-1923 Bankdirektør Johan Knud Petersen
1923-1960 Konsul P. E. Rützebeck
1932-1960 Overretssagfører Knud Grünwald

Formand 1934-1960 Konsul P. E. Rützebeck

1934-1941 Civilingeniør T. K. Thomsen
1941-1946 Civilingeniør H. K. Wright
1947-1959 Direktør, Civilingeniør H. Marcus
1959-1975 Direktør, Civilingeniør Poul Egenfeldt
1959-1972 K. T. Malling
1959-1974 Erling Rützebeck
1960-1974 N. B. Rützebeck
1960-1970 Civilingeniør Vilhelm Olsen

Formand 1961-1971 Højesteretssagfører Eivind Helsted

1968-1974 Ole Mørch
1971-1980 Direktør H. J. Esmann Olesen

Formand 1972-1974 Direktør Poul Egenfeldt

1973-1990 Købmand, konsul Erik Emborg (næstformand 1975-1990)
1974-1974 Maskinarbejder Kaj Poulsen (medarbejdervalgt)
1974-1975 Maskinarbejder Jørgen Christensen (medarbejdervalgt)
1974-1980 Kærnemager Verner Sørensen (medarbejdervalgt)

Formand 1975-1978 Tømmerhandler Henry Kjeldsen

1975-1979 Direktør Hans Erik Frost
1975-1997 Landsretssagfører Børge Nielsen
1975-1980 Gårdejer Martin Nielsen
1976-1977 Modelsnedker Nikolaj Thomsen (medarbejdervalgt)
1978-1981 Salgsingeniør Kai Larsen (medarbejdervalgt)

- Formand 1979-1979 Direktør Hans Erik Frost**
 1979-1984 Tømmerhandler Henry Kjeldsen
- Formand 1980-1993 Direktør Mogens Olesen**
 1980-1989 Maskinarbejder Kjeld Nielsen (medarbejdervalgt)
 1982-1998 Advokat Hans Philip
 1982-1989 Tillidsmand Tage Lem Christiansen (medarbejdervalgt)
 1982-1983 Gitte Gaden Jensen (medarbejdervalgt)
 1984-1984 Ole Brøndum (medarbejdervalgt)
 1985-1991 Direktør Jørgen Østerheden
 1985-1997 Direktør Ove Ravn
 1985-1992 Indkøbschef Peter Opstrup (medarbejdervalgt)
 1990- Direktør Jens Kampmann (næstformand 1991-1993)
 1990-1993 Specialarbejder Steen Andersen (medarbejdervalgt)
 1990-1997 Maskinarbejder John B. Larsen (medarbejdervalgt)
 1992-1996 Gårdejer Martin Nielsen (næstformand 1994-1996)
 1993-1993 Divisionschef Flemming Hvidbak (medarbejdervalgt)
- Formand 1994- Direktør Jens Kampmann**
 1994-2002 Direktør Jørgen Østerheden (næstformand 1997-2002)
 1994-1999 Maskintekniker Knud Bonnesen (medarbejdervalgt)
 1994-1999 Maskinarbejder Hans Peter Galdiers (medarbejdervalgt)
 1997-2000 Direktør Bent D. Wisborg
 1998-2002 Direktør Per Skov
 1998-2000 Produktionstekniker Jørn Andersen (medarbejdervalgt)
 2001-2008 Direktør Søren Vinther (næstformand 2005-2008)
 2001-2004 Maskinarbejder Per Ottesen (medarbejdervalgt)
 2001-2004 Specialarbejder Steen Andersen (medarbejdervalgt)
 2003-2004 Direktør Ole Mølgaard Kristensen (næstformand 2003-2004)
 2003- Adm. Direktør Henrik Sørensen
 2005-2008 Underdirektør Lars Tønnesen
 2005-2008 Maskinarbejder Leif H. Jepsen (medarbejdervalgt)
 2005- Indkøber Steen W. Lassen (medarbejdervalgt)
 2008- Maskinarbejder Per Ottesen (medarbejdervalgt)
 2008- Adm. Direktør Eigild B. Christensen

Fabrikkens direktører 1833-2009

Aalborg Jernstøberi 1833-1856

Interessentskabet Det Smithske Jernstøberi og Maskinværksted 1856-1875

Aktieselskabet De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder 1875-2003

DESMI A/S 2003-

1)	21.12.1833 – 29.01.1856	Henning Smith
2)	01.07.1844 – 10.11.1856	Anthon Julius Schmidt
3)	10.11.1856 – 04.04.1858	Christian Simoni
4)	10.11.1856 – 04.04.1858	A. H. Wulff
5)	04.04.1858 – 01.08.1861	J. Thorsøe
6)	04.04.1858 – 16.07.1862	Henrik Simoni
7)	04.04.1858 – 16.07.1862	Michael Herskind
8)	01.08.1861 – 01.04.1896	Johan Gaarn
9)	16.07.1862 – 01.01.1893	Carl Wendt
10)	01.01.1893 – 09.11.1926	C.F.L. Sørensen
11)	09.11.1926 – 31.12.1935	P. Broe
12)	01.01.1936 – 30.06.1970	Poul Egenfeldt
13)	01.07.1970 – 30.06.1972	Hans J. Esmann Olesen
14)	01.07.1972 – 20.10.1977	Finn Walther
15)	20.10.1977 – 01.04.1978	Hans Erik Frost
16)	01.04.1978 – 01.04.1980	Ole Høegh Olesen
17)	01.04.1980 – 01.11.1996	Hans Erik Frost
18)	01.11.1996 –	Henrik Sørensen

Utrykte kilder

RIGSARKIVET, København

Kommercekollegiet:

Fabrikslister 1801-1816

Generaltoldkammer og Kommercekollegiet, Industri- og fabrikkontoret:

Privilegie- og koncessionsprotokoller 1833-1838

Kopibøger 1833-1835

Journaler 1833-1835

Industritabeller for de danske provinser 1817-1847

Uddrag af fabrikslister 1831-1839

Journalsager 1833-1835

Statistisk Bureau/Departement:

Fabriks- og industritabeller 1848-1854

Fabrikstillinger 1855 og 1871

Arbejder- og erhvervstælling 1872-1873

Den industrielle produktionsstatistik 1916-1933

Folketællinger 1787-1925 samt kirkebøger ca. 1700 til ca. 1930

www.arkivalieronline.dk

LANDSARKIVET FOR NØRREJYLLAND, Viborg

Overtoldinspektoratet for Nørrejylland

Årsberetninger 1843-1878

Aalborg toldkammer:

Forarbejder til årsberetninger 1847-1878

Aalborg amt:

Kommissionsskifteprotokol for Galster 1816-1818

Kongens rejse gennem Aalborg 1824

Aalborg byfoged:

Firmaanmeldelser 1862-1910

Aalborg Rådstuearkiv:

Koncepter og forarbejder til fabriksindberetninger for Aalborg 1797-1848

Borgerskabsbog 1777-1825

Folketælling 1818.

AALBORG STADSARKIV, Aalborg

Vedtægter med diverse ændringer 1875-1929

Diverse papirer 1834-1875.

Cirkulærer og bekendtgørelser 1862-1917

Bestyrelsesprotokol med generalforsamlingsreferater 1856-1875; 1875-1911; 1912-1957

Generalforsamlingsprotokol 1912-1957.

Materiale vedr. ekstraordinær generalforsamling 1898

Samarbejdsudvalgets forhandlingsprotokol 1947-1971

Aktionærfortegnelse 1875-1900
Ansættelses- og lærekontrakter 1875-1933
Navnefortegnelse over arbejdere 1897-1936
Kalkulationsbøger 1880-1900
Havnesagen, værft og beddinge 1902-1913
Fortegnelse over fremstillede dampmaskiner 1875-1903
Fortegnelse over fremstillede klokker, kedler, tørveværker, fabriksindretninger og pumper 1900-1957
Udsalgsprislister 1884-1952
Balance og regnskab 1857
Årsregnskaber 1882-2008
Årsberetninger 1892-2008
Brevkopibøger 1857-1861, 1867-1868, 1890, 1923
Reklametryksager for klokker, kakkelovne, komfurer og pumper. 1860-1977

DESMI A/S, Nørresundby

Bestyrelsesprotokoller 1938-1941, 1941-1954, 1966-2009
Bestyrelsesprotokol for Skalborg Maskinfabrik 1966-1979
Thrige Pumper Årsregnskaber 1990-1993
Brevkopibog 1880-1881
Scrapbøger 1972-2009

Bidrag fra personer i eller med tilknytning til DESMI-koncernen:

Bestyrelsen: Direktør Jens Kampmann
Medarbejder: Specialarbejder Steen Andersen
DESMI Contracting A/S: Adm. direktør Erling Pakula
RO-CLEAN DESMI A/S: Adm. direktør Dennis W. Larsen
DESMI GmbH Rotan Pumpengesellschaft: Geschäftsführer Axel Küpper
DESMI Ltd.: Managing Director Roger Flegg
DESMI K & R Pompen: Financial Director Andries van Bruggen
DESMI Norge AS: Managing Director Ove Mårtensson
DESMI Inc.: V.P. of Sales and Marketing Dale Evers
DESMI Pumping Technology (Suzhou) Co., Ltd.: General Manager Kaare Petersen
DESMI Danmark A/S: Adm. direktør Michael Lassen Schmidt
DESMI Korea: Sales Manager Bum-Joo Lee

Litteratur

- Bender, Henning Aalborgs industrielle udvikling fra 1735 til 1940 Aalborgs Historie 4, 1987
- Bender, Henning Aalborg Kommune 1970-1995, Aalborg 1995
- Bender, Henning m.fl. Aalborg og cementen (Aalborg 2006)
- Bender, Henning m.fl. Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970, Aalborg Historie 6 (Aalborg 1998)
- Bertelsen, Harald De danske jernstøberier. Et katalog over de danske jernstøberier igennem tiderne, Holstebro 2005
- Bertelsen, Harald Vald. Birns Jernstøberi 1896-1996. Et støberi i Holstebro og menneskene omkring det, Holstebro 1996
- Christensen, H.R. Konge og smed. Hjørring 1969
- Dübeck, Inger Aktieselskaber i krise, om konkurs i aktieselskabernes tidlige historie, 1990
- Faye, Aase Danske Støbejernskors, København 1988
- Frost, Hans Erik Der har jeg rod – derfra min verden går! Barn af Vendsyssel 13, 2001
- Graugaard, Esben Valdemar H. Birn: Jernstøber 1876-1959, Holstebro 2001
- Hansen, John Juhler Fra Møller & Jochumsen til M&J Industries. Om 150 år i sværvægtsklassen 1857-2007, Horsens 2007
- Henningsen, Lars N. Jernstøberier og maskinfabrikker i Nordslesvig indtil ca. 1900 Sønderjyske Årbøger, 1982, s. 137-162.
- Hofmeister, Erik Hovedtræk af den økonomiske udvikling i Hjørring 1840-1900.
- Hyldtoft, Ole Københavns industrialisering 1840-1914 (Herning 1984)
- Hyldtoft, Ole m.fl. Det industrielle Danmark 1840-1940 (Århus 1981)
- Johansen, Boje, Møller Fabrik og Bolig. Det industrielle miljø i Odense 1840-1940 (Odense 1983)
- Johansen, Hans Chr. Industriens vækst og vilkår 1870-1973 (Odense 1988)
- Kaad og Nordentoft, Jernstøberierne i Århus 1841-1895 – vækst og ejerforhold, Erhvervshistorisk årbog, 1985, bd. 35, s. 117-159
- Lassen, Tyge De Smithske 1834-1959 (Aalborg 1959)
- Le Fevre, Fritz Søren Frich og hans fabrik, Erhvervshistorisk årbog, 1984, bd. 34, s. 57-102
- Nicolaisen, Sten Dansk industri i 1800-tallet. Produktion og mennesker (København u.å.)
- Nielsen, Axel Industriens Historie i Danmark, bind III, Tiden 1820-1870 (København 1944)

- Nyholm, Hans Kirkeklokker i Danmark, En oversigt.
(København 1984)
- Rasmussen, Frank Allan Teknologi. Centraladministrationens behandling af teknologisager 1816-1996 (1998)
- Simonsen, Henrik B. Gamle norske jernovne, Vendsyssel nu og da, 1996, s. 32-55
- Svolgaard, Niels H. Lange & Co. 1850-1987. Historier om et Jernstøberi Århus 1988
- Sørensen, Eskil Grundfos og de syv små dværge, Ingeniøren 9. maj 2008
- Topholm, Jens Alle tiders vand. Aalborg Kommune. Vandforsyningen 1854-2004
- Vadstrup, Søren Støbejern. Center for bygningsbevaring i Raadvad 2006
- Willerslev, Richard Studier i dansk Industrihistorie 1850-1880 (København 1952)
- Aalborg Stiftstidende 1834-2008

